

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH
BUDĚJOVICÍCH**

Teologická fakulta

Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Bakalářská práce

**Dopad zaměstnanosti matek na psychosociální
pohodu dítěte ve věku 2-4 let u nás**

Vedoucí práce: RSDr. Ján Mišovič, CSc.

Autor práce: Bc. Alexandra Francová

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Ročník: 4.

2014

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne:

Poděkování:

Děkuji vedoucímu práce RSDr. Jánu Mišovičovi, CSc. za odborné vedení a cenné rady, které mi při zpracování práce poskytl.

Abstrakt v českém jazyce

Cílem práce je popsat, jaký vliv na psychiku a celkovou psychosociální pohodu malého dítěte má jeho umístění do denní institucionální péče z důvodu nástupu matky do zaměstnání.

Teoretická část je zaměřena nejprve na exkurz do historie s ohledem na vývoj postavení žen a dětí ve společnosti. Následně je pak mapována současná situace zaměstnaných žen a vliv jejich nepřítomnosti na malé dítě z psychologického pohledu.

Praktická část je věnována zjišťování, jak dalece může v negativním smyslu ovlivnit psychický a emoční rozvoj dítěte předčasný nástup matky do zaměstnání a umístění dítěte do předškolního zařízení po dobu její nepřítomnosti v rodině.

Klíčová slova:

Psychosociální pohoda dítěte, psychika dítěte, zaměstnanost matek, nástup žen do zaměstnání po mateřské dovolené, umístění v předškolním zařízení

Abstract in English

The aim of this thesis is to describe the impact on the psyche and overall psychosocial well-being of a small child if it is placed in the daily institutional care due to the entry to employment of mother.

The theoretical part focuses at first on the excursion into history with regard to the development of women and children in society. Subsequently the current situation of women in employment and the impact of their absence for the small child from a psychological perspective is mapped.

The practical part is devoted to identify how far the mental and emotional development of the child can be negatively affected when a mother takes up an employment early and a child is placed in a preschool facility during the time of her absence in the family.

Key Words:

Psychosocial well-being of the child, the child's psyche, employment of mothers, take up of women into employment after maternity leave, placement in pre-school facilities

Obsah

Úvod	8
------------	---

1. Teoretická část

1.1 Pohled do minulosti na postavení matek a dětí v evropské společnosti	
1.1.1 Od středověku do 19. století	10
1.1.1.1 Postavení žen	11
1.1.1.2 Postavení dětí	14
1.2 Současné postavení mladé ženy s dítětem ve společnosti	
1.2.1 Současná rodina	17
1.2.2 Postoj státu a trhu práce k mateřství	20
1.2.3 Skloubení rodiny a zaměstnání	22
1.2.4 Možnosti náhradní péče	
1.2.4.1 Jesle	26
1.2.4.2 Mateřská škola	26
1.2.4.3 Další formy náhradní péče o dítě po dobu nepřítomnosti zaměstnané matky	27
1.3 Vztah matky a dítěte z pohledu psychologie	
1.3.1 Vymezení základních pojmů ze sociální a vývojové psychologie	
1.3.1.1 Batole	29
1.3.1.2 Předškolní věk	31
1.3.2 Rozdílnost pohledů na umíst'ování dětí v předškolních zařízeních a jeslích	34

2. Praktická část

2.1 Cíl práce a metodika	
2.1.1 Vlastní zkušenost z praxe	40
2.2 Příprava a realizace výzkumu	
2.2.1 Východiska pro přípravu výzkumu	41
2.2.2 Metodika výzkumu	41

2.2.2.1 Výzkumné prostředí a podmínky pro výzkum -----	42
2.2.2.2 Výzkumné otázky -----	43
2.3. Průběh výzkumu a dílčí závěry	
2.3.1 Pozorování a rozhovory -----	43
2.3.2 Zkušenosti z pozorování spojeného s nástupem dětí do předškolního zařízení -----	44
2.3.3 Rozhodující faktory při vyhodnocování pozorování -----	44
2.3.4 Dílčí závěry vyplývající z pozorování a rozhovorů -----	45
2.4. Diskuze -----	47
Závěr -----	49
Seznam příloh -----	51
Přílohy -----	52
Použitá literatura -----	93

Úvod

Jsem si vědoma, že prací na uvedené téma vstupuji na tenký led různých teorií a polemik ohledně vztahu zaměstnané matky k souběžnému výkonu role mateřské. Proto se pokouším hledat fakta o vlivu omezení mateřské péče dnešních maminek, najít odpověď na to, zda a do jakého věku potřebuje dítě v současném světě být v neustálé rodičovské péči, aby mohlo zdravě a spokojeně vyrůstat a postupně se socializovat v dnešní postindustriální společnosti.

Jako dcera a matka jsem poznala oba póly výchovné péče, což je pro moji práci také jedním z motivů. Moje matka upřednostňovala svoje zaměstnání, kterému odevzdala velkou část života, naštěstí se mě ujala babička, která mi maminku částečně nahradila. Do mateřské školy jsem se jako více jak čtyřletá posléze velice těšila a spolupráce s ostatními dětmi mě velice bavila. Moje děti chodily do mateřské školy ještě dříve, ale přesto jsem se jim maximálně věnovala a snažila se na úkor své profesní kariéry dát dětem co nejvíce svého času a péče. Během pedagogické práce s předškolními dětmi mi pak bylo umožněno podívat se na tuto problematiku z dalšího úhlu a s větším odstupem bez vlastních emocí a subjektivních prožitků. Při konzultacích s rodiči vyvstávalo mnoho otázek, na něž jsem hledala odpověď. Mnoho knih vyjadřovalo mnoho různých názorů na vhodnost či nevhodnost umístění dětí do předškolních zařízení, případně od jakého věku a na jak dlouhou dobu. Také mě zajímalo, jak tomu bylo v minulosti, která byla jednak idealizována, jindy naopak považována za děsivou. Z prostudovaných materiálů týkajících se rodiny a žen, až překvapivě málo byl z historického hlediska zaměřen pohled na děti a jejich pozice v rodinách, a pokud ano, spíše okrajově. Nebyly sledovány jejich potřeby a životní situace, ale děti byly spíše zmiňovány v souvislosti s životem dospělých jen jako doplňující aspekt jejich světa. Z pohledu současné pozice dětí ve společnosti a zřetelu braného na jejich potřeby záměrně posunuji věkovou kategorii už od dvou let, aby bylo možné odlišit potřeby dětí dvou a tříletých.

Cílem této bakalářské práce je zjistit, zda a případně jak může na malé dítě žijící v dnešním světě působit intenzivní zaměstnanost matky mimo domov a umístění takového dítěte do předškolního zařízení. Vzhledem k různorodosti pohledů současné evropské společnosti na potřeby dítěte se snažím najít odpověď na otázku, zda je

vhodné, aby matky nastupovaly do zaměstnání co nejdříve od narození dítěte. Opominu-li ojedinělé názory, že ani kojeneček nepotřebuje blízkost matky, snažím se zjistit, za jakých podmínek je pro dítě ve věku od dvou do tří let bezpečný nástup matky do zaměstnání.

Při práci s dokumenty jsem vycházela především z obecných informací o dětské socializaci a psychice prostřednictvím jednak Vývojové psychologie od Marie Vágnerové, ale z knih i dalších psychologů, například Oldřicha Matouška nebo Zdeňka Matějčka. Jako prvotní zdroje pro lepší pochopení vývoje vztahů matky a dítěte byly pro mě materiály zaměřené na doby minulé, které mi umožnily zmapovat situaci rodin v historii a hledat souvislosti s dobou současnou. Z těchto pramenů byly pro moji práci velice cenné údaje a popis života v minulosti od autorů jako Jack Goody, Edith Ennenová nebo Jiří Dunovský. Z hlediska sociologického bych označila za podnětné studijní materiály od Ireny Sobotkové a Iva Možného.

Práce je koncipována od prvotního náhledu do dějin rodinných vztahů, ale zejména kvality života žen-matek a dětí. Dále je mapována současná situace žen, které jsou nuceny skloubit role pracovní i mateřské. Poslední kapitola teoretické části je pak zaměřena na dítě samotné a jeho vývojové a socializační zvláštnosti a potřeby v návaznosti na zkoumanou věkovou kategorii. V praktické části je na základě výzkumu zjišťováno, zda se úvahy o negativních vlivech zaměstnanosti matek dětí před 4. rokem věku dítěte potvrdily či nikoli.

1.1 Pohled do minulosti na postavení matek a dětí v evropské společnosti

1.1.1 Od středověku do 19. století

Při pohledu do dávné minulosti působila rodina vždy jako jednotný celek, jako daná společenská jednotka s určitými pravidly. *„Hierarchické uspořádání rodinných vztahů sloužilo od nepaměti jako opora oprávněnosti hierarchických uspořádání vyšších společenských celků a respektování moci hlavy rodiny učilo respektu k moci panovníka.“* (Možný, 2006 s.16) Otec znamenal hlavu rodiny, matky se staraly o děti a vykonávaly činnosti příslušné jejich sociálnímu statutu.

Postavení žen, tedy i matek ve středověku bylo dle pramenů nejednoznačné. Tyto zdroje se v mnohém v názoru na život žen v minulosti rozcházejí, neboť výklad jednotlivými badateli a sociology vychází z dobových zdrojů, které mnohdy nelze věrohodně doložit. Jak píše Ennenová : *„Středověk neznal žádné statistiky, které by statistik potřeboval.“* (Ennenová, 2001, s.151) Pochybnosti obecně vyvstávají ve špatné definovatelnosti významu informací : *„Byl rok, který nám poskytl drahocenné údaje průměrný či neúrodný? Neskrývá se za řeči čísel epidemie nebo válka?“*(tamtéž) Podobné je to i s popisem života dětí v dobách dávných. Například Goody popisuje problematiku dokládání historických údajů : *„ historikové se zmiňují o obtížích, jaké působí práce s primárními a sekundárními prameny o dětech,.....Upozorňují na to, jak neuchopitelná může být analýza jakéhokoli souboru dokumentů tohoto typu; je příliš neuspořádaný, různorodý, protiřečící si v dogmatech a doktrínách; to, co texty zachycují, a to, co opomíjejí, je nevypočitatelné.“* (Goody, 2006, s.31) Výše citovaný autor považuje historickou demografii za jednoznačnější, ale dodává k výše uvedeným problémům: *„Hodnocení citových stavů je očividně mimořádně delikátním, neřkuli nebezpečným podnikem.“* (tamtéž) Přesto lze jednoznačně říci, že postavení žen a matek ve společnosti bylo v mnoha ohledech lepší, než postavení dítěte.

1.1.1.1 Postavení žen

Na rozdíl od dětí, ženy měly již od starověku alespoň minimální práva , která byla částečně zakotvena i v některých v zákonech. Ennenová, která se podrobně zabývala životem žen ve středověku, poukazovala na to, že místně byly některé právní normy k ženám vstřícné, např. „ *Pro případ nemoci či nepřítomnosti manžela, pokud neučinil jiná předběžná opatření, byla manželka oprávněna samostatně řídit veškeré hospodářské záležitosti rodiny*“ (Ennenová, 2001, s.142)

Práva žen byla ale v rámci Evropy odlišná. Zatímco ve středověké Praze „*kramářku nebo soukenici, stejně jako manželky, jež sedí každý den na trhu, jestliže čelí žalobě kvůli dluhům, před soudem zastupuje manžel*“ (Ennenová, 2001, s.143), v Augsburgu trhovkyně může „*samostatně vystupovat před soudem*“. (tamtéž) Dále zde uvedená autorka píše: „*Ženy se také mohly učit a provozovat řemeslo, tedy stát se členkami cechu*“, dokonce byly i cechy určené pouze pro ženy. Právní předpisy se lišily oblastně, někdy i mezi jednotlivými městy.

Mnohdy se ženy svých práv těžko dovolávaly, přestože jim „ *nechyběla ani schopnost definovat své zájmy, ani vůle je hájit. Jejich těžkým handicapem však bylo, že nebyly politicky plnoprávné a že nezasedaly v radě.*“ (Ennenová, 2001, s.159) Z toho vyplývá, že obraz pouze bezmocné ženy obklopené dětmi a čekající na manželův návrat z práce není pro středověkou společnost tak jednoznačný. I když mít z obchodu větší zisk, než měli muži, bylo pro ženu velmi obtížné, přesto, jak píše Ennenová o tehdejších německých ženách: „*jejich obchodní zájmy (tedy) měly široký akční rádius. Ženy byly rejdařkami a obchodními společníky, mnoho žen bylo hokynářkami a kramářkami*“, přičemž: „*provozování hokynářství bylo možné jako vedlejší činnost, společně s vedením domácnosti.*“ (tamtéž) Jenom ve Frankfurtu údajně provozovaly na 65 řemesel.

Rozdílné možnosti a podmínky měly i vdovy. Zatímco na jihu Evropy, pokud žena ovdověla, „*příbuzní manžela ve skutečnosti mohli vznést nárok i na obchod či podnik, který muž založil a žena se na něm podílela, takže vdova přišla o firmu a nemohla pokračovat v podnikání*“ (Goody, 2006, s.91) , na severu mohly vdovy setrvat v domácnosti v roli hlavy rodiny i se všemi právy a nároky, včetně poručnictví dětí. Nejčastěji přebíraly po manželovi živnost manželky řemeslníků.

Vdovy z nižších vrstev se mnohdy odstěhovaly do chudších farností, neboť obvykle „nemávaly velké problémy se svěřením dětí do péče ani je finanční zájmy nenutily vrátit se k původní rodině; těšily se mnohem větší nezávislosti než vdovy z majetnějších vrstev.“ (tamtéž) Na druhou stranu je nutné zdůraznit, že takových žen, které byly schopné se samy slušně uživit, nebyla většina, mnohé z nich v dobách pozdního středověku stály na spodních příčkách společenského žebříčku. Žily v „chudinských uličkách, malých bytech pro chudé ve dvorech a průjezdech“ (Ennenová, 2001, s.191) a zastupovaly procentuálně větší skupinu, než ženy bohatší. „Mzdy děveček ležely silně pod úrovní mezd pacholků a tovaryšů, kteří byli ve svém řemesle vyučeni.“ (tamtéž)

Velký rozdíl byl mezi životem urozených a chudých, mezi povinnostmi žen na vesnici a ve městech. Sociální postavení žen určovalo jejich práva. Rozdílný přístup však byl v právech žen v různých oblastech. Ennenová to popisuje například takto: „Pro oblast působnosti žen v jejich každodenním životě existovala od určitého věku specifická dělba práce určovaná pohlavím. Ženám obecně nařizovala starat se o domácnost. V rolnické rodině to vypadalo takto: žena připravuje koupel, mele obilí na ručním mlýnku, vaří pivo, chystá jídlo a uklízí, ale pomáhá i na panské vinici, při sběru plodů v lese a při sklizni obilí.“ (Ennenová, 2001, s. 91)

Z příchodem novověku a vznikem manufaktur se změnila i situace žen, zejména z nižších sociálních vrstev. Již v předchozí době odcházely dívky, sotva dvanáctileté, vyslány rodinou z domova za prací. Největší zájem byl o ně zejména v dobytkařských oblastech, kde mohly pracovat třeba jako dojičky. Jak píše Goody : „koncem 17. století přicházeli zaměstnavatelé na venkov, kde měli k dispozici levnou pracovní sílu, zdroje surovin a vodní pohon, takže se rozšířily alternativní možnosti zaměstnání v místě, zejména pro ženy, ačkoli například v pivovarnictví a v potravinářských oborech existovaly tyto pracovní příležitosti již dlouho předtím.“ Autor pak dodává: „Větší nabídka takových zaměstnání spolu s externí prací a domácí výrobou...vedla k tomu, že dospívající děti zůstávaly častěji v domácnosti rodičů.... Rodiče naučili dívky vykonávat určitou práci a využívali jejich pracovní sílu, dokud dcery neodešly z domova.“ (Goody, 2006, s.108)

Tlak na práci žen mimo domov zesílil v 18. a 19. století. Přestože ženská práce nesouvisející s domácností nebyla ničím novým už dříve, a ženy z nižších vrstev

a na vesnici byly zvyklé se podílet na výdělku rodiny, příchod kapitalismu změnil podmínky. Mzda byla nastavena tak, že aby se rodina užívala, museli na výdělečné práci podílet všichni její členové, jak popisuje Jack Goody. Lidé méně pracovali na vlastních pozemcích. „*Mnozí hledali zaměstnání jinde, a protože nádeníci by jen obtížně užívali rodinu sami, ženy a děti musely přispívat svou prací, jak to dělaly dříve při práci na vlastním.*“ (Goody, 2006, s.144) Podíl žen na práci v zemědělství se snížil, neboť i ony, stejně jako muži začaly pracovat více v řemeslné výrobě a manufakturách. Pokud mohly, vykonávaly práci doma, ale mnohé z nich musely do továren. Nejvíce tím trpěly osamělé matky, „*ale příspěvek vdaných žen do rodinného rozpočtu také nebyl zanedbatelný, zejména na jihu Anglie, neboť mzdy mužů byly nízké a cena chleba stoupala už dlouho před napoleonskými válkami.*“ (tamtéž) Jak uvedení autor dále dodává k výši mzdy žen, ta „*se rovnala polovině mzdy mužů a v některých oborech bylo zaměstnávání žen výhodnější.*“ V 18. století bylo ještě zvykem odměnu za práci dávat rodině jako celku, nikoliv ženě samotné. Podle oblastí se ženy živily převážně prací v textilním průmyslu či jiných odvětvích v nově vznikajících továrnách. „*Jakmile se muži začali více angažovat v manufakturách, platilo to i pro ženy a děti; aby se rodina užívala, museli se na práci podílet všichni. Úplné vyvázání z výdělečné činnosti, ať už kvůli domácnosti, nebo vzdělání, nebylo dosud možné.*“ (Goody, 2006, s.143) Znamenalo to tedy, že rodina závisela na výdělku všech jejích členů.

Jak už je naznačeno výše, 19. století determinováno průmyslovou revolucí mělo výrazný dopad i na rodiny a postavení žen v nich. Na jedné straně došlo ke všeobecnému zvýšení životní úrovně, ale na druhé straně to přineslo rozdělení členů rodin. Místo bydliště už bylo jinde, než pracoviště. Tyto přeměny, jak píše Ivo Možný: „*učinily masy žen závislé na zaměstnání mužů*“. Autor dále pokračuje: „*Ženy, nemohouce být dále přímými spolupracovnicemi mužů v produkující domácnosti, staly se poskytovatelkami servisu jejich pracovní síly.*“ (Možný, 2002, s 151) Muž v roli chleboďárce se vracel domů z práce, zatímco jeho žena se starala o domácnost. Vyjímkou byly světové války, kdy ženy nahradily bojující muže v oblasti průmyslu a služeb, aby posléze opět zaujaly svá místa v domácnosti. „*Historie se ale nedá vrátit zpět : domácnost už nebyla to, co bývala kdysi. Vyvlastnění dovedností při vedení domácnosti šířící se průmyslovou výrobou – začalo to pečením chleba a*

pokračovalo až po prefabrikovanou večeři z mikrovlnky – vzalo status domácím pracem.“ (tamtéž)

1.1.1.2 Postavení dětí

Jak je výše zmíněno, idealizace dětství a mateřství v minulosti není namístě. Opominu-li doby od začátků lidstva po antiku, kdy dítě nemělo takřka větší hodnotu než domácí zvíře (někdy i menší), a bylo „*chápáno spíše jako předmět*“ (Dunovský, 1999, s 42), význam dítěte potvrzuje až křesťanství postavou Ježíše. Madona s dítětem přinesla nový symbol- mateřství a s ním spojeného mesiáše, který přišel na svět jako obyčejné miminko. Citace Nového Zákona pak doslovně přináší sdělení : „*Nechte maličkých přijít ke mně, neboť jejich jest království nebeské.*“ (Mat.19.14) Dunovský dodává: „*Pro řešení zde daného problému to znamená, že dítě je lidská bytost se stejnými právy před Bohem, tedy i před lidmi.*“ (Dunovský, 1999, s.43) Tak je vyjádřeno Ježíšovo poselství, že je třeba chránit bezbranné, to jest, mimo jiné, i děti. „*Umělecké znázornění spojení matky s dítětem poprvé oficiálně deklaruje empatický vztah této vazby a přináší do rodinného života emocionální složku.*“ uzavírá Dunovský. (tamtéž) Toto převratné sdělení sice mění pohled na dítě, ale ještě dlouhá staletí nejsou zohledňována jeho práva. Křesťanství tedy postupně přináší první náznaky ochrany dětí. Ve čtvrtém století našeho letopočtu byl vydán zákaz zabíjení dětí, a jak zmiňuje Dunovský, se: „*začíná objevovat zájem o děti, které se ocitly v nějaké nepříznivé situaci (např. nemanželské, opuštěné, postižené). ... Církev, byť velmi pomalu se ujímá osudu těchto dětí.*“ (Dunovský, 1999, s. 43) Jak ale dodává výše uvedený autor: „*Děti v podstatě jsou stále chápány většinou jako objekty, určené pro potřeby dospělých.*“ (tamtéž) Ennenová se o dětech zmiňuje minimálně, ale i ona zdůrazňuje, že: „*Úloha dětí v rodinách byla především zajistit pokračování rodu a kontinuity vlastnických práv, v chudších a vesnických rodinách pak jako pomocník při všemožných pracích. V rolnických rodinách byly děti užitečnou pracovní silou. K žádoucímu ekonomickému růstu vedla pouze vysoká natalita.*“ (Ennenová, 2001, s.107)

Toto platilo ještě v 19. století. Zejména na venkově, kde se masově rozrůstala domácí výroba řemeslných produktů „*ženy a děti pracovaly doma, například při tkaní. Čím více dětí člověk měl, tím více pracovní síly bylo k dispozici pro domácí výrobu.*“ (Goody, 2006, s 141) Autor dále označuje dětskou práci jako „kapitál

chudého člověka“. Vysvětluje tím také, že z rodin „domácích výrobců ocházelo méně dětí do služby, než v jiných venkovských domácnostech“. (tamtéž)

Období od 14. do 17. století se vyznačuje ambivalentním přístupem k dítěti. Stále ještě bylo běžnou záležitostí děti odkládat či dokonce zabíjet, zejména v případě, že byly nemanželské. „V polovině 16. století ve Francii a přibližně o sedmdesát let později v Anglii byly zavedeny přísné zákony proti infanticidě“ píše Goody (Goody, 2006, s.96). Přestože v některých zemích Evropy stále byla hodnota dítěte minimální, byla to nová etapa. Dunovský o této etapě píše: „Je mimo jiné poznamenána prvními poznatky o vývoji dítěte a jeho potřebách, především ze záznamů vychovatelů budoucích králů.“ Výraznou postavou v utváření názoru na dětské potřeby je pak Jan Ámos Komenský. Jeho přínos pro oblast výchovy a vzdělání je nesporný a v jeho době převratný. „Nejenže přinesl mnoho nových a zásadních poznatků o dítěti, o péči o ně a jeho výchově, ale neobyčejně povýšil prestiž dětství, nejenom pro život a budoucnost každého dítěte, ale pro celou společnost.“ (Dunovský, 1999, s. 44) Komenský předznamenal budoucí vývoj v oblasti zájmu o dítě a jeho svět. Jeho následovníky byli v dalších stoletích např. Rousseau, Voltaire a posléze Pestalozzi, kteří ve své době přispívali k tomu, že se přirozené potřeby dětí „dostávají do popředí a začínají být aspoň v těch základních podobách více či méně poznávány a také uspokojovány.“ (tamtéž)

Skutečnou revoluci v zájmu o dítě a jeho harmonický vývoj však přinesl konec 19. a začátek 20. století. Tato etapa je nazvána etapou socializační, neboť podporuje začleňování dítěte do společnosti. „Je ve znamení především stále se zvyšující se hodnoty dítěte, hlubšího poznávání života a vývoje dítěte a jeho potřeb.“ (Dunovský, 1999, s. 45) Přesto ještě 19. století je poznamenáno výchovnými mýty minulosti. O citové funkci v rodinách tehdejší doby píše Lenderová s Rýdlem, že byla spíše druhořadá. O mazlení s dětmi, tehdy označovaném jako „milkování“ píše výše uvedení autoři, že : „bylo spíše nežádoucí, ve venkovském prostředí snad dokonce vzácné. Pokud se rodiče s dětmi mazlili, pak jen za odměnu.“ (Lenderová-Rýdl, 2006, s.147) Pokud bylo dětem věnováno více času, bylo to spíše v rodinách šlechtických a intelektuálních, ale i zde, byly děti spíše v péči chův a kojných, než matek samotných. „Instituce chůvy byla mimořádně rozšířená, vyskytovala se prakticky ve všech sociálních vrstvách, s výjimkou rodin vysloveně chudých...V dolních vrstvách, kde se

matka aktivně účastnila ekonomického zajištění rodiny, byla výchova ... svěřována prarodičům, starým lidem v nepříbuzenském vztahu k dítěti či starším sourozencům.“ (Lenderová-Rýdl, 2006, s. 152-153) Na druhou stranu však institucionální péče o malé děti počínaje kojenci až po děti předškolního věku nebyla považována za vhodnou, neboť role matky určovala aby měla dítě při sobě, bez ohledu na poměr času tráveného s matkou či chůvou. Jak dodávají Lenderová s Rýdlem : „ *Proto se předškolní výchova původně zaměřovala jen na nejchudší vrstvy obyvatelstva.*“ (Lenderová-Rýdl, 2006, s.161)

Co se týká dětské námezdní práce, teprve kolem poloviny 19. století sílily tendence alespoň k jejímu omezení. Utrpení dětí nucených k těžké práci, odkládaných a rodiči i společností opomíjených, přineslo „*odezvu u řady lidumilů, ale i profesionálů- lékařů. právníků, učitelů a kněží.*“ (Dunovský, 1999, s. 45) Ti, pohoršeni životními podmínkami dětí „*postupně prosazovali v parlamentě tzv.dětské zákony (Childrens´ Acts), zakazující postupně různé formy či trvání dětské práce.*“ (tamtéž) Přestože určité snahy o regulaci dětské práce vedly k vydání různých nařízení již dříve, teprve v roce 1834 „ *přispěchalo anglické zákonodárství se zákazem práce dětí mladších 9 let – dětský pracovní den nesměl překročit 9 hodin a malí dělníci měli strávit denně 2 hodiny v tovární škole.*“ (Lenderová-Rýdl, 2006, s. 294) Z toho lze jednak usoudit, jak asi taková výuka vypadala, byla-li vůbec realizována, ale pro potřeby této práce je podstatnější úvaha, jak malé děti pracovaly před tímto zákonem. Neověřené prameny uvádějí že práci v dolech vykonávaly děti mladší pěti let. V tomto případě bylo v našich zemích toto řešeno již dříve rakouským nařízením již z roku 1841, které zakazovalo zaměstnávání dětí mladších 8 let .V témže roce se přidala i Francie. „*Anglie a vlastně ani Evropa nebyly v 19. století pro děti rozhodně rájem- mnohé z nich musely vykonávat těžkou práci po většinu dne. Mezi tkalci hedvábí ze Spitalfields byly děti zaučovány u stavu už od velmi raného věku. V roce 1836 byl jistý Francouz šokován jejich mládím, dlouhou pracovní dobou a podmínkami, v nichž musely pracovat- čtrnáct hodin denně...* „ (Goody, 2006, s.172)

V roce 1919 byl vydán zákon č. 420/1919 Sb. upravující práci dětí. Tento zákon především zakazoval práci dětí nedosahujících 12 let, výjimkou byla pouze práce v domácnosti a lehké zemědělské práce, kdy stačilo dovršení již 10 roku. Zájem o život dětí ve společnosti vyvolal potřebu specializace, což přineslo vznik nejprve pediatrie, později se o dětskou problematiku začaly zajímat i další obory jako

psychologie či sociologie, posléze vzniká samostatný obor nazvaný pedologie, „*jež se stává na mnoho let- aspoň ve střední Evropě teoretickou základnou pro moderní péči o dítě.*“ (Dunovský, 1999, s. 45) Zavádí se pojmy ‚funkční‘, ‚afunkční‘ a ‚dysfunkční‘ rodina, jsou sledovány patologie rodinných vztahů.

„*Toto období nenápadně přechází do období podpory a pomoci dítěti.*“ (tamtéž) Postupně jsou dětem přiznávána práva daná Listinou lidských práv a svobod. V roce 1989 je přijata nejdůležitější mezinárodní dohoda- Úmluva o právech dítěte. Dříve nedocenené emocionální vazby mezi rodiči a dítětem se tak staly zásadním faktorem soudržnosti rodiny, výchovné tendence směřují k lepšímu uspokojování potřeb dítěte, to se v mnoha ohledech stává rovnocenným dospělému.

S tímto pojetím dětství se mění i vztah matky a dítěte. Její péče není dnes již omezena na uspokojování základních biologických potřeb dítěte, ale předpokladem správné výchovy je naplňování celého souboru potřeb. Doba se změnila a Singly píše: „*Dítě je králem. Děti už nejsou vnímány z hlediska případného dědictví. Jsou hodnoceny samy za sebe jako osobnosti. Tato změna statusu se projevuje v pozornosti věnované maličkostem každodenního života.*“ (Singly, 1999, s.24)

1.2 Současné postavení mladé ženy s dítětem ve společnosti

1.2.1 Současná rodina

Druhá polovina 20. století znamená akceleraci v oblasti emancipace žen a přibývání příznaků postupné krize rodiny. Zejména po druhé světové válce sílily tendence naznačené již před ní. Přestože východní část Evropy byla ovlivněna komunistickým totalitním myšlením, a tudíž měla mírné zpoždění za celoevropským trendem, postindustriální trendy nové doby dostihly i ji. Nižší sňatečnost spojená s neformálním zakládáním rodin, naopak vyšší rozvodovost, odkládání rodičovství na pozdější věk a další jevy měnící tvář rodiny. (Matoušek, 1997, s.30) Matoušek píše, že: „*nejčastěji uváděné vysvětlující hypotézy udávají jako příčinu pokračující emancipační hnutí žen, větší ekonomickou a společenskou aktivitu žen (která je v konfliktu s jejich úlohou mateřskou)*“... (Matoušek, 1997 s.30) Emancipace je však diskutabilní v případech, které jsou zejména v našich zemích, velmi časté - a to je

souběh „dvou směn“, kdy žena zastává veškerou domácnost a často i takřka výhradní péči o děti, a přitom dochází do zaměstnání. „*Současná česká rodina je rodinou zaměstnané ženy. Zaměstnání ženy je pro většinu rodin stále ještě ekonomickou nutností, málokterá rodina by dnes vystačila s jedním platem. Žena je u nás přetížena souběžnými požadavky práce a domácnosti. Je v rodině častěji nespokojena než muž a častěji také dává podnět k rozvodu.*“ (Matoušek, 1997 s.35) To připouští i Singly, který píše, že proměny rodiny od šedesátých let 20.století se vedle zvýšení počtů rozvodů a snížení počtu porodů a naopak zvýšení počtu porodů mimomanželských projevují i nárůstem „*námezdní práce žen, zejména matek, a následně i párů, kde jsou oba manželé zaměstnáni.*“ (Singly, 1999, s.87)

Problém je ve v tom, že větší angažovanost manžela v práci přináší vedle lepšího platu oproti ženě také jeho očekávání, že bude ženou chápán a podporován, zatímco žena spíše „*čeká od muže krom pomoci v domácnosti a hmotného zajišťování rodiny především citový souzvuk, vztahové porozumění.*“ (Matoušek, 1997, s.35) Tyto nestejněměrné požadavky na manželský pár často vytvářejí napětí v rodině, které neprospívá partnerskému soužití manželů a už vůbec psychice dítěte. V některých zejména mladších rodinách už tradiční dělení rolí není tak závazné, mnoho žen si buduje kariéru již před založením rodiny.

Tradiční postoj k zaměstnanosti žen - *konzervativní*, kdy se předpokládá, že žena by neměla pracovat mimo domácnost a věnovat se výhradně rodině, doplněný modelem *neokonzervativním*, kdy žena má svoji profesi a opouští ji dočasně dokud děti neodrostou, je nahrazen přístupem *egalitárním*. Ten upozorňuje na „*devalvací ženské kvalifikace v době péče o děti. Zejména pokud je mateřská fáze delší, žena kvalifikovanější a rozvoj oboru jejího zaměstnání dynamičtější, ztratí výpadkem z profese kontakt s jeho dynamikou a je de facto odsouzena k méně kvalifikované práci v oboru, pokud z něho nevypadne úplně.*“ (Možný, 2002, s.153-154) Možný dále vysvětluje: „*Egalitární postoj vychází z toho, že takový handicap je neslučitelný s nárokem na rovnost životních šancí, nárokem, který tvoří úhelnou součást moderní artikulace lidských práv.*“ (tamtéž)

Jak již bylo zmíněno, v českých zemích byla situace odlišná. Zatímco západní matky řešily, zda chtějí či nechtějí budovat pracovní kariéru, masivní zapojení žen do pracovního procesu po roce 1948 u nás je pod rouškou emancipace a rovných

šanci v zaměstnání pouhým maximálním využíváním pracovního potenciálu žen. Nová sídliště jsou budována s nepatrnými kuchyňkami, ženy jsou ujišťovány propagandou, že práce v domácnosti se stane snadnou za pomoci moderních přístrojů a polotovarů, a tudíž ony budou moci být zaměstnány bez ohledu na rodinu. Tak byl realizován „*program na osvobození ženy od handicapu mateřství výstavbou sítě školek a jeslí, jež přijímaly dítě od tří měsíců (kdy tehdy končila mateřská dovolená) a nabízely i celotýdenní péči.*“ (Možný, 2002, s.155)

Zkušenosti následujících let však prokázaly, že se tento přístup začíná obracet proti společnosti samé. Odborníci dříve prosazující co nejkratší pobyt matky s dítětem doma, změnili názor. Přestože ženy v zaměstnání často absentovaly kvůli často nemocným dětem, nebylo možné trend zaměstnanosti žen vrátit, neboť rodiny byly závislé na příjmech obou manželů. Muži měli natolik nízké platy, že ženy musely být zaměstnávány i přes výslednou ekonomickou nevýhodnost. Proto se začalo postupně s prodlužováním mateřské dovolené. „*Pediatři, psychologové a pedagogové začali znovu objevovat, že **malé dítě potřebuje matku.** S patnáctiletým zpožděním začali číst Bowlbyho, který byl u nás v padesátých letech denuncován jako buržoázní pavědec. Došlo k zvláštnímu paradoxu: egalitární model začal být u nás tiše opouštěn v době, kdy na Západě nastupovala první generace žen odhodlaná ho prosadit...*“ (Možný, 2002, s.155)

Po listopadu 1989 se po období obhajoby aktivního mateřství začal prosazovat obdobný model, jako v létech padesátých, tentokrát však na bázi především ekonomické, nikoli ideologické. S dobou hypoték, půjček a leasingů se stávalo posléze opět nezbytným, aby byli zaměstnáni oba rodiče. Platy mužů, stejně jako dříve, nedosahují obvykle takové výše, aby dlouhodobě užívaly rodinu bez ekonomické účasti ženy. Se zvyšujícím se vzděláním a profesní odborností však přibývá i žen, které vydělávají více, než jejich partner. Proto jsou někteří otcové ochotni nastoupit rodičovskou dovolenou místo ženy, která se bojí o svoji pracovní pozici. Jak vyplývá z výzkumu Palonciové, u mladších mužů „*téměř 60 % se domnívá, že je možné, aby byl muž doma s dětmi a žena chodila do práce (39 % respondentů starších 60 let). Muži, pro které otcovská dovolená představuje zcela jistě významnou změnu jejich tradiční role, přijímají tuto možnost méně často než ženy (50 %)*“ (Palonciová, 2002, s.15) Pro mnohé ženy pak jejich zaměstnanost znamená větší

svobodu v manželském svazku. Jak uvádí Sobotková, ženám umožňuje „*eventuální rozchod s manželem za srovnatelně nižší cenu než ženám v domácnosti. Námezdní práce žen částečně mění povahu pout, která je vážou k jejich partnerovi.*“ (Sobotková, 2001, s.105) Také tradiční názor na kompaktní rodinu s oběma rodiči se změnil. „*Mladí lidé se čím dál častěji přiklánějí k názoru, že dítě nemusí vyrůstat v úplné rodině a může být vychovááno stejně dobře jedním rodičem jako oběma společně. Zajímavé je, že se mladí již v naprosté většině nedomnívají, že by se děti měly rodit pouze do manželství. Tento názor je posilován spolu s rostoucím vzděláním, muži jsou však v porovnání se ženami v těchto názorech umírněnější. Zřejmě si uvědomují riziko ztráty dítěte při případném rozchodu...*“ (Paloncyová, 2002, s.13) Dle Paloncyové však ještě kolem roku 2000 dává žena na první dvě místa v požadavku na hodnoty rodiny: *mít spolehlivého partnera a žít ve spokojeném manželství*, pomyslnou třetí příčku obsazuje *mít a vychovávat děti*. Úspěšnost v zaměstnání je u žen uváděna až na šestém místě, přičemž muži uvádějí tuto položku na místě čtvrtém při shodě v prvních dvou požadavcích. Přesto „*příchod dítěte je silně spojen s přerušením profesní kariéry. Tradičně je k péči o dítě předurčena žena.*“ (tamtéž) Sobotková podotýká, že zatímco rodičovská fáze vývoje přináší mužům urychlení profesní kariéry, u žen se naopak zpomalí. K tomu dodává, že : „*rozdíl bezprostředního zhodnocení těchto vstupů mezi muži a ženami se pak ještě zvyšuje s počtem dětí.*“ (Sobotková, 2001, s.109) Paloncyová také uvádí, že vedle manželství jsou mladými lidmi i děti vnímány jako omezování osobní svobody. (Paloncyová, 2002, s.13)

1.2.2 Postoj státu a trhu práce k mateřství

Jednotlivé evropské státy používají různé formy rodinné politiky.

„1. Tzv. *liberální režim (anglosaský) je charakteristický pasivní politikou zaměstnanosti, redukovanou pomocí neprivilegovaným skupinám, nízkým zastoupením státního sektoru na trhu práce, flexibilním pracovním trhem, slabou rolí odborů a jiných ochrannářských institucí, nízkými sociálními dávkami. Rodina není v tomto režimu nijak výrazně podporována, stát intervnuje pouze v krizových situacích (USA, Švýcarsko, Velká Británie).*

2. *Sociálně demokratický systém (skandinávský) je založený na vysokém zdanění populace, aktivní politice zaměstnanosti, vysoké participaci žen na trhu práce, štedré sociální politice (Norsko, Švédsko). Systém umožňuje svými ochrannými rysy lepší skloubení pracovní a rodinné sféry než systém liberální.*

3. *Konzervativní režim (bismarckovský, Německo, Nizozemsko, Francie) se zaměřuje především na ochranu osob, které nejsou zaměstnány z důvodu zdravotního postižení, ztráty pracovního místa, odchodu do důchodu apod. Sociální dávky jsou závislé na době pojištění a výši odváděného pojištění. V tomto systému je podporována tradiční dělba rolí muže a ženy, kdy je žena ekonomicky závislá na muži, živiteli rodiny. Ženy mají pečovat o děti a domácnost, pracovat na zkrácený úvazek. Malá státní podpora možnosti skloubit zaměstnání a rodinu má vliv na rodinné plány mladých lidí. Francie se však svými pronatalitními opatřeními od klasických konzervativních zemí liší.*

4. *Režim prorodinně orientovaný (latinský) se vyskytuje v Itálii či Španělsku. Svým nevměšováním je podobný režimu liberálnímu, na rozdíl od něho se však spoléhá na pomoc rodiny v ochraně svých členů proti ekonomickým a sociálním rizikům. Tím je také možné do jisté míry vysvětlit pozdější odchod mladých lidí z domácnosti rodičů. Ekonomická aktivita žen v těchto zemích je velice nízká, konflikt rodiny a zaměstnání je tu velice výrazný a napomáhá u mladých žen k odkladu či odmítnutí založení vlastní rodiny.“*

(Matějková- Paloncyová, 2004, s.10)

Výše uvedené autorky připojují k předchozím typům rodinné politiky ještě tzv. *postsocialistický režim sociálního státu*, kdy přechod na tržní ekonomiku požaduje od obyvatel odpovědné sociální chování. Ženy jsou ekonomicky zapojeny ve velké míře, ale systém dávek toto pracovní zapojení nijak výrazně nepodporuje.

Ve vyspělých zemích Evropy je otázka zaměstnanosti žen závislá na tradicích a míře emancipovanosti jednotlivých zemí. Z tabulky uváděné Paloncyovou a Matějkovou vyplývá, že např. v roce 2001 bylo ekonomicky aktivních žen (vzhledem k míře ekonomicky aktivních mužů) nejméně ve Španělsku- 57 % a nejvíce ve Švédsku- 89 % . Česká republika se v té době pohybovala na úrovni 83 % , což znamená, že patříme mezi země s nejvyšší zaměstnaností žen v Evropě. (Matějková-Paloncyová, 2004, s.19) Tradičně je nejvyšší zaměstnanost v severovýchodních zemích, kde vycházejí zaměstnavatelé ženám vstříc, naopak nízká zaměstnanost je na

jihu Evropy a v některých zemích v oblasti Balkánu. Oproti tomu délka mateřské dovolené v severských zemích (konkrétně Švédsko, Finsko a Dánsko) byla v době výzkumu Valentové (rok 2001) nejvyšší. Zajímavé je také srovnání evropských žen z hlediska práce na zkrácený úvazek. České matky mají jednoznačně nejnižší procento zkrácených pracovních úvazků v Evropě – 4,5 % s jedním dítětem a 7,5 % s více dětmi. Pro srovnání – nejvíce zkrácených úvazků je evidováno ve Velké Británii, a to 46,6 % s jedním dítětem a 62,8 % s více dětmi.

Většina matek se snaží rozdělit svůj čas mezi své zaměstnání a rodinu rovnoměrně, což při plném pracovním úvazku je nereálné. Jednou z možností zaměstnavatelů, jak matkám vyjít vstříc, je právě snížení úvazku na přijatelné časové rozpětí. Další možností je buď práce z domova, v zahraničí dosti rozšířená, nebo zřizování firemních školek.

V České republice má žena garantovanou mateřskou dovolenou v délce 28 týdnů. Dále se v 8. části v § 196 Zákoníku práce uvádí, že nárok na rodičovskou dovolenou má rodič nejdéle do 3 let věku dítěte. Málokterý zaměstnavatel je však ochoten udržet pracovní místo zaměstnanci či zaměstnankyni tak dlouho. Pokud je ekonomický přínos ženy v rodině zásadní, nebo její kariérní postup dlouhodobým výpadkem v zaměstnání ohrožený, mohou na rodičovské dovolené zůstat i muži.

1.2.3 Skloubení rodiny a zaměstnání

Dle průzkumu projektu RZV (Rodina, zaměstnání vzdělání), vyplývá z tabulky z roku 2006 (tabulka č.1), že na jedné straně ženy i muži považují péči o dítě za ohrožující pro ženinu kariéru, na druhé straně souhlasí s tím, že předškolní dítě trpí, je-li jeho matka zaměstnána (podíl odpovědí v rodinách s dětmi se na obě otázky pohybuje přes 50 %). V necelé polovině odpovědí pak uspokojení z práce v domácnosti je stavěno na rovnu práce v zaměstnání. Z níže uvedené tabulky však také vyplývá, že všechny kategorie respondentů se shodují ve více jak 90 %, že na příjmech do rodinného rozpočtu by se měli podílet oba partneři.

Na druhé straně však Sylva Höhne a kol. poukazují z jiného výzkumu na to, že *„většina osob bez rozdílu pohlaví, vzdělání, věku i toho, v jaké fázi rodinného cyklu se právě nacházejí, souhlasí s modelem dvoupříjmové rodiny, kdy oba partneři přispívají do rodinného rozpočtu. Zároveň mezi dotazovanými panuje značná podpora*

rovných šancí pro muže i ženy věnovat se svému zaměstnání, kterou však o něco častěji vyjadřují ženy a vysokoškolsky vzdělané osoby.“ (Höhne a kol., 2010, s.65)

Tabulka č.1: Souhlas s výroky týkajícími se rodiny a zaměstnání, podle typu rodiny (kladné odpovědi, v %)

	sonda				
	1	2	3	4	5
Do rodinného rozpočtu by měli přispívat muž i žena.	94,7	91,2	91,0	93,9	93,6
Muž a žena by měli mít v manželství stejnou možnost věnovat se svému zaměstnání.	88,6	86,2	89,1	86,8	91,5
V současné době žena potřebuje vzdělání a vlastní kariéru.	77,2	68,9	69,1	75,4	78,7
Domácí péče o děti vážně ohrožuje pracovní kariéru ženy.	52,5	54,4	51,2	58,8	58,6
Předškolní děti trpí, jestliže je jejich matka zaměstnaná.	51,0	53,1	50,2	x	53,1
Pokud je to pro rodinu výhodné, je správné, když muž zůstane doma s dětmi a žena chodí do práce.	61,6	61,9	64,2	x	66,5
Rodičovskou dovolenou by měli žena a muž čerpat střídavě, aby se na péči o dítě mohli oba podílet v podobné míře.	36,6	31,9	31,9	x	x
Být trvale v domácnosti může přinášet radost a uspokojení stejně jako práce v zaměstnání.	37,1	44,5	45,3	43,9	51,2

Pozn.: Sonda 1 - svobodní jedinci; Sonda 2 - mladá rodina; Sonda 3 - úplná rodina se školními dětmi; Sonda 4 - manželská rodina po odchodu dětí; Sonda 5 - neúplná rodina se závislými dětmi (tabulka převzata z Höhne a kol. s.66)

Pokud jsou v rodině malé děti, vzniká mezi pracovní a rodinnou oblastí zákonitě napětí, neboť největší podíl péče o děti přináležejí ženě, a chce-li odpovídajícím způsobem tuto péči zvládat, trpí tím její kariéra v zaměstnání. **Jak vyplývá z výzkumu, oba rodiče považují matčinu přítomnost pro dítě za velmi významnou.** Při dvoukariérovém manželství však vyvstává požadavek vyššího „zapojení partnera do péče o děti, respektive dočasná výměna tradičně vnímaných genderových rolí v tom smyslu, že muž zůstane doma a žena vykonává placené zaměstnání. Toto řešení je však preferované především v případech, kdy je to pro rodinu výhodné z finančního hlediska, nikoli jako běžně uplatňovaný model, neboť se střídavým čerpáním rodičovské dovolené oběma rodiči souhlasí jen přibližně třetina mužů a žen.“ (Höhne a kol., 2010, s.66) Jako jedno z možných řešení se nabízí model který funguje v Dánsku a Finsku, kdy rodič pečující o dítě doma, získává nárok na finanční dotaci od státu v takové výši, v jaké je poskytována na dítě v zařízení

předškolní péče. (Matějková-Palonciová, 2004, s.44) V České republice je v současné době vyplácen rodičovský příspěvek do 4 let dítěte, ale s podmínkou, že dítě, které nedosáhlo tří let věku může navštěvovat předškolní zařízení jen 5 dní v měsíci, a dítě od tří let věku pouze na 4 hodiny denně. (Integrovaný portál MPSV, [online], 2012)

Konflikt rolí matek v dnešních rodinách celkově přispívá k problematickému obrazu současné rodiny. Většina sňatků je uzavírána oběma partnery z lásky, na rozdíl od dřívějších dob, kdy byly někdy sňatky domlouvány leckdy i bez účasti budoucích partnerů. *„Takto koncipované vztahy mezi manželi a mezi rodiči a dětmi jsou zřejmě žádoucí. Jsou zároveň i velmi jemnými pouty. Vyznačují se mimo jiné značnou citlivostí a zranitelností. Tato rodina je podstatně labilnější (viz. např. stále vysokou rozvodovost), než dřívější rodina, a relativně snadno přechází do neúplné rodiny (také proto její neustálý nárůst, především častějším rozením dětí mimo manželství). Vnější stabilizační faktory pominuly nebo výrazně ustoupily do pozadí, osobnostní faktory naopak nabyly a zvláště v současném „přechodném“ období nabývají na důležitosti.“* (Dunovský, 1999, s.97)

Tentýž autor v úvaze o významu rodiny zdůrazňuje, že skrze rodinu dochází k uskutečňování sociální adaptace dítěte a jeho včleňování do společnosti. Rodina představuje jakýsi mikrosvět, jehož prostřednictvím *„si dítě osvojuje základní vzorce chování, návyky, dovednosti a strategie“, které pak působí na jeho orientaci ve společnosti a formují jeho schopnost zvládat interpersonální vztahy.“* (Dunovský, 1999, s.99) Jako nejdůležitější však lze považovat Dunovského závěr : *„Rodina , sociální vztahy v ní a způsob výchovy budou pro něj (dítě) zázemím, ze kterého bude vycházet, až si založí svou vlastní rodinu.“* (tamtéž). Tedy, bude-li mít matka na dítě v klíčovém období do tří let jeho věku dostatek času a vůle se mu dostatečně věnovat, zakládá tím pro následující generaci rozhodující kvalitu a příklad pro děti jejího dítěte.

V posuzování, jak úspěšně či méně úspěšně může žena zvládat domácnost a péči o dítě současně se zaměstnáním a kariérou, je třeba zdůraznit, že svoji roli hrají i organizační schopnosti matky, potažmo vzdělání. I když Možný píše, že se intelektuálkám příliš nepodařilo přesvědčit ženy, že *„ mateřství je pro všechny ženy bez obtíží slučitelné s placeným zaměstnáním, neřku-li kariérou“* , dodává, že u některých párů se to podařilo. Z výzkumu vyplynulo, že : *„ Mimořádná houževnatost a výkonnost, jež daly zkoumaným ženám a mužům vyniknout v profesi, byly jim také oporou při organizování jejich rodiny a zvládání péče o děti.“* (Možný, 2002, s. 159)

Za těchto předpokladů nemusejí obě činnosti vzájemně kolidovat. To, co Možný nazývá „perfektní logistikou“, je patrně klíčem k souladu profese s rodinným životem. Jak však vyplývá z uvedeného, není tato schopnost dána všem ženám. Navíc je zde otázka, zda mohou zaměstnání i péči o děti uspokojivě zvládat ženy samoživitelky, kterým pomocná přítomnost partnera chybí. A to nejen ženy rozvedené, ale především ty, u nichž partner v rodině chyběl od počátku.

Zatímco v dobách minulých byly svobodné matky odsuzovány a sociálně stigmatizovány, a následky potažmo nesly i jejich děti, z hlediska společenského se postavení těchto žen dnes změnilo. Velmi mladé ženy a dívky, které byly zaskočeny těhotenstvím se už nevyskytují v takové míře. *„Nyní začínají převažovat aspoň v našich podmínkách zralejší ženy v období střední dospělosti, často kolem 35 let. Jsou většinou zajištěné, úspěšné ve svém povolání, a ačkoli nepotkaly vhodného partnera, chtějí přivést na svět dítě, dokud je čas.“* (Sobotková, 2001, s.128)

1.2.4 Možnosti náhradní péče

V posuzování náhradní péče o dítě v době matčiny práce v zaměstnání je potřeba vzít v potaz dvě základní kritéria: Jaký je věk dítěte a kdo se bude o něj starat.

Vzledem k tomu, že v této práci je věková kategorie v rozmezí od dvou do čtyř let, bude nahlíženo zvláště na děti dvouleté a na děti starší. Jednak z hlediska psychologického, ale také z hlediska možnosti umístění dítěte do zařízení odpovídajícího jeho věku, tedy do mateřské školy či jeslí. V zásadě je několik možností náhradní péče o děti v době matčiny nepřítomnosti. Jednak je to náhrada matky některým z členů neuzší rodiny- otec nebo babička, jednak chůva a jesle, případně mateřská škola. Opomineme-li v současné době horší dostupnost mateřských škol pro výrazný převis poptávky, patří mateřská škola k nejběžnější formě péče o děti zaměstnaných žen.

1.2.4.1 Jesle

„Zákon o soustavě výchovy a vzdělávání z roku 1960 poprvé počítal se zřízením jeslí, které spadaly do pravomoci Ministerstva zdravotnictví, a které měly zajistit péči o děti od narození do 3 let života.“ (MPSV, 2004, s. 159)

V případě dětských jeslí se tedy jedná o péči o děti ve věku pod tři roky, tedy v podstatě o batolata ale i kojence. Jesle, nejvíce propagované po roce 1948, měly umožnit matkám, které měly v následujících desetiletích mateřskou dovolenou pouhé 4 měsíce, bez obav nastoupit co nejdříve do zaměstnání. *„V roce 1978 byl vydán zákon o školských zařízeních, který do předškolní výchovy zahrnul jesle, mateřské školy, společná zařízení jeslí a mateřských škol a dětské útulky, jež měly sloužit jako sezónní zařízení na venkově především v době zemědělských prací.“ (MPSV, 2004, s. 159)* Jesle se staly samozřejmou součástí dětského života až do konce osmdesátých let. Pak přišlo porevoluční období devadesátých let a v České republice začaly jesle počátkem 90. let pro snižující se zájem postupně zanikat. Matějková s Paloncyovou uvádějí, že zatímco v roce 1990 bylo v ČR funkčně provozovaných 1 043 dětských jeslí, v roce 2003 poklesl jejich počet pouze na 60. Počet míst v jeslích k 31.12.1999 byl 139 829 dětí, k 31.12.2003 však pouze 1678 dětí. (Matějková-Paloncyová, 2004 s.43)

Jesle byly až do března 2012 ze zákona zařízením zdravotnickým, takže personál v přímé péči o děti musel mít zdravotnické vzdělání. Od 1.4.2012 se mohou o batolata v jeslích starat pečovatelky bez požadavku specifického vzdělání a k 1.4. 2013 byla původní forma jeselské péče zrušena ze zákona zcela. Od této doby se tato péče řídí *„podle zákona o živnostenském podnikání, podle nějž je však pro tuto vázanou živnost stanovena pouze povinnost splnit odbornou způsobilost podnikatele a osoby, která činnost zajišťuje, a také povinnosti splnit hygienické požadavky“.* (VÚPSV,[online], 2012) Nelze tedy posoudit, jak bude vypadat starost o tyto nejmenší děti v budoucnu. Je předpoklad, že kvalita péče bude různorodá, většinou závislá na ceníku jednotlivých zařízení.

1.2.4.2 Mateřská škola

Zákon o předškolním vzdělávání, § 34, odstavec 1 uvádí, že *„předškolní vzdělávání se organizuje zpravidla pro děti ve věku od tří do šesti let“.* V praxi jsou

tedy přijímány do předškolních zařízení i děti mladší tří let, někdy i dvouleté, zejména v soukromých zařízeních. Vzhledem k dlouhé tradici předškolního vzdělávání, jsou zkušenosti odborníků rozsáhlé a této oblasti výchovy je věnována významná pozornost. Od první zákonné úpravy předškolního vzdělávání z roku 1869, která v podstatě platila až do roku 1948, byly mateřské školy zřizovány především obcemi a jejich využívání rodinami nebylo zpoplatněno.

Dle znění školského zákona § 33 Cíle předškolního vzdělávání se píše *„Předškolní vzdělávání podporuje rozvoj osobnosti dítěte předškolního věku, podílí se na jeho zdravém citovém, rozumovém a tělesném rozvoji a na osvojení základních pravidel chování, základních životních hodnot a mezilidských vztahů. Předškolní vzdělávání vytváří základní předpoklady pro pokračování ve vzdělávání. Předškolní vzdělávání napomáhá vyrovnávat nerovnoměrnosti vývoje dětí před vstupem do základního vzdělávání a poskytuje speciálně pedagogickou péči dětem se speciálními vzdělávacími potřebami.“*

Jak píšou Höhne a kol., je návštěvnost dětí v předškolních zařízeních zhruba 85 %. Zároveň však se zvyšováním poptávky po mateřských školách se snižuje jejich počet. Zatímco v roce 1992/1993 jich bylo v České republice ještě 6827 v roce 2002/2003 už jen 5558. (Höhne a kol., 2010, s.159) To znamená, že při převisu poptávky jsou mateřské školy nuceny navyšovat počty dětí ve třídách nad povolenou hranici. Vyhláška o předškolním vzdělávání sice určuje v § 2, odst.2 maximální počet dětí ve třídě na 24, ale novela školského zákona § 23 odstavec 5 umožňuje zřizovateli školky, navýšit počet dětí o čtyři, i když s podmínkou, že to nesmí snížit kvalitu ve vzdělávání a nebo bezpečnost dětí. Ve státem či obcí řízených školkách tak vychovává jedna pedagogická pracovnice až 28 dětí. Jsou však zařízení, kde je na jednu učitelku i více dětí. Je tedy otázkou, do jaké míry lze naplnit výše uvedené zákonné požadavky při takovém počtu dětí v jedné třídě.

1.2.4.3 Další formy náhradní péče o dítě po dobu nepřítomnosti zaměstnané matky

Jednou z dalších možností pracující matky je předat dítě do individuální péče buď nejbližším rodinným příslušníkům, tedy především otci dítěte či jeho babičce nebo zjednáním profesionální chůvy. Stejně tak, jako byla odpradáвна péče o

nejmenší přenechávána v nepřítomnosti matky prarodičům, byly děti hlídány i osobami mimo rodinný kruh. Instituce chův je známa z dávné historie a je již výše uvedena v předchozích kapitolách.

V případě prarodičů se zdá být hlídání dítěte nejideálnější variantou. Prarodič zná obvykle dítě lépe než cizí osoba, má k němu citový vztah a kromě toho je taková péče většinou bezplatná. Na druhou stranu upozorňuje například Matějček , že prarodiče nemusí být vždy zrovna těmi správnými vychovateli. *„Jsou sami ve vývojové fázi už ne-rodčovské. Musíme nutně počítat s tím, že mají sklon ke krajnostem v názorech a postojích, že věk u nich vyhraňuje některé příznivé a nektěre napříznivé vlastnosti. Bývají povolnější a více děti rozmazlují, bývají také ale úzkostnější a více než je zdrávo děti omezují.“* (Matějček, 1994, s. 44) U babiček a dědečků patřících do pozdějšího seniorského věku se rizika pochopitelně zvyšují, ovšem „mladí“ prarodiče většinou bývají ještě v plném nasazení ve svém zaměstnání, takže tato forma není tak častá, jako v dřívějších dobách.

Pokud je možné, aby dítě hlídal jeho otec, je tato volba v některých případech vhodnější, v případě, že matka má slibnější kariéru a více jí na ní záleží než jejímu partnerovi. Mýtus, že muž si s dítětem nemůže dobře poradit, protože k tomu nemá předpoklady, je již praxí překonán. Pokusy s otci případně studenty medicíny na novorozeneckém oddělení prokázaly, že *„muži jsou vůči malému dítěti vybaveni týmiž mechanismy jako ženy. Staví se k dítěti stejným způsobem, dotýkají se ho stejným postupem, dívají se na ně ze stejné vzdálenosti, mluví na ně vyšším hlasem atd.“* (Matějček, 1994, s.13) Na druhou stranu ale z pohledu sociálního statusu v rodině popisuje Možný, že muž se z hlediska sociálního sebevědomí lépe vyrovná s tím, že jeho žena je úspěšná v povolání, i přes nedostatky v roli hospodyně, než žena s neúspěchem svého muže v povolání, byť by v domácnosti zvládal vše dokonale. Dodává, že *„ i kvalifikovaná žena opírá dále svou identitu také o založení páru s úspěšným mužem“*. (Možný, 2006, s. 188) Podle jednoho z výzkumů dle odpovědí matek stojí dokonce otec co do výchovného významu až na třetím místě za matkou dítěte a babičkou. Při dotazování předškolních dětí, koho mají nejraději, se nejvíce vyslovilo pro matku (72,7 %), na druhém místě však uvedly otce (14,1 %) a babičku na místě třetím (6,4 %). To potvrzuje, že dítě je patrně ochotno přijmout otce náhradou za dočasně nepřítomnou matku. (Matějček,1992, s.57)

1.3 Vztah matky a dítěte z pohledu psychologie

1.3.1 Vymezení základních pojmů ze sociální a vývojové psychologie

Vycházíme-li z potřeb dítěte, vedle těch základních biologických, má dítě ke svému harmonickému vývoji zapotřebí i potřeb psychických. Popisováno je jich pět:

1. Potřeba náležitého přívodu podnětů - jejich stimulace v pravý čas, v potřebném množství a příslušné kvalitě

2. Potřeba smysluplnosti světa - potřeba smyslu a řádu při předkládání podnětů dítěti, které podporují proces učení a výchovy

3. Potřeba jistoty- ta je závislá na uspokojení citových vztahů dítěte k vychovatelům. Vztah k matce (mateřské osobě) je jedním ze základních předpokladů při utváření budoucího vztahu dítěte k lidem jako takovým obecně

4. Potřeba vědomí vlastní identity - vědomí vlastní společenské hodnoty ve společnosti- objevuje se ve 2. a 3. roce života

5. Potřeba otevřené budoucnosti - jde o rozpětí mezi nadějí a beznadějí – potřeba výhradně lidská, která životní aktivitu buď udržuje nebo v opačném případě přispívá k rezignaci. Určuje vztah mezi minulostí, přítomností a budoucností.

K těmto potřebám je třeba ještě přiřadit také potřeby **sociální**, z nichž tou nejpodstatnější je **potřeba lásky a bezpečí**, vázaná na dítěti nejbližšího člověka a související s potřebou **přijetí dítěte**, akceptující dítě takové jaké je. Další související sociální potřebou je pro dítě **identifikace s ním** a v neposlední řadě i zajištění **možností k rozvinutí všech jeho sil a schopností**.

K tomu přiřazuje Dunovský ještě **potřeby vývojové**, vycházejících z uspokojování potřeb předchozích. Jsou proměnlivé a dlouhodobého charakteru.

(Dunovský, 1999, s. 50-52)

Vývojová psychologie rozlišuje věk předškolní, kdy dítě nastupuje do mateřské školy, od věku batolecího, který je určujícím pro docházku do dětských jeslí.

1.3.1.1 Batole

V období od 1 do 3 let života dítěte je dítě batoletem. Je to období, v němž dochází k výraznému rozvoji dětské osobnosti, kdy se dítě „*stává samostatnějším*,”

aktivním subjektem. Charakteristickým znakem této fáze je osamostatňování a uvolňování z různých vazeb, spojené s expanzí do širšího světa.“(Vágnerová, 2005, s.52) S postupným věkem dítěte dochází k odpoutání od matky. První fáze tohoto odpoutávání je nazývána **diferenční fází separačně individuálního procesu**. Dítě se podle této teorie po prvních dvou fázích, v nichž se víceméně od matky nevzdaluje, okolo prvního roku postupně učí poznávat okolní svět bez přímé přítomnosti matky. Zároveň však také prochází obdobím **tzv. separační úzkosti**, kdy propadne úzkosti z nepřítomnosti matky. (Mahlerová, Pine, Bergmanová, 2006) Jak Mahlerová píše, zhruba okolo 15 měsíce věku dítěte již matka přestává být nezbytnou základnou pro dítě, ale spíše se stává „*osobou, s níž si batole přeje sdílet své rozřívající se objevy o světě*“. (Mahlerová, Pine, Bergmanová, 2006, s. 116) Dle Vágnerové je batole už schopné postupně ovládat vyměšování i vlastní tělesné pohyby, díky rozvoji samostatné lokomoce je schopné vyhledávat samo zajímavé podněty v okolí. Vlivem rychlého motorického vývoje má dítě možnost samostatnějšího uspokojování potřeby stimulace. Tento motorický vývoj souvisí s potřebou aktivity. Pokud je tato aktivita omezována dospělými, vzniká v tomto směru u dítěte neuspokojenost, vyvolává to v něm napětí. Náhradní formou stimulace může být pak činnost pro dítě dostupná, např. záchvaty vzteku nebo dumání prstu. „*Násilné omezování aktivity může za nepříznivých okolností fungovat jako neurotizující faktor*“ (Vágnerová, 2005 s.54)

V poslední fázi batolecího věku se jistota postupně fixuje na **znalost pravidel funkce okolního světa**, která „*je založena na postupném uvědomování řádu proměnlivosti okolního světa. Subjektivní výhodnost pravidel se někdy u batolat odrazí až ve zdánlivě přehnaném lpění na stereotypech a rituálech. Pro dítě jsou předpokladem jistoty a bezpečí.*“ (Vágnerová, 2005, s.55).

Jak dále Vágnerová uvádí je pro **kognitivní oblast** dítěte je v tomto věku charakteristická **fáze symbolického a předpojmového myšlení**, které popsal Piaget. Dítě je schopno řešit problémy nejen na základě zkušenosti, nýbrž na úrovni představ, tedy ve vědomí. V tomto vývojovém procesu má důležitý význam **odložená nápodoba**, což znamená, že dítě mnohem později napodobuje chování, které předtím kdysi u někoho zažilo.

Dalším pojmem týkajícím se symbolického myšlení je pochopení trvalosti objektu, kdy dítě je schopno pochopit, že jeden objekt se „*může objevovat v různém čase a na různých místech. Avšak jeho představa je stále vázána na určité, zjevné*

vlastnosti, popřípadě určitý kontext“. (Vágnerová, 2005, s.57) To je právě předpokladem k vytváření předpojmu. Dítě je postupně schopné symbolických her, kdy mu symboly zastupují jiný, nedosažitelný či aktuálně nepřítomný objekt. Tak se může dítě vyrovnávat s tlakem přicházejícím z vnějšího světa, umožňuje mu takto přizpůsobit ho svým potřebám. Tím je odreagováno napětí „ *které vzniká jako důsledek subjektivně nezvládnuté situace (které dítě nerozumí, je mu nepříjemná či ohrožující apod).* V takové hře se objevují osobně prezentované zkušenosti dítěte, mnohdy už ve značně transformované podobě. Ve fantazii je dítě pánem situace a příběh je takový, jaký ho potřebuje mít. Podobným způsobem, i když už na vyšší úrovni, zpracovávají svoje problémy také předškolní děti.“ (tamtéž)

V tomto období se dítě také lépe orientuje v prostoru, je postupně schopno rozeznávat velikost, množství na méně-více, ale hůře se orientuje v čase.

Velmi důležitá je oblast **řeči**. Řečové dovednosti si dítě osvojuje především zkušeností. Řeč je nejen základním nástrojem sociálního přizpůsobení, ale „ *i velmi citlivým ukazatelem kvality výchovného působení rodiny. Pokud je rodinné prostředí podnětné, tak lze předpokládat, že verbální schopnosti normálně disponovaného dítěte budou na dobré úrovni.*“ (Vágnerová, 2005, s.58) I sémantická složka řeči se v tomto věku velmi rozvíjí, a to jak v oblasti pasivní, tak i aktivní slovní zásoby. Učí se spojovat slova do krátkých, většinou dvouslovných vět.

1.3.1.2 Předškolní věk

V oblasti **kognitivní** se tento věk vyznačuje **názorným, intuitivním myšlením**, které je ještě nedostatečně flexibilní, nepřesné a nerespektuje zákony logiky. Typickými znaky jsou **egocentrismus**, **fenomenismus** (akcent na určitou podobu světa, či na její představu), **magičnost** (využívání fantazie při interpretaci reálného dění ve světě tím jeho zkreslování) a **absolutismus** (přesvědčení o jednoznačné platnosti každého poznání). Proto děti v tomto věku nechápou relativitu názorů dospělých. Vágnerová popisuje vnímání světa předškolního dítěte takto: „*Určitá, zjevná podoba světa má pro dítě natolik dominantní význam, že pro ně jakákoliv zásadnější proměna vzezření nějakého objektu či situace představuje ztrátu jejich původní totožnosti. Dítě sice již dříve pochopilo trvalost existence objektu vnějšího světa, ale dosud si neuvědomuje, že jde o trvalost jejich podstatných znaků,*

kteřé nezávisí na proměnách vnější podoby.“ (Vágnerová, 2005, s.75) Obraz světa pro dítě znamená představu nějaké subjektivní jistoty, dítě je přřvědčeno, že vše je tak, jak to ono vidí. V oblasti myšlení má dítě tendenci jednak **ulpívat na jednom pohledu subjektu** a také **ulpívat na jednom stavu, eventuálně jedné vlastnosti objektu**. V oblasti fantazie se projevuje animismus, případně antropomorfismus, a arteficialismus , které jsou charakteristické v projevu poznávacího egocentrismu dětí tohoto věku. Zároveň chybí v myšlení koordinovanost a propojenost. Vyvíjí se však koordinovanost jemné motoriky, zvláště v kresbě. Dítě v ní navíc zobrazuje realitu tak, jak ji samo chápe, přičemž se s přibývajícím věkem předškoláka kresby začínají postupně stále více podobat realitě a kresba se stává tzv. **reprezentativní**. (Vágnerová, 2005 s.80) Dítě stále ještě neumí zcela prostor a čas a jsou pro ně měřítkem času určité události a opakující se jevy, předvším, jsou-li nějak subjektivně významné. Dítě je soustředěno na přítomnost a aktuálně subjektivně vnímané dění okolo něj. Také má tendenci přeceňovat časový interval co do délky, tudíž vnímá čas mnohdy negativně. (Vágnerová, 2005, s.81)

V oblasti početních dovedností posuzuje předškolní dítě číslo zatím pouze jako vlastnost objektu, případně množiny objektu. Velmi výrazný je však **rozvoj řeči**, kdy se děti „ *učí mluvit prostřednictvím nápodoby verbálního projevu dospělých lidí (případně starších dětí) , s nimiž žijí a komunikují. Avšak nápodoba řeči má selektivní charakter.*“ (Vágnerová, 2005, s. 83) I když se v jejich projevu objevují agramatismy a nepřesnosti, už se předškolní děti učí zvládat gramatická pravidla.

S rozvojem kognitivních procesů souvisí vývoj **sebepojetí**, kdy si dítě začíná uvědomovat svoji odlišnost od ostatních lidí a svoji jedinečnost. Začíná si uvědomovat vlastní identitu. Součástí této identity se stává jeho osobní teritorium, tedy všechno, co k dítěti jakkoli patří. Jsou to především lidé, ke kterým má dítě nějakou formu vztahu, jeho věci a také prostředí, ve kterém žije. (Vágnerová, 2005, s.85-86)

Velmi důležitou je v tomto věku **oblast socializace dítěte**. Je to období **iniciativy**, které je narušeno pocitem **viny** nad zamýšlenými cíli a činy někdy až agresivními vlivem přemíry energie. Pocit viny může působit jako zdravá brzda, ale také může do budoucna, je-li převažující, přinášet dítěti problémy. Erickson vyjdrňuje toto období takto: „*Infantilní žárlivost a soupeřivost – tyto často rozhořčené a přece*

v podstatě marné pokusy vymezit sféru nepochybného privilegia – dosahují nyní vrcholu v konečném zápasu o postavení oblíbence u matky. Častý nezdar vede k rezignaci, vině, úzkosti.“ (Erickson, 1996, s. 10) Vágnerová dodává : „V předškolním období nabývají na významu nové regulační kompetence, které mohou dětskou iniciativu usměrňovat k určitému cíli. Dítě už není ovládáno jen aktuálními podněty. Rozvoj těchto kompetencí je spojen s vývojem poznávacích procesů i socializace.“ (Vágnerová, 2005, s.88)

Ani **oblast vývoje morálky** není zanedbatelná a Piaget k ní vytvořil teorii, rozvinutou Kohlbergem, kterou zmiňuje i výše uváděná Marie Vágnerová. Dítě ještě není schopno samo posoudit morální normy a proto je jeho morálka závislá na chování a názorech dospělého. Tato fáze je označována za morálku **heteronomní**. Dítě se rozhoduje na základě dosažené úrovně poznávacích procesů a zároveň je motivováno systémem pozitivní a negativní motivace. Podle odměny či trestu vnímá jak je jeho chování žádoucí a postupně se učí za nežádoucí chování pociťovat vinu. Jinak bere předškolní dítě morální normy víceméně stereotypně a rigidně. Jak ale píše Vágnerová dítě se učí normám chování tvořícím racionální základ autoregulačního systému „*především ve své rodině. Jiné prostředí nemá v této oblasti takový význam, protože nemá patricnou emocionální váhu.*“ (Vágnerová, 2005, s.89)

Rozvoj sociálních dovedností shrnuje Vágnerová :

- „1. Jedním z předpokladů pro rozvoj prosociálního chování je uspokojení dětské potřeby jistoty a bezpečí.*
- 2. Rozvoj prosociálního chování je závislý na dosažené úrovni kognitivních kompetencí.*
- 3. Prosociální chování je ovšem také výsledkem sociálního učení nápodobou, resp. na základě identifikace, ale i pomocí vysvětlování a podmiňování (tj. trestem a odměnou). Jestliže dítě nemá v rodině vhodný model, tj. pokud se tak rodiče sami nechovají, resp. ani od dítěte podobné jednání nevyžadují, nelze očekávat, že by se mohlo chovat žádoucím způsobem. Za těchto okolností dítě často ani neví, jaké chování je vhodné. „*

(Vágnerová, 2005, s.91)

Závěrem k této podkapitole je důležité zdůraznit, že **pro předškolní dítě jsou jejich rodiče základní a emocionálně výraznou autoritou. Představují pro ně ideál, k němuž se vztahují a s nímž se chtějí identifikovat.** Dítě má tendenci zcela nekriticky vnímat a přijímat hodnoty, postoje a projevy rodičů bez dalšího rozlišování. *„Identifikace se subjektivně významnou bytostí zvyšuje pocit jistoty a bezpečí a snižuje pocit ohrožení, at už vychází z čehokoliv. Kromě toho, identifikace s autoritou posiluje sebejistotu a zvyšuje sebeúctu. (Tento mechanismus se objevuje i v pozdějším vývoji, napr. ve formě identifikace s vůdcem party).“* (tamtéž, s.92)

1.3.2 Rozdílnost pohledů na umíst'ování dětí v předškolních zařízeních a jeslích

„Rozvoj dítěte - zvláště malého dítěte – ubíhá tak rychle, že mnozí rodiče ty jednotlivé věkové stupně, tedy věková období, neumějí správně vychutnat. Najednou děti dospějí a rodiče litují změřkané příležitosti.“ (Mühlan-Mühlan, 1996, s.22) Uvedení autoři dále dodávají, že *„děti potřebují podle svého věku, osobnosti a životních okolností různou míru času a laskavé péče“* (tamtéž), což Mühlanovi přirovnávají k nestejně potřebě délky spánku různých lidí.

Na výchovu malých dětí mimo domov jsou odlišné názory. Jak již bylo uvedeno, období padesátých a šedesátých let minulého století bylo v našich zemích poznamenáno překotným odkládáním dětí do institucionální péče převážně z důvodu požadované plné zaměstnanosti žen, a to i matek nejmenších dětí. Zdeněk Matějček je znám jako propagátor výchovy dětí v rodině. Proto nepřekvapuje jeho vyjádření k jeselské institucionální výchově: *„Když jsme na počátku sedmdesátých let uzavírali své dvacetileté poznatky a zkušenosti z této práce, vyjádřili jsme to zjednodušeně a heslovitě takto: **Zařízení trvalé kolektivní výchovy, jsou pro dítě nebezpečná, zařízení denní kolektivní výchovy jsou pro dítě náročná.** Dnes po dalších dvaceti letech bych na této tezi prakticky nic neměnil. Naopak nové poznatky o rodinné a nerodinné péči o děti, jež se mezi tím nahromadily, ji podpírají novými argumenty.“* (Matějček, 1992 , s.105) Zároveň však Matějček zdůrazňuje, jaké faktory jsou pro dítě rozhodující. Jednak je to personální obsazení takového zařízení (kvalifikace, vzdělání i osobnostní

kvalita personálu), ale i rodinné poměry – jaké je rodinné zázemí, jaké panují v rodině vztahy, důvody, proč je dítě v zařízení umístěno, nebo i to, jak je matka spokojená či nespokojená v zaměstnání, což se také odráží v její náladě. Matoušek souhrnně přistupuje ke kolektivní výchově takto: *„Prvním signálem selhávání utopických představ o potencích kolektivu, jenž byl považován za hlavního nositele společenského pokroku, byly v našich podmínkách očividné neúspěchy kolektivní výchovy dětí.“* (Matoušek, 1997, s. 34) Dále autor zmiňuje Matějčkův a Langmaierův koncept **deprivačního syndromu** a dodává: *„Pevná citová vazba mezi dítětem a rodičem je tehdy psychology prohlášena za nutnou podmínku zdravého psychického vývoje člověka. Kritické výhrady byly později adresovány všem kolektivním zařízením pro děti, jeslemi počínaje a školními družinami konče.“* (tamtéž).

Současně s těmito názory je však velice důležité uvědomit si individualitu osobnosti každého jednotlivého dítěte. To, co může jednoho člověka poznamenat na celý život, jiného se jen lehce dotkne a bez větších obtíží se s danou situací či prožitkem vyrovná. Možný zmiňuje názor některých psychologů, že *„ existuje patrně něco jako vrozená míra frustrační tolerance, jež je u různých dětí až překvapivě rozdílná. Právě díky ní se pak každé dítě vyrovnává s deprivací v dětství trochu jinak. Obrazně řečeno, některé děti připomínají panenku ze skla a náraz způsobený rozvodem rodičů pro ně znamená něco jako ránu kladívkem: psychicky se roztrhají. Jiné jsou jako celuloidová panenka: úder způsobí promáčklinu, která se nikdy úplně nevyrovná, ale žijí s ní dál a celistvost si zachovají. A jsou také děti, které jakoby byly z ocele: cinkne to, kladívko odskočí a na nich nenajdeme po úderu ani stopu.“* (Možný, 2006, s.183)

Na druhou stranu ale Možný potvrzuje opodstatněnost názoru na celospolečenskou problematiku dětí rodičů (a matek zejména) orientovaných především na sebe a svoji kariéru. Tato tendence bývá *„často sociálním a psychickým pozadím anomických projevů spojených častěji s dospíváním v soudobých společnostech (drogová závislost, zločinecké party...)“*. (tamtéž)

Známé jsou výzkumy, které prováděl **John Bowlby**. Jeho teorie **attachmentu**, která vznikla na základě zkoumání raného vztahu dítěte k matce, odporovala zastáncům odkládání dětí již ve velmi útlém věku. Dostupnost **tzv. vazebné postavy** je pro dítě v různých vývojových fázích určující pro jeho budoucí postoj k životu. Rozdílné při odloučení dítěte u matky je u dítěte mladšího jednoho

roku, dítěte dvou a tříletého. Jeho intelektuální schopnost zpracování situace je v závislosti na věku odlišná, jak dokazují experimenty s malými dětmi. Zatímco dvouleté dítě nese nepřítomnost matky byť na krátkou dobu hůře a je-li ponecháno po určitou dobu o samotě, neuklidní se příchodem cizího člověka, tříleté dítě po jeho příchodu nabyde opět duševní rovnováhy. (Bowby, 2012, s.59) Dále Bowlby nastoluje hypotézy ohledně budování strachu na základě nedostupnosti vazebné postavy. „*Má-li člověk jistotu, že vazebná postava bude pro něj dostupná kdykoli po ní zatouží, bude mít mnohem menší sklon jak k intenzivnímu, tak ke chronickému strachu než jedinec, který z jakéhokoli důvodu takovou jistotu nemá.*“ (Bowby, 2012, s.192) To je první z hypotéz na niž navazují dvě další. Druhá se týká citlivého období v jehož průběhu se tato jistota vyvíjí a které je rozloženo od kojeneckého věku až do puberty. Bowlby nejcitlivější období vymezuje zhruba od půl roku do pěti let věku dítěte. Ve třetí hypotéze se jedná o úlohu skutečných prožitků. To znamená že „*různá očekávání ohledně dostupnosti vazebných postav a jejich ochoty reagovat, jež si různí lidé vytvářejí během roků nezralosti, vcelku přesně odrážejí to, co tito lidé skutečně prožili.*“ (Bowby, 2012, s.193) Přes kontroverznost těchto tří hypotéz trvá Bowlby na jejich pravdivosti empiricky podložené dlouhodobým výzkumem.

Na opačné pozici než výše uvedení autoři jako je Matějček s Langmaierem a John Bowlby stojí například teorie tří autorů Haškové, Saxonberga a Mudráka, z nichž první je socioložka, druhý je ekonomem, sociologem a politologem a pouze třetí z nich je psycholog. V knize Péče o nejmenší s podtitulem Boření mýtů oponují dosud zažitým tvrzením o nevhodnosti umíst'ování (zejména velmi malých dětí) do institucionální péče. Odvolávají se mimo jiné na studii K. Alison Clarke-Stewartové, podle níž „*čtyři různé studie nenašly žádné rozdíly ve vztazích matky a dítěte mezi dětmi, které navštěvovaly zařízení denní péče, a těmi, které je nenavštěvovaly.*“ (Hašková, Saxonberg, Mudrák, 2013, s.15) Autoři dále uvádějí důležitý fakt, že studie týkající se dopadu pobytu v předškolních zařízeních jsou problematické. Jako zásadní se jeví **kvalita zařízení a jeho personálu**. Z toho vyplývá, že hodnocení vlivu jednotlivých zařízení vychází z kvality zařízení jako takového, a je tudíž těžko srovnatelné zařízení určené pro bohatší rodiče s takovým, které si mohou dovolit rodiče z nižších sociálních vrstev. (Hašková, Saxonberg, Mudrák, 2013, s.17) Zároveň je poukázáno na celkovou rozdílnost vykazovaných výsledků podle sociálního postavení rodin a jejich aktuálního stavu. Třetí výhradou k dosavadním výzkumům je

nedostatečné rozlišování věku dětí zařazených do předškolních zařízení, která nejsou v některých zemích rozdělena tak jako například v České republice. Bowlby však v kazuistikách uvádí většinou i věkovou skupinu či přímo věk dětí. Zmiňuje například studii Janisové z roku 1964, kdy byly sledovány reakce dítěte dva čtvrt roku starého. Normální společenská holčička umístěná ve školce na pouhá dvě dopoledne do školky zprvu mohla mít matku přítomnou v zařízení. Posléze, zůstávala-li tam bez ní, se její reakce měnily. Nejprve se ztotožňovala se starší sestrou, na kterou byla významně vázána, později se stala plačtivější a nechtěla matku opustit. Ve školce stále více plakala a nechtěla aby ji matka, byť i doma při přítomnosti jiné osoby opouštěla. Celý proces zvykání si na školku trval u dítěte více jak půl roku, přičemž zklidnění dítěte bylo připisováno jeho celkově stabilní dětské osobnosti. (Bowlby, 2012, s. 50-51)

V názorech na pobyt dětí v přeškolních a jeselských zařízeních se tedy autoři různí. Důležité proměnné při posuzování jejich vlivu jsou tedy zhruba tři:

1. *Zda jsou dopady zařízení denní péče dlouhodobé, nebo krátkodobé (a pokud jsou dlouhodobé, jaké přesně tyto dlouhodobé efekty jsou).*
2. *Zda je kvalita péče vysoká, nebo nízká, a jaké je zázemí rodičů dětí.*
3. *V jakém věku začaly děti navštěvovat zařízení péče o děti.*

(Hašková, Saxonberg, Mudrák, 2013, s. 19)

Hašková se Saxonbergem a Mudrákem se v tomto shodují s Matějčkem. Tam, kde je rodina hůře fungující, patřící spíše mezi sociálně slabé, je většinou pro citový a emoční rozvoj dítěte a pro jeho socializaci vhodnější zařízení předškolní péče, pak je ale otázkou, jakou péči může mít právě dítě, jehož rodiče nemají dost prostředků na zaplacení „dobré“ školky či jeslí. Také věk dítěte odloučeného od matky může být dán sociálním statutem. Odhlédneme-li od společensky a ekonomicky úspěšných matek – podnikatelek, které spíše najímají chůvy, jsou umísťovány do jeslí spíše děti matek samoživitelek či z rodin sociálně slabších, kde je nezbytné, aby matka nastoupila do zaměstnání i přes velmi nízký věk dítěte.

Z hlediska socializace je zpravidla mateřská škola pro dítě přínosem. Zdeněk Matějček píše, že předškolní dítě po třetím a ještě více po čtvrtém roce věku „*za normálních okolností překračuje hranice svého nejbližšího rodinného okruhu a k vědomí vlastního „já“, tj. k své identitě, přidává nový významný prvek- vztah k druhým dětem, k svým vrstevníkům, k své generaci.*“ (Matějček, 2013, s.48)

Pro děti mladší tři let, tedy ještě batolata, však přináší jesle zvýšenou náročnost pěti okolnostmi: odloučení od blízkých citově vazebných osob, nutnost adaptace na neznámé prostředí a neznámé lidi, nutnost začlenění se do skupiny jednak věkově nediferencované a nacházející se ve stejné vývojové fázi a navíc početné a tudíž nepřehledné. (Matějček, 1992, s.106) Ve druhém a třetím roce si dítě vytváří vědomí domova a tzv. rodinnou identitu, kdy jako mateřské osoby přijímá i nejbližší rodinné příslušníky. Na domov je vázáno jako na bezpečný prostor, z něhož samo postupně vychází prozkoumávat okolní svět. Podle Matějčka v období do tří let, kdy je dítě výrazně vázané na rodinu, u něj převládá tzv. hra paralelní, kdy jsou děti sice rády ve společnosti jiných dětí, ale „*zpravidla jenom na chvíli a jenom tak, aby jim ty druhé děti do jejich vlastní hry nezasahovaly*“ (Matějček, 1994, s.70) Teprve od čtyř let je dítě schopno kolektivní hry a spolupráce s ostatními. Matějček uzavírá svůj pohled na věkové odlišnosti v adaptabilitě dítěte takto: „*Nyní je nám zajisté **jasný rozdíl mezi jeslemi a mateřskou školou.** Jesle, jak často opakují, jsou zařízením pro potřebu dospělých. Děti samy by si je nevymyslíly. Mateřská škola je však zařízením pro děti- a děti je vskutku potřebují.... Jesle úroveň sociálního vývoje předbíhají, mateřská škola jí odpovídá.*“ (tamtéž) Zároveň je však důležité dítěti v adaptaci na mateřskou školu pomáhat : aby do školky nastupovalo současně s nějakým dítětem, které dobře zná, aby časová zátěž pobytu byla dávkována postupně a největší opatrností, a aby pokud možno učitelka zprvu přizpůsobila dítěti a přijala je takové, jaké je. (Matějček, 1992, s. 110)

Matka, případně otec, jsou pro malé dítě středem jejich světa a jejich vzorem. Vzorem ale může být pro dítě i skupina neposedných a agresivních kamarádů, nebo paní na hlídání. Pokud rodiče nejsou malému dítěti často nablízku, nemají možnost tyto vzory sledovat a případně korigovat. „*Jestliže se kolem dítěte často střídá mnoho osob, bude proces jeho duševního formování natrvalo narušen. Dítě je tím totiž vystaveno množství nesrozumitelných, nesouvislých a roztříštěných obrazů, které neumí uspořádat a zařadit do svého světa.*“ (Prekopová- Schweizerová, 1993, s. 21) Na druhou stranu však stejné autorky zdůrazňují, že obětovat vše jen výchově dítěte není ani ně samotné dobré. Uvádějí, že takové matky se cítí : „*být dítětem vysáváné, nepotřebné, v zajetí a často se cítí být dítětem tyranizovány. Měly ten nejlepší úmysl, že zůstanou doma s dítětem, a přesto se z lásky stává nenávisť, ze svobody, kterou chtěly poskytnout svému dítěti, nesvoboda pro oba.*“ (Prekopová-

Schweizerová, 1993, s. 139). Podle těchto autorek i když není mateřství a zaměstnání snadné skloubit, lze již dvouleté dítě na několik hodin ponechat bez matky, je-li nahrazena laskavou a spolehlivou osobou, nejlépe členem rodiny. Problematika jeselské péče je však v tom, že pečovatelky mají na starost více dětí a tudíž nemohou plně uspokojit jejich emocionální, psychické a sociální potřeby. Jak uvádí K.H. Brisch, nereaguje-li pečující osoba (což může být i matka) na signály které ohlašují potřebu ochrany, blízkosti, bezpečí apod. tělesným kontaktem, nejsou tyto potřeby uspokojeny. Pokud se dítěti místo objetí dostane opakovaně např. pouze potravu, dítě si postupně vytváří náhražky, např. právě v podobě jídla, a může se vyvinout v pozdější sklon k různým závislostem. *„Náhražka, která se stala předmětem závislosti a zastupuje toužebné hledání citlivé vztahové osoby, která reguluje stres vybuzeného vzebného systému, je zaměnitelná.“* (Brisch, 2011, s. 104)

I zastánci raného umístování dětí do předškolních zařízení připouštějí, že jesle v České republice už jen počtem a vzděláním neodpovídají mezinárodním standardům a české mateřské školy jsou z tohoto pohledu na tom ještě hůř (při počtu až 28 dětí na jednu učitelku, která má často jen středoškolské pedagogické vzdělání). (Hašková, Saxonberg, Mudrák, 2013, s.33) To je problematika při umístování dítěte dost zásadní, neboť i při největší snaze, nelze uspokojit individuální potřeby malého dítěte, které je vytrženo z rodinného prostředí.

„Trvale otevřenou otázkou ale dlouho zůstávalo a stále zůstává, na jak dlouho musí být matka s dítětem doma, aby je to nepoškodilo, a od jakého věku a do jaké míry je nahraditelná někým jiným. Všeobecně se mělo za to, že postačí přerušit zaměstnání po dobu, než pro dítě začnou být důležité sociální kontakty s vrstevníky, které institucionálně zajišťuje školka, respektive škola. Výzkumy dokládaly, že pokud má matka své zaměstnání ráda, dítě vidí její zaměstnání jako součást normálního životního stylu rodiny. Zaměstnání matky a pobyt ve školce anebo s „paní k dítěti“ jeho vývoj ani nestimuluje, ale ani neretarduje a na sociální rozvoj má dobré předškolní zařízení pozitivní vliv; mimo jiné rozvíjí méně rigidní pochopení mužské a ženské role.“ (Možný, 2006, s.191)

2. Praktická část

2.1 Cíl práce a metodika

2.1.1 Vlastní zkušenost z praxe

Jako matka a současně jako (tehdy nekvalifikovaná) učitelka mateřské školy jsem měla po pádu komunismu v České republice příležitost seznámit se s pedagogickou prací.

Malá vesnická školka o třech zaměstnancích (ředitelka, učitelka a s nimi kuchařka a uklízečka v jedné osobě) byla náročnou zkušeností nejen pro mě, ale i pro moji starší dceru, které v té době bylo dva a půl roku, a která chodila zprvu se mnou, posléze i na směny, kde maminku neměla. Podmínky pro děti byly místy dost drsné a ani moje, byť chabé protesty nepřinesly zlepšení. Pokud byla dcera ve školce se mnou, vše fungovalo normálně, jakmile ale byla ve školce s paní ředitelkou a kuchařkou, stále chodila domů s pláčem a nahromaděný stres se začal projevovat v psychosomatických obtížích. Zanedlouho byla školka zrušena a dcera chodila do jiné. Tam si, už coby více jak tříletá rychle zvykla. Druhá dcera si na školku zvykala mnohem rychleji - prostředí znala a měla ve stejné budově starší sestru, další výhodou bylo, že učitelka byla naše známá z protějščího domu. Navíc dlouhou dobu chodily obě děti do školky pouze na dopoledne. Ve školce se jim oběma líbilo a domnívám se, že moje zaměstnání, většinou na zkrácený úvazek, nijak výrazně neovlivnilo jejich budoucí vývoj.

Po letech, kdy jsem se do předškolního vzdělávání zapojila znovu, jednalo se víceméně o nestátní zařízení, kam byly přijímány děti různého věku a z rodin s různým sociálním statusem. Nejdramatičtější byly vždy začátky školního roku, kdy nastupovaly nové děti. Někdy to byly i děti ani ne dvouleté. Trvalo i několik měsíců, než se na školku adaptovaly a traumata některých rodičů mi připadala v těchto obdobích někdy i větší, než traumata dětí. Jaké následky si dítě může odnést, je-li předčasně kvůli nástupu matky do zaměstnání umístěno do takového předškolního zařízení, se stalo přemětem mých úvah a posléze podrobnějšího zkoumání.

2.2 Příprava a realizace výzkumu

2.2.1 Východiska pro přípravu výzkumu

Z výzkumu by mělo vyplynout, jak mohou děti vnímat nepřítomnost matky/rodičů, zejména v neznámém prostředí, ale také co může tato zkušenost pro ně znamenat do budoucna. Proto se výzkum soustřeďuje nejen na aktuální situace dětí zaměstnaných matek, ale i na výpovědi matek, které byly v této situaci před více lety, a jejichž děti jsou dnes již dospělé. Přestože je zde riziko chybovosti způsobené emoční či paměťovou „deformací“, je osobní výpověď přímým potvrzením či vyvrácením výše uvedených hypotéz.

Při zvažování typu, forem a především smyslu výzkumu, jsem hledala jednak správnou formulaci výzkumných otázek, a následně možnost realizace samotného výzkumu. Vzhledem k převažujícímu výzkumnému prostředí v předškolních zařízeních a tématu práce bylo nezbytné zvážit, zda je vhodnější výzkum kvantitativní, kvalitativní či kombinace obou typů.

Při přípravě metodiky jsem vycházela z výzkumných otázek:

- 1. Má předčasný nástup matky do zaměstnání negativní vliv na psychosociální pohodu dítěte?*
- 3. Způsobuje přetíženosť matky kumulací rodinných a pracovních povinností u dítěte psychické a výchovné problémy?*
- 2. Jsou při posuzování dopadu zaměstnanosti matky na dětskou psychiku rozhodující určité faktory závislé na situaci a přístupu rodiny?*

2.2.2 Metodika výzkumu

Ke zjištění informací potřebných pro dosažení odpovědí na výzkumné otázky jsem se rozhodla pro výzkum kvalitativní, který citlivěji postihuje celou problematiku týkající se dětské psychiky a socializačních obtíží při radikální změně prostředí a života jako takového. Zároveň bylo přihlédnuto na strukturu výzkumu s menším počtem respondentů a širším výpovědním prostorem pro chování dětí a

možností dospělých pro vyjádření k tématu. Konkrétně se jedná o metody zúčastněného pozorování a nestandardizovaného rozhovoru.

2.2.2.1 Výzkumné prostředí a podmínky pro výzkum

Vzhledem k větší objektivitě při práci s respondenty jsou zvolena tři různá zařízení pro předškolní péči. Tři různé školky jsem zvolila především proto, aby se snížila závislost výsledků na prostředí a okolnostech.

V první části výzkumu se orientuji na pozorování dětí přicházejících nově do předškolního zařízení. Jedná se o děti dvou, tří a čtyřleté, u nichž bude sledována adaptace na nový denní režim bez možnosti kontaktu s matkou.

Prvním ze zařízení je mateřské centrum s menším počtem dětí na jednoho pedagoga, tedy více rodinného typu. Nemá optimálně řešený interiér, a herna i šatna jsou menší, než aby vyhovovaly požadavkům na prostory mateřské školy. Na druhou stranu působí více domácky a pokud jsou dveře hery uzavřeny, je na děti lepší dohled.

Školka funguje pouze do 13 hodin.

Druhým zařízením je opět nestátní zařízení s věkově pestrá nestabilní klientelou většího počtu dětí. Zde jsou naopak prostory rozlehlé, dohled na děti je složitější, přestože je interiér koncepčně budován jako vícefunkční prostor pro dětské činnosti. Pedagogický dohled, ale i ostatní činnosti včetně vydávání obědů a úklidu, zajišťují vždy minimálně dvě učitelky. Školka funguje do 16 hodin, přičemž odpoledne je přítomná pouze jedna učitelka.

Ve třetím případě se jedná o zařízení polostátní, které je centrem pro předškolní děti při domě dětí a mládeže. Interiér je velmi přehledně organizován, pouze sociální zařízení je mimo prostor školky na chodbě budovy. O děti pečují většinou dvě učitelky, výjimečně pouze jedna. Počet dětí nepřevyšuje 17, provoz školky do 13 hodin.

V případech pozorovaných dětí se jedná o rodiny vesměs úplné, s jedním i více dětmi, z hlediska sociálního statusu průměrné. Pozorované děti jsou zdravé, bez závažných psychických problémů.

Všechna tři zařízení se nacházejí v Praze.

Pozorování probíhala ve třech obdobích:

1. série pozorování od 3. září 2009 do 5. února 2010
2. série pozorování od 1. září 2010 do 5. února 2011
3. série pozorování od 5. září 2011 do 27. ledna 2012

Ve druhé části jsou dotazovány matky, které řešily problematiku skloubení práce a rodiny v době, kdy jejich děti spadaly do zkoumané věkové skupiny, a jejich řešení a vnímání této situace. V tomto případě jsou respondentkami ženy z různých krajů České republiky.

2.2.2 Výzkumné otázky

Vyhodnocením obou forem výzkumu budou odpovědi na výzkumné otázky a zjištění, zda uvedené předpoklady byly oprávněné či nikoli.

Pro rozhovory byly východiskem otázky:

- *Jak probíhá adaptace na neznámé prostředí bez přítomnosti matky?*
- *Jak dlouho si dítě zvyká na předškolní zařízení?*
- *Je délka a úroveň přivykání dítěte na předškolní zařízení ovlivněna přístupem rodiny a pedagogů?*
- *Jakou roli lze přisoudit věku a osobnostním faktorům dítěte při jeho adaptaci na předškolní zařízení?*

2.3 Průběh výzkumu a dílčí závěry

2.3.1 Pozorování a rozhovory

Děti byly vybírány náhodně, pozornost byla zaměřena na jejich chování zejména při příchodu a během doby pobytu v předškolním zařízení a vývoj tohoto chování v daném období. Základní informace o rodině byly získány buď přímo prostřednictvím rodičů nebo z dostupných dokumentů mateřské školy. Vzhledem k tomu, že nejsou uvedena žádná konkrétní data dětí, nebylo zapotřebí souhlasu rodičů.

Rozhovory byly vedeny s matkami již dospělých dětí. Výpovědi těchto žen dokreslují pohled matek na umístování vlastních dětí do předškolních zařízení před více lety.

2.3.2 Zkušenosti z pozorování spojeného s nástupem dětí do předškolního zařízení

Při výzkumu byla zohledněna reakce na první návštěvu dítěte v předškolním zařízení, kdy pláče většina nově příchozích dětí a tento první den i v dobře organizovaných školkách probíhá poněkud neklidně. Rodiče ve zmatku plačících dětí se snaží jednak uklidnit své vlastní dítě a současně komunikovat s učitelkami. Zjišťují informace k organizaci provozu zařízení. Někteří rodiče uvádějí děti do herny a snaží se je hovorem uklidnit, jiní jen své potomky převlečou v šatně a po rozloučení je odevzdávají je jejich osudu a do rukou učitelek. Děti jsou nejisté a zmatené úsměvy učitelek na jedné straně a pláčem ostatních dětí a nervozitou rodičů na straně druhé. (V některých zařízeních mají však možnost seznámit se s prostředím školky již při zápisu nebo při tzv. dnech otevřených dveří. Pokud rodiče této příležitosti využijí, děti při samotném nástupu již znají prostory i dospělé osoby mezi kterými se budou pohybovat, a někdy si pamatují z této návštěvy i své nové spolužáky. V ideálním případě zařízení znají pokud sem chodil jejich sourozenec nebo někdo z nejbližšího okolí, případně mají přímo ve třídě sourozence či kamaráda.)

První den nástupu do mateřské školy (většinou v nestátních organizacích) mohou rodiče s dětmi být po dobu návštěvy nebo její části přítomni, aby si dítě lépe zvyklo na nové prostředí. Tento první den vyžaduje od vychovatelek či učitelek velkou trpělivost a od rodičů psychickou odolnost. V dalších dnech se při optimálním adaptačním vývoji situace uklidňuje. Ne však vždy, a zejména u dětí, které nedosáhly věku tří let, nebo jsou krátce po jeho dosažení.

2.3.3 Rozhodující faktory při vyhodnocování pozorování

Během pozorování byly zjištěné různé proměnné, které ovlivňují chování dětí a jejich reakce na nové prostředí. Je to především věk, pohlaví, povahové rysy, mateřská vazba, rodinné podmínky, ale také vstřícnost prostředí, do kterého dítě

přichází. Sekundárně pak hraje roli délka expozice dítěte v tomto prostředí, možnost pobytu s blízkou osobou, předchozí zkušenosti s podobným předškolním zařízením. Také přístup rodičů v první etapě docházky je důležitým faktorem. Při výběru respondentů byly tyto faktory zohledněny. Dalším faktorem vzhledem k vztahu dítěte a matky je zjištění, zda je dítě hlídáno jinou osobou než matkou po příchodu z předškolního zařízení. To však lze zjistit jen u některých respondentů, a to pouze nepřímo.

2.3.4 Dílčí závěry vyplývající z pozorování a rozhovorů

Na základě šetření za pomoci pozorování vyplývá, že :

1. **Nejdéle si zvykaly** děti, které byly mladší jak 3 a půl roku, jejichž matka byla plně zaměstnána a kde byla její vazba s dítětem vnímána jako nejistá.
 2. Projevy nejisté vazby u matky se pak odrazily i u dětí, které **se plně neadaptovaly po dobu pozorování vůbec**. Zde hrál současně roli i nízký věk dítěte, či jeho celková zralost. V těchto případech byly matky zaměstnány na zkrácený úvazek.
 3. **Lépe při adaptaci** na odpoutání od matky na tom byly děti, které znaly prostředí nebo někoho, kdo se v něm s nimi pohyboval a jejichž matky vykazovaly vazbu jistou.
 4. **Nejdříve se adaptovaly** děti, které měly jistou vazbu s matkou, sourozence v rodině, věk nad 3 roky a matka v době nástupu dítěte do zařízení nechodila do práce vůbec.
- K nim je možno přiřadit dítě, které splňuje první tři kritéria, přestože matka byla na zkrácený úvazek zaměstnána. V tomto případě lze přičíst rychlé adaptaci i známé osoby přítomné v zařízení (učitelka, kamarád). V jednom případě byla matka také zaměstnána, ale i když nebylo možno posoudit vazbu s dítětem, dítě mělo již předchozí zkušenost z kolektivu.
5. Patrná nejistá vazba s matkou se ve všech případech projevila **problémy v kolektivu dětí**.
 6. **Povahové rysy dětí** jsou jsou spoluvytvářeny rodinným prostředím. Neklidná, bezradná nebo lhostejně působící matka, stejně tak jako otec, dávají prostor pro rozvoj negativních vlastností dítěte, jako jsou manipulativní tendence, panovačnost nebo naopak nezájem o dění okolo sebe, apatie. Dobré vztahy v rodině se odrážejí na chování dítěte v kolektivu i na jeho adaptaci na nové prostředí a matčinu

nepřítomnost. Pokud dítě matce důvěřuje, lépe zvládá zátěžové situace. Zároveň je však třeba brát ohledy na odlišnost povah dětí. Některé jsou od útlého věku společenské, komunikativní a rády spolupracují. Takové děti se lépe adaptují v novém prostředí a lépe snášejí i v nižším věku matčinu dočasnou nepřítomnost. Jiné děti jsou spíše samotářské, nemají potřebu neustálé komunikace s okolím a ruch okolí je spíše vyrušuje. V těchto případech je namístě opatrnost při jejich umístění mimo známé prostředí domova, zvláště do velkých kolektivů.

7. Předškolní **zařízení, v nichž probíhal výzkum**, byla ve dvou případech spíše rodinného typu s méně dětmi a přehledným prostorem. Zařízení, které je uvedeno jako druhé v pořadí se vyznačovalo rozlehlými a méně přehlednými prostorami, v nichž se dítě „ztrácelo“, a zároveň mu chybělo intimní prostředí ke klidné nerušené hře. Pedagogická a vychovatelská péče byla všude dobře zajištěna, učitelky se snažily věnovat všem dětem. Děti, jejichž umístění do předškolního zařízení se zdálo předčasným, zaměstnávaly učitelky však mnohem více, než děti bezproblémové, a mnohdy výrazně narušovaly program i provoz zařízení.

Tabulka č. 2 : Přehled jednotlivých faktorů podílejících se na adaptaci dítěte na nepřítomnost matky

Dítě	Věk dítěte roky	Matka pracující	Souroz. v rodině	Známa osoba	Předchozí zkušenost	Zjevnost vazby	Doba adaptace	Problémy v kolektivu
Jakub	3	plně	ano	ne	ne	nejistá	6 měsíců	ano
Samuel	3	plně	ne	ne	ne	nejistá	3 měsíce	ano
Helena	3	zkrác.úv.	ne	ano	ne	jistá	3 měsíce	ne
Matěj	3 a půl	ne	ano	ne	ne	jistá	1 měsíc	ne
Bibiana	3	zkrác.úv.	ne	ano	ano	nejistá	2 měsíce	ano
Lukáš	4 roky	zkrác.úv.	ano	ano	ano	jistá	1 týden	ne
Dominik	2	zkrác.úv.	ne	ne	ne	nejistá	neadaptoval se	ano
Kateřina	2 a tříčtvrtě	zkrác.úv.	ano	ne	ne	nejistá	neadaptovala se	ano
Patrik	3	ne	ne	ne	ne	nejistá	6 měsíců	ano
Anna	3	zkrác.úv.	ano	ne	ano	----*	1 měsíc	ne
Barbora	3	zkrác.úv.	ne	ne	ne	nejistá	neadaptovala se	ano
Julie	4 a půl	ne	ano	ano	ano	jistá	1 měsíc	ne

Pozn.: ■ Po dobu výzkumu nedošlo k plné adaptaci na prostředí
■ Dítě se adaptovalo, ale mělo problémy v kolektivu
■ Dítě se adaptovalo později, ale bez následných problémů
■ Adaptace dítěte probíhala nejlépe, * nelze posoudit

Z rozhovorů vyplývá, že:

1. Matky nastupovaly do zaměstnání, protože to bylo pro ně samozřejmé, také ekonomické důvody ovlivňovaly jejich rozhodnutí ohledně zaměstnání.
2. Problematika dětí nebyla vždy zohledňována, prvořadá byla pracovní povinnost matek.
3. Je patrná snaha matek být s malými dětmi doma, jak jen to bylo možné, nebo alespoň, jako je uvedeno v prvním rozhovoru, zkrátit pobyt v zařízení a zajistit domácí péči za pomoci prarodiče.

2.4 Diskuze

Jak vyplývá z teoretické části, nároky na výchovu dítěte se proměňovaly s požadavkem doby. Současná situace v Evropských zemích je však v tomto směru nejednoznačná. Na jednu stranu jsou zdůrazňovány potřeby dítěte a jeho práva, na druhou stranu je jim ekonomický zájem částečně nadřazen. Tlak na matky, aby byly co nejdříve po porodu dítěte zpět na pracovišti je tak trochu cestou zpět. Názory, že dříve byla dětem věnována pozornost minimálně, a přes to se většinou zařadily bez problémů do společnosti, nemohou obstát ve světle úskalí této doby. Masivní používání moderních médií (televize, počítače, internet, mobilní telefony) přináší vedle nesporných pozitiv i obrovská rizika. Stejně tak nárůst drogově závislých a výskyt dalších sociálně-patologických jevů je varováním.

Zatímco dříve byly děti většinou s matkou pohromadě, byť pracovala, dnešní styl života ubírá ze společně prožitého času stále více. Tím, že jsou lidé spolu, poznávají se mnohem lépe, než při krátkodobých řízených aktivitách, striktně časově omezených. Dítě, které se nemůže matky cokoli zeptat, když se zeptat potřebuje, ztrácí s ní bezprostřednost kontaktu a jeden druhému se vzdalují. Matka, která je v zaměstnání často 8 hodin i více, předpokládá obvykle další aktivity pro dítě i pro sebe, aniž by čas trávila společně s dítětem. To navštěvuje různé kroužky a další činnosti mimo domov, nebo je odloženo do dětského koutku v obchodním centru.

Večer je pak posazeno k televizi nebo počítači, aby nerušilo dospělé, a v lepším případě je mu před spaním přečtena pohádka na dobrou noc.

Vztahy v rodinách byly vždy základem pro rozvoj a životní směřování jedince. Pokud takový jedinec nemá vypěstovaný přirozený vzorec chování v základní sociální jednotce, jakou rodina nepochybně je, těžko si tvoří pozdější vztahy a hůře formuje svůj budoucí život. Vyzkumy, prováděné například v dětských domovech a podbných zařízeních to potvrzují.

Současný trend výchovy je odrazem logického vývoje doby, avšak výsledky vždy přinese až budoucnost. Pokud je rodina schopna vytvořit dítěti harmonické a podnětné prostředí, není obava o jeho rozvoj a vnitřní pohodu, i když matka do zaměstnání chodí. Otázkou však je, v jakém věku je dítě zralé na odloučení od matky, jak dlouhá doba odloučení je pro něj únosná, a jaké podmínky je pro dítě potřeba vytvořit, aby odloučení snáze zvládalo.

Z šetření mezi dětmi umístěnými v předškolních zařízeních lze odpovědět na výzkumné otázky takto:

1. Vzhledem k rozdílnosti zralosti dětí pro umístění do denní institucionální péče, **je důležité zohlednit individualitu dítěte**, jeho povahové rysy a kognitivní schopnosti. V opačném případě se může stát, že dopad na psychosociální pohodu dítěte může být výrazně negativní. Děti ve věku nižším, než jsou 3 roky, by, pokud je to možné, neměly být vytrhávány z rodinného prostředí a odloučeny od matky na více hodin. Pokud je to nezbytné, je žádoucí, aby při adaptaci na nové prostředí měly v blízkosti známou osobu, ať už vrstevníka, či dospělého (například učitelku, kterou již dobře znají ze sousedství nebo z docházky staršího sourozence).

2. Jednoznačně se prokázalo, že **přetíženost matky působí na dětskou psychiku negativně**. I zde jsou individuální rozdíly v povahách matek a jejich zatížitelnosti. Pokud matka nestíhá pro nadměrné množství povinností věnovat se dítěti, je riziko, že vůbec neodhadne jeho potřeby a zvláštnosti. Dítě se pak stává hůře zvladatelným, má potřebu na sebe nezdravě poutat pozornost nebo je naopak bojácne s nedostatkem sebedůvěry a odvahy. Tam, kde je matka schopna skloubit své pracovní povinnosti s péčí o děti rovnoměrně, její zaměstnanost jejich psychiku a vnitřní pohodu nemusí

postihnout vůbec. V opačném případě se mohou u dítěte projevovat výchovné a psychosomatické problémy. Podstatnou roli lze přisoudit vazbě matky a dítěte. Pokud je vazba jistá, dostává dítě od matky signál, že odloučení není pro ně nijak ohrožující.

3. Při posuzování dopadu zaměstnanosti matek na dětskou psychiku **se jeví rodinné vztahy jako velice důležité**. Vzájemná komunikace mezi rodiči, zejména, jsou-li oba zaměstnáni, bývá leckdy omezována na základní informace a organizační problémy chodu rodiny. Je však nezbytné pro harmonický vývoj dítěte, aby se členové rodiny spolu setkávali, jak při společných činnostech doma, tak při aktivitách mimo domov, při společném využívání volného času. Lze tak lépe vyzorovat a následně řešit různé problémy dítěte, které při běžném chodu domácnosti, často hektickém, mohou zůstat skryty.

Závěr

Existuje mnoho výzkumů a kvalifikačních prací zabývajících se problematikou zaměstnanosti žen. Podstatně méně již bylo takových, které si všímají samotných dětí těchto žen-matek. To mi potvrdilo, že otázka vlivu matčina zaměstnání na dítě je namístě.

Závěrem lze tedy usoudit, že dítě do tří let se mnohem hůře adaptuje na odloučení od matky. Může prožívat „odložení“ do předškolního zařízení jako trauma, někdy i po dobu několika měsíců. Dlouhodobá expozice, zejména u citlivějších dětí útlého věku není z hlediska jejich psychosociální pohody vhodná. Pokud je nutné, aby matka v tomto období do věku 3 let dítěte do zaměstnání nastoupila, a nelze dítě opatrovat v rodinném prostředí za pomoci dalších dospělých členů rodiny nebo chůvy, je vhodné, aby dítě umístěné v denním zařízení tam mělo někoho, koho již zná, a bylo, alespoň v začátcích docházky, vystaveno tomuto prostředí co nejméně hodin.

Zároveň však z výzkumu vyplývá, že adaptabilní děti, mají-li již předchozí zkušenost z předškolního zařízení, lépe si zvykají na novou školku.

Vztah matky a dítěte je podle výsledků výzkumu rozhodujícím faktorem při odloučení dítěte od matky z důvodu její zaměstnanosti.

Cílem práce bylo upozornit na problematiku dětí ve věku 2 až 4 roky, jejichž potřeby bývají v důsledku zaměstnanosti jejich matek mnohdy opomíjeny. Současná doba přináší nová společenská specifika a s nimi spojená rizika. V době odcizování lidí jeden druhému, upínání se na virtuální svět a varovný nárůst počtu drogově závislé mládeže, je nadměrné vytížení matek dalším rizikovým faktorem při vzniku sociálně patologických jevů ve společnosti.

Chtěla jsem poukázat na důležitost mateřské péče i v podmínkách, kdy ženy musí nebo chtějí být zaměstnány, potřebují se věnovat kariéře a profesnímu rozvoji. Je na nich, jak skloubí své pracovní, rodinné a mateřské úkoly, ale vždy by měly pamatovat na to, že co do dětí vloží, to se jim jednou vrátí. Neméně to platí i pro celou společnost a její vztah k rodinné politice.

Seznam příloh

Příloha 1 Pozorování

Pozorování - 1. série

Pozorování č. 1	Jakub
Pozorování č. 2	Samuel
Pozorování č. 3	Helena
Pozorování č. 4	Matěj

Pozorování - 2 . série

Pozorování č. 5	Dominik
Pozorování č. 6	Bibiana
Pozorování č. 7	Lukáš

Pozorování - 3. série

Pozorování č. 8	Kateřina
Pozorování č. 9	Patrik
Pozorování č. 10	Anička
Pozorování č. 11	Barbora
Pozorování č. 12	Julie

Příloha 2 Rozhovory

- Rozhovor č. 1
- Rozhovor č. 2
- Rozhovor č. 3

Příloha 1

Pozorování – 1. série od 3. září 2009 do 5. února 2010

Prostředím, v němž jsou následující 3 pozorování prováděna je malá soukromá mateřská škola v rámci mateřského centra.

Maximální počet dětí: 20

Počet pedagogických pracovníků: 2-3

Provozní doba zařízení: 8-13 hodin

Pozorování č.1

Jakub, chlapec , 3 roky, oba rodiče zaměstnaní, matka souběžně studuje, starší sourozenec

3. září 2009

Chlapec přiveden do centra otcem. Zoufale pláče, nechce dovnitř. Rodič se s dítětem dlouze loučí, v rozpacích, zda má zde dítě ponechat. Chvilí s ním pobývá v herně, jdou společně s učitelkou projít celý prostor, kde se děti budou pohybovat. Mezi tím přicházejí další děti. Při pohledu na plačícího chlapce se rozpláče většina z nich. Chlapec se vzpouzí, drží otce za ruku. Nakonec je odebrán otci učitelkou, která otci doporučí odejít a zamávat synovi do okna školky. Učitelka plačící dítě drží v náručí a snaží se upoutat jeho pozornost na mávající ho tatínka s uklidněním, že tatínek určitě brzy přijde. Chlapec téměř po celou dobu dopoledního pobytu ve školce pláče a vrhá se stále ke dveřím. Některé děti pláčou také, i přes snahu učitelek postarat se dětem o zajímavý program. Pozorovanému chlapci se věnují v rámci možnosti s ohledem na ostatní děti. Odmítá svačit. Při přípravě na vycházku chlapec stále pláče a chce maminku. Na vycházce se částečně uklidní, ale při příchodu zpět do zařízení opět pláče. Přicházející maminku posléze vítá s nadšením, ale na dotazy na školku neodpovídá.

4. září

Chlapce přivádí matka. Je překvapena bouřlivou nevolí dítěte být ve školce. Chlapec křičí a pláče, drží maminku za ruku, drží se jí za oblečení a nechce se s ní

rozloučit. Maminka působí bezradně. Potřebuje odejít, ale chybí jí rozhodnost v jednání. Situaci řeší především učitelky, jedna se dítěti věnuje a vysvětluje mu, že maminka přijde, že si jen bude bez ní chvíli hrát ve školce. Opět rituál mávání, pláč podporují i další malí plačící adepti na institucionální péči.

Chlapec pláče první hodinu, pak se uzavírá do sebe a s nikým nekomunikuje. Děti sedí v kroužku, povídají si, některé plačící dítě drží učitelka na klíně. Jakub odmítá jakoukoli spolupráci s dospělými i dětmi. Na vycházce nejprve nechce jít za ruku s nikým, nakonec jde s učitelkou, ale na nikoho nemluví. Po návratu do školky opět pláče, ale spíše nařikavě. Přichází pro něj otec, chlapec ale pláče, že chce maminku.

14. září

Chlapec ráno opět přichází s pláčem veden maminkou, která působí dojmem, že se rozpláče s dítětem. Snaží se syna upokojit, ale její nařikavý tón v hlase nepůsobí uklidňujícím dojmem. Chlapec se pere s dveřmi a chce odejít s maminkou domů. Po jejím odchodu, kdy jí odmítne zamávat z okna, začne nevýslovně plakat, že jí nezamával a opět se dožaduje maminky. Asi po hodině se podaří učitelce upoutat na chvíli jeho pozornost nabídnutou jeho vlastní hračkou z domova. Tu si vezme, ale nadále nijak nespolupracuje, na dotazy neodpovídá, soustředí se výhradně na hračku, bez ohledu na aktivity dětí okolo něj. Poprvé je ochoten se nasvačit. Sice při svačince odmítá dopomoc učitelek a požaduje maminku, ale svačinu nakonec sní. Venku se drží za ruku učitelky, ale nemluví s ní. Děti si hrají venku na hřišti, Jakub sedí na lavičce a s nikým nemluví. Otec přichází později, ale s ním i matka. Chlapec je uplakáný, učitelka vysvětluje, že si myslel, že na něj rodiče zapomněli.

5. října

Chlapce vodí do školky téměř pravidelně otec, a také pro něj přichází. Kuba se ptá po mamince a ráno většinou pláče, ale po mávacím rituálu se uklidní. S dětmi si nehraje, společné aktivity ignoruje, do kroužku s ostatními si zatím nesedá, ale občas je pozoruje.

Je fixován na svoji přinesenou plastovou hračku medvěda, nedá ji z ruky. Jeden chlapec si ji chtěl prohlédnout a snažil se v okamžiku, kdy Kuba hračku odložil, ji vzít. Ten se divoce rozplakal, dokud mu hračka nebyla vrácena. Stále s nikým nechce mluvit, ani při svačince ani na vycházce. Přichází pro něj otec, chlapec ho vítá

s posmutnělým výrazem a sklopenou hlavou. Ptá se, kde je maminka. Otec mu říká, že musela odjet, ale že se večer vrátí.

12. října

Po příchodu do školky chlapec jen poplakává a ptá se na maminku, jestli pro něj přijde ona. Otec mu to přislíbí a chlapec sice při jeho odchodu pláče, ale s menší intenzitou. Při dotazu na svoji hračku je konečně ochoten s učitelkou mluvit. Odpovídá jednoslovně bez většího zájmu o rozhovor. Svačí sám, občas odběhne od jídla a vyhlíží maminku. S dětmi si hrát nechce. Při kontaktu nějakého dítěte s ním se chlapec brání a děti odstrkuje, potom pláče. Venku se nechce držet za ruku a chtěl by odbíhat. V poledne pro něj přichází pro něj matka, chlapec je viditelně šťastný, ale na dotazy, co dělal ve školce neodpovídá.

20. listopadu

Chlapec už ráno nepláče, jen se nechce odpoutat od odcházející maminky, dlouze se s ní loučí. Při mávacím rituálu má smutný pohled, ale nechá se od okna bez problémů odvést. Poprvé si sedá s dětmi do kroužku, ale s nimi příliš nekomunikuje. Občas odpovídá učitelkám na otázky. Při vybídnutí ke hře či spolupráci s dětmi odmítá, soustředí se na jednotlivé hračky, při hře však nijak nekooperuje s ostatními. Po vycházce si hraje s odstrkovadlem, jiné dítě si chce hračku vzít, ale Jakub se o ní zle popere. Pak propuká v pláč. Uklidní se až příslibem, že už chodí maminky a že brzy půjde domů. Přichází však pro něj starší paní, která sděluje, že je pouze paní na hlídání, nikoli babička. Chlapec se ptá, jestli přijde maminka brzy domů. Po kladné odpovědi v klidu odchází s chůvou.

18. prosince

Chlapec už při příchodu nepláče, jen se ptá, zda pro něj přijde maminka. Chlapec už nepláče, je ochoten pravidelně sedat ve společném kroužku, ale společných her se účastní minimálně. Učitelce, na dotaz, jak prožil víkend vypráví, kde byl s rodiči a starším bratrem. Běžně vykonává vše co ostatní děti: chodí na WC, jí, pije, pokouší se sám obléknout na vycházku, občas v šatně do některého dítěte strčí. Při společném kreslení usedá k papíru a maluje černou pastelkou obrázků, který není schopen nijak nazvat. Nesměje se, ale občas vpustí jiné dítě do své hry např. s autíčky. Na dotaz, kdo mu vypráví večer pohádku říká, že maminka, pak dodává, že někdy teta

a někdy táta. Přichází pro něj chůva s jeho starším bratrem. Kubík se ptá na maminku, je mu sděleno, že maminka má moc práce.

4. ledna 2010

Po vánočních prázdninách dochází ke krátké regresi. Jakub po příchodu velice pláče a nechce pustit otce pryč, opakovaně říká v pláči, že chce maminku. Otec mu přislíbí, že maminka pro něj přijde. Chlapec pláče i po jeho odchodu, ale potom si hraje se svojí hračkou. Je nakloněn komunikaci s učitelkou, odpovídá na dotazy a i v kroužku s dětmi odpovídá na otázku, co dostal k Vánocům pod stromeček. Při společném zpívání chodí s dětmi v kroužku, ale nezpívá, pak odbíhá a místo společné hry se klouže na plastové skluzavce. Uklouzne mu noha a on ze skluzavky spadne. Naštěstí se celá situace obejde bez zranění, chlapec se jen lekl, ale pláče, že chce jen maminku. Učitelka mu domlouvá, že při společné hře se takové věci nedělají, že se mohl zranit. Venku sněží, děti si hrají ve sněhu s učitelkami, chlapec však jen stojí. Je vybídnut, aby se proběhl, aby mu nebyla zima, ale odmítá. Pak si sedne na bobek a ručkama hrabe ve sněhu. Na dotaz, co dělá, odpoví, že čeká na maminku. Matka stojí před školkou čeká již při příchodu z vycházky, chlapec je očividně šťastný. Poprvé se směje.

5. února

Chlapec přichází do školky bez pláče, normálně se s odcházejícím rodičem rozloučí a jde si hrát. S dětmi začíná zvolna komunikovat, ale začíná je zlobit. Strká do nich, pere se s nimi, když je poučen učitelkou, že se tak nemá chovat, začíná plakat. Společná hra ho zajímá jen občas, ale více než v prvních měsících po nástupu do školky. Běžné úkony zvládá sám a nebo s dopomocí učitelky, ale stupeň socializace je stále nižší než u starších dětí, včetně těch, které nastoupily do školky poprvé ve stejnou dobu jako Jakub.

Rodiče chlapce jako jedni z mála využívali všechny dny provozu zařízení a zajímali se, kdy bude provozní doba prodloužena do odpoledních hodin.

Pozorování č. 2

Samuel, chlapec, 3 roky, rodiče oba pracující , jediné dítě v rodině

3. září 2009

Chlapce přivádí matka. Dítě pláče a vzteká se, je matkou vláčeno do herny, ale odmítá se jí pustit i po půlhodině její přítomnosti. Matce je doporučeno učitelkou, aby se s dítětem v klidu rozloučila a ujistila je, že pro něj brzy přijde. Chlapec nereaguje na možnost zamávat mamince z okna a odmítá být v náručí učitelky- pere se s ní a křičí. Když je postaven na zem, je osloven jiným dítětem, na což reaguje fyzickou agresí. Učitelka se snaží dítě upoutat provedením po místnostech školky, ale chlapec odmítá. Přivítání v kroužku neakceptuje a posléze ho upoutají hračky ležící opodál. Hraje si v koutku, při zazvonění u vchodových dveří začne plakat a volat maminku. Utiší se až po několika minutách, kdy je učitelkou ujištěn o brzkém příchodu maminky. Svačit odmítá, je ochoten se pouze trochu napít ze své lehvičky. Na vycházku nechce jít. Pláče a vztekle se svléká z oblečení. Posléze učitelky pochopí, že chce čekat na maminku ve školce. Je mu takticky vysvětleno, že ve školce zůstat nemůže, že by tam byl sám, a že se během vycházky s paní učitelkou poohlédne, jestli už pro něj maminka nejde. Po prvotním zklamání, že ji cestou nepotkal, je chlapec po návratu ke školce nadšen, že matka již čeká před vchodem.

4. září

Samuela přivádí opět matka. Chlapec pláče, spíše se ale vzteká. Matka mu vysvětluje, že musí do práce, ale odpoledne, že s ním půjde plakat. Do nabídnuté hračky uhodí vztekle ručkou, nebo do ni kopne. Je učitelkou upozorněn, že to se nedělá, že to hračky bolí. Chlapec se tváří zarputile a uhodí i učitelku. Ta mu dá najevo, že se na něj zlobí a odejde od něj. Při svačině si Sam nechá od učitelek rozbalit svačinu, ale nechce jíst. Jiné dítě na ní se zájmem sáhne, ale chlapec ho uhodí a pláče, že chce maminku. Nakonec ho učitelka s odvoláním na maminku přiměje, aby se alespoň napil, ve chvíli, kdy se děti oblékají ven, se chlapec rozhodne sníst svačinu. Když je mu vysvětleno, že děti už čekají u dveří, že je tedy potřeba se obléci, opět propukne v pláč a odmítá se oblékat. Nakonec je použita lest z předchozího dne s hledáním maminky a dítě odchází s ostatními. Často se však rozbíhá do prostoru, takže musí být veden učitelkou.

Po příchodu pláče, že matka ještě nepřišla. Ta přichází až před uzavřením školky. Celou dobu od příchodu z vycházky chlapec uraženě sedí u stolečku s nedojedenou svačinou s tím, že bude jíst s maminkou.

14. září

Chlapec po příchodu do školky zlobí. Přivedl ho otec, kterému Sam dělá otci naschvály a provokuje ho. Otec mu marně domlouvá. Říká, že spěchá, ať ho nezdržuje. Během pobytu ve školce chlapec neustále něco provádí ostatním dětem. Bere jim hračky, ubližuje jim. Na domluvy učitelek nereaguje. I při sezení v kroužku obtěžuje děti sedící vedle sebe. Je učitelkou vyzván ke spolupráci. Mluví srozumitelně a obsahově k tématu. Je pochválen, ale vzápětí uhodí holčičku sedící vedle sebe. Je vykázan mimo kroužek na lavičku opodál. Neuposlechne a jezdí po herně s autíčkem. Další chlapec se odpoutá od kroužku a chce si s ním hrát. Sam mu však autíčko nepůjčí. Je opět učitelkou poučen o nevhodnosti chování a jsou mu opět vysvětlena pravidla chování ve školce. Při svačině sedí v klidu, poté vedle sedícímu dítěti z nepozornosti rozlije jogurt. Dítě pláče, chlapec se posléze rozpláče také. Je učitelkou uklidněn, poté dojí v klidu svoji svačinu. Při oblékání na vycházku se pere u dveří s jiným chlapcem. Přidá se další, který Sama uhodí. Ten ho vztekle praští botou. Je učitelkou okřiknut a je poučen o nevhodnosti chování. Chlapci se mají navzájem omluvit. Sam odmítá, pláče, že chce domů za maminkou. Venku na hřišti si hraje s ostatními. Pak náhle strčí do chlapce, který nechce půjčit Samovi hračku, s níž si právě hraje. Dítě pláče, protože se uhodilo a dřevěný okraj pískoviště. Sam je pokárán, učitelka se mu pak ale věnuje a učí ho dělat bábovky z písku. Jemu se to nedaří, odbíhá jinam.

5. října

Sam přichází do školky s matkou. Chce ujištění, že si pro něj přijde, a zda bude s ním při odpoledním cvičení. Je mu řečeno, že tam děti cvičí samy, ale že ho tam sama odvede a přijde pro něj, až cvičení skončí. Chlapec je ochoten matce zamávat z okna, ale učitelkám neodpovídá na dotazy ani nereaguje na nabízenou spolupráci ostatních dětí.

Sam si hraje s dětmi, při společných aktivitách se krátce zapojuje, s ostatními zpívá a spolupracuje. Pak ho ale hra přestane zajímat a odchází na WC. Vymočí se vedle

mísy. Rozpláče se a uklidňující učitelku uhodí. Pak ještě uhodí přihlížející dítě opodál. Je vykázan mimo společnou skupinku dětí na lavičku. Chlapec se rozpláče, že chce maminku. Při svačině pobíhá s jídelm v ruce okolo stolu. Učitelka se snaží vlídně mu vysvětlit, že se takto nejí. Chlapec neuposlechne, tak na něj zvýší hlas a odvede ho opět ke stolku. Před vycházkou se pokouší sám se obléci. Nedaří se mu to. Pláče. Učitelka mu pomáhá, uklidňuje ho. Na vycházce jde Sam za ruku s dívkou, která je o něco starší. Navádí jí, že budou spolu utíkat, ale dívka nesouhlasí. Pak ji ale strhne do vozovky, dřív, než učitelka dá pokyn. Je rozčilenou učitelkou okřiknut a opět je mu vysvětlováno, co se nesmí. Pak ho vede za ruku učitelka až ke školce. Chlapec se tváří uraženě. Po návratu do školky běhá po herně, když pro něj přijde matka, neposlouchá jí a běhá dál. Ona si povzdychne, že je to doma stejné, a že jí chlapec zničil i notebook.

12. října

Samuela přivádí otec, pomáhá mu se svlékáním, ale chlapec ho zlobí. Otec se s ním rozloučí ale ten ho takřka nevnímá a vtrhne do herny, kde se ihned zapojí do hry. Vzápětí však rozboří stavbu domečku z lega několika dětem. Ty se na něj vrhnou a uhodí ho. Učitelka se zlobí, pak učí chlapce, jak si může sám postavit podobnou stavbu. Chvilí si s ním hraje. Zdá se, že chlapec je hrou zaujat. V kroužku s dětmi spolupracuje, ale při zpívání písniček se předvádí a dělá vše jinak, než ostatní děti. Děti se zprvu smějí, pak na něj přestanou reagovat. Sam se za chvíli zapojí do společné hry jako ostatní. Při svačině je neklidný, ale nají se. Venku však utíká s druhým dítětem, s nímž se vede za ruku. Oba upadnou, naštěstí se pád obejde bez zranění. Samuel však afektovaně pláče, učitelku, která ho utěšuje, uhodí. Matce čekající před školkou po příchodu k budově uteče nereaguje na její volání. Učitelka jí pomáhá chlapce dostihnout. Matka si stěžuje, že spěchá zpět do zaměstnání, a že jí chlapec vůbec neposlouchá, že si s ním neví rady.

20. listopadu

Se Samem přichází matka. Upozorňuje, že dítě má rýmu. Na varování učitelky, že nachlazené děti by do školky neměly chodit, říká, že musí do práce, a že by s ním neměl kdo být. Chlapec je vcelku klidný, s dětmi si hraje, zapojuje se i do společného nácviku písni. Pak ale pobíhá po třídě a srazí při tom jiného chlapce na

zem. Dítě pláče, Sam také. Učitelka se ptá, zda se mu něco stalo, on si stěžuje, že ho bolí hlava. Učitelce se zdá unavený, tak volá matce, aby si ho vyzvedla. Matka slíbuj, že přijde co nejdříve. Chlapec působí apaticky, ale protože matka nejde, musí s dětmi ven. Tam stále utíká ze skupinky. Musí jít nakonec s učitelkou za ruku. Cestou si s ní povídá a zklidní se. Občas má snahu se vytrhnout, ale učitelka ho vždy něčím zabaví. Po návratu na něj čeká matka a překvapeně poukazuje na to, že syn vesele pobíhá. Ptá se ho, jestli ho něco bolí. Chlapec říká že ne, a opáčí, zda s ním maminka bude teď doma. Ona mu vysvětluje, že musí zpět do práce, že ho bude hlídat teta. Chlapec pláče, že chce jít s maminkou do práce.

18. prosince

Ranní příchod bez problémů, matka se jen zlobí, že chlapec kope nohama, když ho přezouvá. Opět si stěžuje učitelce, že si s ním neví rady, vypráví, co jí doma již zničil. Na upozornění možného problému s hyperaktivitou matka konstatuje, že dítě je hyperaktivní, a že mu dává večer léky na uklidnění. Je jí doporučena jako vhodnější návštěva lékaře nebo dětského psychologa. Během nácviu koled je chlapec neklidný, ale snaží se spolupracovat. Často nekontrolovaně odbíhá a ruší ostatní děti. Učitelka si ho nevšímá, druhá mu domluví a pak ho také nechá být. Chlapec běhá po třídě, pak si sedne a sleduje, co děti dělají. Snaží se zapojit do společné činnosti. Během výtvarné práce Sam počmárá papír barevnými tužkami. Učitelka se ho ptá, co to je a on jí odpoví, že drak, který „všechny sežere“. Paní učitelka ho pochválí za obrázek, ale dodá, že by mohl třeba namalovat, co by si přál od Ježíška. Chlapec říká, že k nim Ježíšek nepřijde. Že mu maminka říkala, že moc zlobí, a ke zlobivým dětem Ježíšek nechodí. Na výzvu učitelky, že by se mohl pokusit být hodný, aby Ježíšek mohl přijít, chlapec říká, že mu to nevadí, že si všechno koupí, až bude veliký.

4. ledna 2010

Chlapec přichází v doprovodu otce. Mávací rituál již bez problémů, dítě se zabere brzy do hry a chvílemi spolupracuje při hře s dalšími dvěma chlapci. Není však ochoten se podělit o hračky, takže vznikne rozmrška, při níž mu jiný chlapec zlostně vysype krabici lega na hlavu. Samuel pláče, chce maminku, ale za chvíli se uklidní. Venku si s dětmi hraje na sněhu, ale pak se rozběhne daleko od skupiny dětí. Učitelka ho volá, ale on neposlechne. Učitelka se otočí a dělá, že si ho nevšímá, se slovy, že odcházejí zpět do školky. Chlapec ale vůbec nereaguje, tak pro něj učitelka běží.

Chlapec před ní stále utíká, ale nakonec upadne do sněhu a učitelka ho dohoní. Vysvětluje mu, že by se mu mohlo něco stát a opět opakuje pravidla chování ve školce. V poledne si pro dítě přichází matka, ale chlapec jí utíká a zlobí. Matka si na něj opět stěžuje učitelce a radí se s ní, co s chlapcem dělat.

5. února 2010

Samuel přichází do školky s pláčem. Otec se snaží ho uklidnit, ale chlapec se vzteká, že nechce do školky, že mu maminka slíbila, že ho vezme do cukrárny. Otec ho cha uklidňuje, že s ním půjde on, až přijde chlapec ze školky. Po jeho odchodu je dítě vyzváno, zda si nechce kreslit. Vezme pastelky a dělá jimi velké soustředné kruhy. Učitelka ho pochválí, a ptá se, komu chce obrázek dát. Chlapec říká, že mamince, až si pro něj v poledne přijde. Učitelka odpoví, že ho bude muset vzít mamince domů, že do cukrárny s ním půjde tatínek. Chlapec se vztekle rozpláče, že si pro něj přijde maminka a půjde tam s ním ona. Učitelka ho uklidní a chlapec poté spolupracuje s dětmi při společné práci. Při příchodu otce je klidný, ale ptá se na maminku a cukrárnu. Otec mu cosi potichu říká, načež se chlapec rozpláče, pak uteče do herny a odmítá jít domů. Nakonec se nechá přemluvit společně otcem a učitelkou a odchází.

Pozorování č. 3

Helena, tři roky, matka čeká druhé dítě, pracuje na zkrácený úvazek. S dívkou nastoupil do školky stejně starý bratranec.

3. září 2009

Dívka přichází do školky s velkým nářkem. Nechce se ani přezout do bačkorek, chce domů. Stejně starý bratranec jí svým srdceryvným pláčem podporuje v jejím rozhodnutí. Obě matky se snaží děti přesvědčit o tom, že budou ve školce jen chvíli a že si pro ně přijdou. Učitelky jim umožní chvíli s dětmi pobýt v herně, ale je zde málo prostoru. Děti je však nechtějí pustit. Mávací rituál se změnil v hysterickou scénu. Dívka pláče a chlapec s ní. Přidávají se postupně nově přichozí děti. Helenka se drží pohromadě s bratrancem, ale stále oba pláčou i během uvítacího rituálu v kroužku. Dívka se zajímá ve větě, že chce k mamince. Učitelka v kroužku dětem

vysvětluje, že ona má taky maminku, která na ní čeká, ale že je s dětmi ve školce, protože se jí v ní líbí, a že dětem se bude ve školce líbit také. Děti na chvíli ztichnou, učitelka je ujišťuje, že si jen prohlédnou školku a hračky a pak půjdou domů. Helenka však pláče setrvale, její bratranec se vždy přidá. Nakonec plakat přestane a ona posléze také. Odmítají svačit i pít. Při přípravě na vycházku opět pláčou a chtějí domů. Bojí se jít ven bez maminky s cizími učitelkami. Protože jejich komunikační schopnosti nejsou ještě na takové úrovni, aby se domluvily s učitelkami, a ty jim nerozumí, pláčou obě děti ještě více. Po příchodu z vycházky čekají maminky obou dětí před školkou. Ty se jim vrhnou do náruče se srdceryvným pláčem. Maminky jsou rozpačité, Helenčina matka se ptá, zda mají své děti přivést zítra nebo školku ještě odložit. Je jí doporučeno, ať to ještě zkusí.

4. září

Helenka po příchodu velice pláče, bratranec také, drží se spolu křečovitě za ruce a nechtějí se loučit přes okno s maminkami, odmítají se nechat uchlácholit v náručí učitelky. Helenka se z pláče pozvrací. Paní učitelka jí pak vezme na klín a povídá si s ní. Dítě se nejprve vzpouzí, natahuje ručku po bratranci a odstrkuje učitelku. Pak se nechá zabavit maňáskem, ale s dětmi v kroužku nespolupracuje. Dívka odmítá jít na nočník i mýt si ruce, před svačinou pláče, pak ale učitelka obě příbuzné děti zabaví obsahem jejich svačinových krabiček a oni se oba začnou soustředit na jídlo. Při vycházce se opět křečovitě drží bratrance a poplává. Po návratu se vrhá k matce a pláče. Stejně tak její bratranec.

14. září

Helenka přichází opět s bratrancem. Děti jsou klidné až do chvíle odchodu jejich doprovodu. Jsou ocohotné odcházející mamince a tetě zamávat, ale pak spustí opět pláč, který jim vydrží až do chvíle, kdy je učitelka v kroužku zaujme hračkami skrytými v krabici. Helenka poprvé reaguje na hračky, pak se ale opět rozpláče, pro nabízenou hračku si nepřijde. Nechce svačit, ale po upozornění učitelky, že její bratranec už svačí, se také nají a napije. Před vycházkou se nechá od učitelky v klidu obléknout a celou cestu na hřiště a zpět se vede za ruku s bratrancem. Na hřišti si hrají spolu, pomáhají si navzájem a působí vyrovnaně. Při odchodu z hřiště se Helenka rozpláče, protože nemůže najít mezi dětmi svého bratrance, když se chytanou za ruce, tak se uklidní. Protože nikdo z rodičů nestojí po příchodu z vycházky před školkou,

začnou oba opět plakat. Helenka se nechce převléknout do herny, chce čekat na maminku v šatně. Učitelka jí to umožní, načež přijde pro obě děti její matka. Vidí uplakanou Helenku, učitelka vysvětluje situaci. Chlapec přiběhne a v klidu se nechají obě děti převléci a odvést.

5. října

Helenka přichází sama, bratranec je nemocný. Matka se obává, jak to bez něj dívka ve školce zvládne. Přijde k ní jedna z holčiček, se kterou už si hrála, a vede ji do herny. Dívka se nejprve zdráhá, pak ale jde a začnou si spolu hrát. Starší dívka řídí hru a Helenka se zapomene s matkou rozloučit. Přeslechne její pozdrav a je překvapena, když jí matka mává přes okno. Pak se rozhlédne po bratranci a vypadá to, že začne plakat. Starší děvčátko ji však autoritativně zapojí do hry a Helenka si s ní hraje. S dětmi příliš nekomunikuje, ale při společných aktivitách dělá to, co ostatní. V klidu se nají, sama odejde sednout si na nočníček.

Při oblékání na vycházku ji jedno s dětí nechtě porazí na zem. Helenka pláče, ale po chvíli se zklidní. Dívka, se kterou si ráno hrála se o ni stará a vedou se na vycházce za ruce. Matku Helenka ale vítá s pláčem, sděluje, že ji jedna holčička porazila. Pak přestane plakat a ptá se na bratrance.

12. října

Helenka s bratrancem přicházejí v klidu tentokrát s jeho matkou, ale on začne plakat. Dívka ho uklidňuje, hladí ho po vlasech. Mávací rituál zvládnou bez problémů, učitelka je opět ujišťuje, že půjdou brzy domů. V kroužku Helenka spolupracuje, ale nemluví, pozoruje ostatní děti a od svého bratrance se vzdaluje jen zřídka. Mají svačinu v jedné krabičce, bez problémů spolu komunikují. Venku jsou v klidu, Helenka poprvé mluví s učitelkou. Helenčina matka je šťastná, když jí obě děti po příchodu vítají s úsměvem. Ukazují obrázky, které nakreslily.

20. listopadu

Vzhledem k tomu, že Helenka několik dní ve školce chyběla pro nemoc, dochází k regresi. Dívka se nechce pustit maminky i přes bratrancovu přítomnost. Nereaguje ani na kamarádku, která jí vybízí ke společné hře. Při mávacím rituálu se rozpláče ona a posléze i její bratranec, který však záhy přestává. Dívka přestane plakat až když vidí taneček, který se děti v posledních dnech naučily. Snaží se

napodobovat ostatní, ale s učitelkou nechce mluvit. Neřekne si, že potřebuje na nočník a počůrá se. Začne plakat a odmítá čisté oblečení, které jí učitelka obléká. Kope nožkami a volá maminku. Uklidní se, když zazvoní poštovní doručovatelka s poštou. Učitelka zareaguje a dívka řekne, že jí píše maminka. Přečte jí fiktivní dopis, že si má hrát s dětmi, než ona pro ní přijde. Dívka uvěří a uklidní se. V klidu se nasvačí a ještě sní nedojedený zbytek bratrancovy svačiny. Na vycházce jdou spolu v klidu a povídají si. Po příchodu tety, která si pro obě děti přišla jí vypráví, co všechno dělali ve školce. Ta jí sdělí, že po obědě půjdou všichni společně do cirkusu.

18. prosince

Helenka přichází opět bez bratrance, ale nepláče, mamince zamává z okna a jde si hrát s ostatními dětmi. Na jejich dotaz po bratranci jim sděluje, že je nemocný. Působí sice nejistě, ale je klidná, kooperuje s ostatními a pozvolna se rozšiřují její komunikační schopnosti. V kroužku odpovídá učitelce, nacvičuje s dětmi písničky a během výtvarné výchovy zaujatě kreslí barevnými pastelkami. V klidu svačí. Oblékání se jí moc nedaří, ale spolupracuje při něm s učitelkou. Kamarádka se jí nabízí, že půjdou na vycházce spolu, ale Helenka dává přednost bratranci. Po návratu si však s dívkou hraje, a matku pak vesele vítá.

4. ledna 2010

Dívka je přivedena s bratrancem jeho matkou. Drží se ho za ruku a po 14 dnech absence ve školce je neklidná. Nejprve nekomunikuje, po chvíli se ale začlení mezi děti a hraje si v malé kuchyňce. Při společném povídání o průběhu Vánoc se snaží vyprávět i přes nedostatečnost verbálního projevu danou věkem. Zapojuje se do společných aktivit připravených učitelkami. Je trochu neohrabaná, ale spolupracuje. Sama jde na nočník, sama jí a při hrách ve sněhu na vycházce se odpoutává od bratrance. Komunikuje běžně s učitelkami.

5. února

Matka dívky je v porodnici, tudíž je přivedena opět tetou, ale tentokrát bez bratrance. Dívka na dotazy učitelek, jak se těší na miminko odpovídá, ale je poznat, že jí situace uvádí do rozpaků. Hraje si s dětmi. Když během hry upadne, pláče, ale protože učitelka se zrovna věnuje jinému dítěti, rozhlédne se, přestane plakat a pokračuje ve hře. Dívka reaguje na děti i učitelku, při volné hře si kreslí a nosí

učitelkám jeden obrázek za druhým. Venku jde za ruku s kamarádkou. Příchod tety, která přišla i s chlapcem, vítá radostně. Ptá se na maminku, ale na zprávu, že má bratra, v tu chvíli příliš nereaguje, neví, jak situaci vyhodnotit. Myslí si, že už je bratříček doma s maminkou a že jí dá obrázek, který nakreslila.

Pozorování č. 4

Matěj, 3 a půl roku, má mladší sestru, matka na mateřské dovolené

3. září 2009

Matka v doprovodu malé chlapcovi sestry přivádí Matěje do školky. Ten velice pláče. Drží se matky za nohu, nechce se od ní odpoutat. Matka mu vysvětluje, že pro něj brzy přijde, že si jen pohraje s dětmi a vrátí se domů. Chlapec chce, aby tam s ním matka zůstala. Ta chvíli zůstává v herně, mladší sestra si prohlíží hračky, ale chlapec smlouvá s matkou, že do školky nechce. Po rozloučení a jejím odchodu chlapec sice matce na pokyn učitelky zamává, ale nadále nešťastně pláče. Neutichá ani při společném vítání v a představování se v kroužku. Učitelka ho na chvíli nezme na klín a chlapec se uklidní. Když je po skončení sezení v kroužku učitelkou odložen, spustí opět pláč. Chce k mamince, chce s ní mluvit. Učitelka bere do ruky telefon, že zatelefonuje matce, aby si pro chlapce přišla. Pak jí napadne telefonát jen fingovat a chlapci řekne, že s maminkou mluvila, a že mu vzkazuje, že si pro něj přijde po svačině, aby přestal plakat. Chlapec chce jít okamžitě svačit, ale nakonec počká, až půjdou jíst všichni. K jídlu se ale moc nemá, stále škytá od pláče. Učitelka ho přesvědčí, že se musí nejprve nasvačit, aby mohla maminka přijít. Chlapec se natolik uklidní, že to učitelky risknou a odchod chlapce z taktických důvodů posunou na později. Je mu řečeno, že se s ostatními dětmi půjdou podívat, jestli už maminka nejde, a tak se Matěj dobrovolně obleče na vycházku. Na vycházce jde za ruku s učitelkou a stále se ohlíží po mamince. Při návratu ji zahlédne před školkou a s radostí smíšenou s pláčem se k ní vrhá.

4. září

Chlapce opět přivádí matka s v doprovodu mladší sestry. Ta se ihned vrhá do herny a chlapec pláče, ale pak jde za sestrou. Ta se vrací odchází s matkou, načež chlapec opět spustí nešťastný pláč. Prosí maminku, aby neodcházela, že chce domů, že už nebude do školky chodit. Nakonec se nechá přemluvit a se slzami v očích mává z okna mamince a sestře. Pláče, ale při společné práci v kroužku začne komunikovat. Učitelka ho povzbuzuje, ale chlapec opět začne plakat. Nechce čekat do svačiny, chce domů. Nutí učitelku, aby zavolala mamince, aby si pro něj přišla. Učitelka opakuje předchozí trik a Matěj se nechá opět přemluvit k tomu, aby se nasvačil a šel s dětmi společně ven. Tam potká sousedku z domu a ta mu řekne několik vět, načež chlapec začne potichu plakat, že už chce maminku. Ta na něj opět čeká. Učitelka i matka zdůrazňují chlapci potvrzení toho, že maminka opravdu vždycky přijde. Matka je srozuměna s trikem používaným učitelkou a zapojuje se do „hry“. Potvrdí, že s učitelkou mluví po telefonu.

14. září

Chlapec přichází bez pláče i bez sestry, ale při odchodu matky se opět rozpláče. Matka i učitelka mu slibují, že brzo půjde domů. Chlapec se se slzami v očích s matkou rozloučí i máváním z okna, ale i když stěží pláč potlačuje, snaží se zapojit do hry s dětmi a posléze i do společné práce. Učitelka pochopí, že virtuální přítomnost jeho matky je pro něj důležitá. Když chlapec požaduje telefonát s maminkou, učitelka opět naoko telefonue. Pak mu řekne, že by mohl pro maminku namalovat obrázek, aby jí ho při příchodu dal. Chlapec namaluje jeden pro matku a druhý pro sestru. V klidu svačí, sám se jde obouvat na vycházku. Na hřišti potká svoji matku se sestrou, s níž si po celou dobu pobytu na hřišti hraje. Matka a sestra jdou pak s ním ke školce, aby mohl s nimi společně odejít domů. Chlapec se ještě vrací do školky pro zapomenuté obrázky a slibuje učitelce, že druhý den přijde do školky opět.

5. října

Matěj přichází jako obvykle vedle maminky i se sestrou. Ukazuje jí hračky, které ve školce mají, matka trpělivě čeká, až bude moci odejít, chlapec ukazuje i jí, s čím si ve školce hraje. Zjevně je mu líto, že matka a sestra odcházejí, ale pláč zadrží. Zapojí se do hry s dětmi, při společné práci v kroužku a u stolečku se řadí mezi aktivnější. Je samostatný a komunikačně zdatný, je schopen vyjádřit vše, co je

potřeba. Přesto prosí se slzami v očích učitelku, aby pro jistotu zavolala mamince, jestli si pro něj přijde. Učitelka tak učiní tradičním simulovaným telefonátem a chlapec se uklidní. Ptá se jen, jestli maminka přijde brzy. Kladná odpověď ho zklidní zcela a chlapec se jde normálně nasvačit. Na vycházce jde za ruku s dívkou, se kterou se postupně začal přátelit.

12. října

Matěj přichází jen s matkou, bez problémů se převleče a rozloučí s matkou. Mává jí s nejistým výrazem v očích, ale nepláče. Záhy se zapojí do hry s ostatními dětmi. Hraje si jak s chlapci, tak s děvčátky, učitelce nosí spolu s kamarádkou „uvařené jídlo“ z dětské kuchyňky. Při výtvarné výchově maluje obrázků několik. Pro maminku, pro sestru, pro tatínka a pro paní učitelku. Při tom zapomene na druhou učitelku a po upozornění kreslí ještě další obrázek. Působí klidným dojmem, při společné práci kooperuje s ostatními, chvílemi se dostává do vůdčí pozice v kolektivu. Venku jde klidně, vede se za ruku se svou novou kamarádkou a povídají si spolu. Je disciplinovaný a působí vyrovnaně. Po příchodu ke školce však na něj matka nečeká. Chlapec začne plakat a hledá maminku. Učitelka použije triku s telefonem a chlapec je uklidněn, že maminka je už na cestě. Ta se opravdu jen o něco zpozdila, ale do jejího příchodu si nechce Matěj už s nikým a s ničím hrát, sedí na lavičce v šatně a trvá na tom, že na maminku počká tam.

20. listopadu

Chlapec přichází s úsměvem, vypráví již v šatně učitelce své zážitky ze společného výletu s rodiči. Bez problémů se rozloučí s matkou a sestrou a utíká do herny za svojí kamarádkou. Po celou dobu ve školce se zapojuje do společných aktivit. Když je jeho kamarádka napadena jiným chlapcem, pustí se s ním do bitky, která skončí pláčem obou chlapců. Matěj se domnívá, že mu teče krev a že chce za maminkou. Je učitelkou uklidněn, že se nic nestalo. Venku je tentokrát chlapec zamlklý. Po příchodu opět maminku nevidí a chce, aby jí učitelka zatelefonovala. Ta mu tentokrát vysvětlí, že maminka je jistě na cestě a že jí nemůžou pořád volat, že tím maminku zdržují a že to taky stojí peníze. Chlapec vyhodnotil zřejmě vysvětlení jako uspokojivé a šel mamince namalovat obrázek. Ta přišla opět jen s malým zpožděním,

18. prosince

Matěj se hned po příchodu do školky chlubí učitelkám, že už umí koledy, které společně nacvičují, že je zpíval s maminkou a učil je zpívat i sestru. Při společném nácvičování skutečně umí všechny písně, které se děti učily. Dychtivě spolupracuje při společných úkolech a hrách s učitelkami, pomáhá i ostatním dětem. Těší se na besídku a vypráví, jak doma pečou cukroví. Venku je mu viditelně zima, protože si zapomněl doma svetr a učitelkám to neřekl. Tváří se však statečně a tvrdí, jektaje zuby, že mu zima není. Matku vítá radostně, chce jí ukázat výkresy.

4. ledna 2010

Chlapec po příchodu do zařízení neplakal, jen byl trochu nejistý. Ve chvíli, kdy přišla jeho oblíbená kamarádka se k ní připojil, a ukazoval hračku, kterou dostal pod stromeček. Společně si hráli, a při povídání v kroužku s ostatními vesele vyprávěl zážitky z Vánoc. Přinesl také dětem čokoládové bonbony. Během dopoledne spolupracoval. Po svačině při oblékání ho jiný chlapec uhodil, Matýsek plakal a chtěl, aby paní učitelka zavolala mamince. Učitelka prohlédla bolestivé místo, a když zjistila, že nedošlo ke zranění, chlapci ránu pofoukala, a řekla mu, že kvůli takové maličkosti maminku nebudou zdržovat od práce, že beztak co nevidět pro něj přijde. Chlapec kupodivu souhlasil a v klidu šel na vycházku s dětmi. Venku si hrál s ostatními ve sněhu, vytvářel „dálnice pro lidi“ ve sněhové pokrývce. Po příchodu do školky, když matku uviděl, radostně k ní běžel a incident v šatně nezmiňoval.

5. února

Chlapec se hned po příchodu začleňuje do kolektivu, radostně učitelkám vypráví, co všechno dělal doma, jak si hrál s maminkou a se sestrou a že přišla na návštěvu i jeho kamarádka ze školky. Během společné práce se aktivně zapojuje, hraje si i s ostatními dětmi. Dobře se vyjadřuje, dokáže vše popsat a pomáhá druhým. Agresivním dětem se programově vyhýbá. Na vycházce jde spořádaně se svou kamarádkou. Ta zakopne a upadne. Matýsek jí pomáhá vstát, čistí jí rukou kalhoty a utěšuje ji : „ Z toho si nic nedělej, já už upadl takhle mockrát.“ Učitelka ho pochválí a děvčátko přestane plakat. Matějova matka tentokrát dlouho nejde, chlapec se stále ptá, kdy přijde. Nakonec pro něj přichází babička, že maminka uvízla ve městě v dopravní zácpě. Chlapec se uklidní a při odchodu babičce vypráví zážitky ze školky.

Pozorování -2. série od 1. září 2010 do 1. února 2011

Prostředím, v němž jsou následující 3 pozorování prováděna je soukromá mateřská škola

s pravidelně i nepravidelně se střídající klientelou, věk dětí od 1 a půl roku do 6 let.

Maximální počet dětí: 25

Počet pedagogických pracovníků: 2-3

Provozní doba zařízení: 8-16 hodin

Pozorování č. 5

Dominik, 2 roky, docházka cca 2x týdně, matka zaměstnána na zkrácený úvazek, o otci nejsou dostupné informace, dítě není samostatné ani v jídle ani v oblasti hygieny, nosí pleny.

1. září 2010

Chlapec je přivezen v kočárku. Matka ho v šatně převlékne a předá učitelce. Ta ho odvede do herny. Dítě ještě nedrží příliš stabilitu a tak upadne. Hledá matku a dá se do pláče. Ta za ním přijde do herny a chvíli ho uklidňuje. Pak dítě opět postaví a odejde. Chlapec pláče a dobývá se ke dveřím ven ze herny. Je několikrát učitelkou odveden a chován v náručí. Když je opět postaven na zem, okoloběžící děti ho opět srazí na zem. Dítě je situací zjevně otřeseno a dále pláče. Je učitelkou chlácholeno, ale natahuje se ke dveřím. Nereaguje na učitelky, jen nešťastně pláče. Protože je ve školce asi 20 dětí, učitelky posadí chlapce mezi lepořela a dveře herny uzamknou, aby nemohl odejít. Dítě vzápětí opět visí ručkami na dveřní klice a pláče. Při společné činnosti je učitelkami bráno střídavě na klín a utěšováno. Je vidět, že by chlapec spal, ale provoz školky to v tuto chvíli neumožňuje. Po výměně plen je v době svačiny krmen, ale otáčí hlavičkou a nehce jíst, volá pouze „mama“, jinak nekomunikuje. Je ochoten se aspoň napít z lahvičky, přičemž při pití usíná. Je uložen do kočárku a

vyvezen ven na vycházku, na kterou jde celá školka. Některé děti pláčí, jiné křičí, takže chlapec nemůže usnout. Usíná až na konci vycházky, kdy je opět vytažen z kočárku a převlečen v šatně. Zbytek doby do příchodu matky sedí apaticky v herně na zemi. Pak se zvedne a běží k matce, ale nepláče, ani jinak neprojevuje emoce.

6. září

Chlapce matka vyndá z kočárku, převleče ho a rozloučí se s ním. Teprve, když odejde, dítě pochopí situaci a začne plakat. Chvilí zápolí s učitelkou o dveře, které zatím nemůžou být zamčeny kvůli dalším přicházejícím. Dítě nekřičí, jen pláče. Nakonec rezignovaně dosedne na zem. Je přeneseno učitelkou od dveří, ale ve chvíli, kdy se postaví na nohy, opakuje se situace z předchozího dne - další dítě ho porazí. Chlapec opět začne plakat, tentokrát s větší intenzitou. Učitelka se snaží ho pochovat v náručí, ale dítě se brání a stále pláče. Pak je vzato učitelkou do kroužku dětí, ale na jejich aktivitu nijak nereaguje. Sedí učitelce na klíně a nepřítomně hledí k oknu. Při svačině se nechá trochu nakrmit ze skleničky dětské výživy, ale pak rozhodí ručkou a sklenička se částečně vylije na stůl a částečně susedící dívence na klín. Učitelka vše uklízí, přičemž malý Dominik odleze nepozorovaně do šatny. Naštěstí je zamčeno. Během vycházky chlapec usíná v kočárku, po vycházce je mrzutý a pláče. Matka pro něj přichází s velkým zpožděním, když už jí učitelky telefonují, zda mají dát dítěti oběd, i když není na něj hlášeno. Matka se omlouvá, že se nemohla dříve uvolnit z práce. Chlapec jí běží naproti s rozpraženýma rukama, ale jídlo od ní odmítá. Je mrzutý a pláče i při odchodu.

7. října

Dítě po příchodu do herny opět pláče, nechce matku nechat odejít, stále se vrací za ní do šatny. Nakonec ho matka předá do náručí učitelce, a zatímco se ona ho snaží zabavit, matka chce odejít. Dítě se však za ní stále ohlíží a pláče. Učitelka se snaží si s ním hrát, ale dítě hračky odstrkuje. Při společné činnosti s dětmi je Dominik ponechán v klidu, protože přestal plakat. Leze po místnosti po čtyřech a když zjistí, že ho nikdo neporazí, běhá po volné herně, zatímco děti si povídají s učitelkou. Druhá učitelka pak vezme leporelo a ukazuje chlapci obrázky. On jen bouchá do knížky a na obrázky se nesoustředí. Při svačině se nechá nakrmit, ale nijak, ani mimicky nereaguje na okolí. Na vycházce opět usíná v kočárku, ale je vyrušen křikem dětí a z leknutí se rozpláče. Pláče celou cestu do školky a teprve, když je přebalen a je mu podáno další

pití, se uklidní a je ochoten i sníst trochu z oběda.. Je posazen na zem, ale s hračkami si nehraje. Když přeci jen po jedné sahá, jiné dítě mu ji vezme. Rezignovaně se odsune na jiné místo. Učitelka si toho však všimne, a hračku mu přinese. Když se objeví ve dveřích Dominikova matka, chlapec jí vítá s hračkou v ruce a nabízí ji matce. Ta si ji od něj vezme, poděkuje, a řekne, že hračku vrátí a půjdou domů. Chlapec je zjevně unavený, ale nepláče, jen stále drmolí „mama“. Matce doporučen odklad docházky do předškolního zařízení pro nezralost.

14. října

Dítě je přivedeno s rýmou, ale matka se omlouvá, že musí nutně do zaměstnání, že pro chlapce přijde co nejdříve. Ten nejprve pláče, pak se ale ztiší a hraje s barevným papírem ležícím na zemi. Učitelka mu z něj udělá lodičku a s dítětem si hraje. To však nijak výrazně nereaguje, jen si lodičku vezme a snaží se s ní pohybovat, jak to dělala učitelka. Nějaké jiné dítě si s ním chce hrát, ale chlapec nechápe, co dítě chce a začne plakat. Je přebalen a je mu dáno pití. U nosu má nudli a poplává. Pak se zklidní a běhá po herně. Jakýchkoli činností s dětmi se neúčastní, je na to příliš malý. Při svačině se nechá nakrmit, ale nijak nereaguje na učitelku, ani na děti. Sám ale jde do šatny. Volá „pa“ a „mama“. Učitelka mu vysvětlí, že nejdříve půjdou „pa“ a pak že už přijde maminka. Chlapec se snaží lézt do kočárku, načež uložen dovnitř, okamžitě usíná a vzbudí se až na konci vycházky. Když je však vyndán z kočárku, opět se rozpláče a nešťastný tichý pláč ukončí až příchod matky, protože oběd dítě odmítlo.

8. listopadu

Dítě nechce z kočárku, pláče a volá maminku. Učitelka vysvětluje matce, že pro tak malé dítě není prostředí školky ještě vhodné. Matka slibuje, že se pokusí v novém pololetí zajistit vhodnější způsob náhradní péče. Když je chlapec učitelkou přiveden do herny, je posazen mezi hračky. Trochu si hraje s kostkami, ale pak opět bloumá po herně. Nestací uhýbat běhajícím dětem, a i přes upakovaná upozornění učitelky na malé dítě, občas do něj někdo vrazí, nebo upadne sám. Učitelka ho proto větší část dne nosí na rukou nebo ho monitoruje pohledem, aby se mu nic nestalo. Po svačině nemůže na vycházce dlouho v kočárku usnout. Usíná až při příchodu ke školce. Učitelka ho opatrně vyndá z kočárku a uloží v koutku herny na lehátko, kde přikryté dítě spí až do (opět opožděného) příchodu matky. Oběd odmítlo.

18. prosince

Malý dominik po příchodu pláče, pak se ale uklidní a bez zájmu cape po herně. Učitelka si ho vezme na klín a čte mu pohádku. Dítě sice nijak výrazně nereaguje, ale zklidní se. Při společné činnosti ostatních dětí je chlapci při zpívání koled vložen do ruky chřestící hudební nástroj. Dominik třepe chřestidlem a poprvé se mírně pousměje. Pak si ho ale nechce nechat vzít z ruky a drží je po celý zbytek dopoledne, včetně svačiny. Učitelky jsou rády, že je dítě s hračkou klidné a ponechávají mu ji i v kočárku na vycházce, při níž Dominik usne.

Probudí se s pláčem a zapáchajícími plínkami. Učitelky ho musejí celého umýt, takže se opět rozpláče. Oběd sní, ale s chřestidlem v ruce, pije dostatečně. Matku vítá s pláčem, chřestítko zahodí, když jí vidí.

6. ledna 2011

Vzhledem k tomu, že chlapec nebyl ve školce takřka tři týdny, opět po příchodu velice pláče a chytá se za kliku od dveří. Pak se ale zklidní a jako ze zečátku docházky apaticky sedí a kouká před sebe. Když děti kreslí, je s nimi posazen ke stolečku s papíry a pastelkami. Naneštěstí však místo do svého, začne čmárat vedle sedící dívence do obrázku. Ta nic nechápajícího Dominika odstrčí, a ten soadne ze židličky na zem. Není nijak zraněn, ale přeci jen byl asi pád bolestivý a tak, patrně i z úleku a překvapivé reakce dívky opět velice pláče. Dívce je vysvětleno, že takto reagovat nesmí, ale Dominik poplakává i přes svačinu. Pak už chce do kočárku, ale nespí, celou dobu kouká na učitelku, která ho veze. Teprve po příchodu z mrazivého počasí v teple herny usíná, takže ani nevdá, že matka přichází opět se zpožděním a omluvami. Oběd dítě opět nechtělo.

1. února

Chlapec je dle matky ve školce naposledy. Na její odchod nijak výrazně nereaguje. Chvilí sedí a kouká, pak se vypraví za hračkami. Jedna tříletá dívence se ho ujímá a chce si s ním hrát. Po chvíli ale dojde k nedorozumění, protože chlapec neví, co dívka při hře zamýšlela, a ta zase neodhadne jeho aktuální kognitivní schopnosti. Snaží se ho do hry vmanipulovat, ale chlapec se po chvíli brání a pláče. Učitelka vše vyřeší a vezme ho při společné činnosti na klín a učí ho čmárat pastelkami, tentokrát pod dohledem. Chlapec se pokouší tužkou čmárat po papíře a zjevně ho to baví. Při

svačině jí a při tom říká „mama“ a „ham“. Venku pláče, je mu asi zima, i když je dost oblečen a zabalen. Chce ven z kočárku, tak ho učitelka chvíli nese. Obědvat nechce, brání se. pouze pije. Po příchodu matky je dítě velice unaveno, nechce se ani nechat převléci a sápe se do kočárku.

Pozorování č.6

Bibi, dívka 3 a půl roku, bez sourozenců, matka zaměstnána, předchozí zkušenost se školkou.

1. září 2010

Holčička přivedena matkou. Velice pláče a vzteká se. Nechce do školky. I když je matkou upozorněna, že některé děti zná již z předchozího předškolního zařízení, stále se drží matky a hystericky pláče. Odmítá jít do herny. Přináší si boty a chce stále odejít. Volá na matku „domu“ a pláče. Matka se s ní rozloučí a ponechá ji v herně. Dívka pláče a volá maminku. Kdykoliv se jí učitelka snaží uklidnit dítě volá, že chce k mamince. Pláče tak silně, až se z toho pozvrací. Učitelka ji vezme na klín a snaží se jí pak uklidnit. Dívka ji ale odstrkuje a volá stále, že chce jen maminku. Protože je tam takových dětí více, věnují se učitelky jiným, ale dívka se dožaduje pozornosti zvýšeným křikem. Nakonec je posazena v kroužku s učitelkou na klíně. Kupodivu se uklidňuje, když se děti představují, i ona řekne své jméno, ale vzápětí se znova rozpláče. Při svačině se opět pozvrací, nakonec přijme jen pití, které nedá z ruky po celou dobu v herně. Nechá se obléci ven, ale bojí se jít s ostatními pryč, obává se, že maminka pro ni přijde a nenajde ji tam. Dívka hlasitě pláče i venku a stále se vytrhává učitelce z ruky a chce domů. Po návratu se znova rozpláče, a volá, že už chce maminku. Oběd odmítá s tím, že jíst bude až doma s maminkou. Po jejím příchodu ji radostně vítá a odmítá myšlenku, že by šla znova do školky.

6. září

Dívka přivedena matkou pláče už ve dveřích, nechce dovnitř, říká matce, že půjdou domů. Nakonec je s křikem přivedena do herny. Učitelka, která tam předchozí den nebyla, čte dětem lepoporelo a dívku vezme na klín, aby se utišila. Dívka se na ni upamatuje, protože ji zná již z předchozí školky a přestane plakat. Usadí se učitelce

v klíně a nechce, aby odcházela, i když je v plánu další činnost. Stále chce být učitelkou chována. Pokud je postavena na zem, pláče. O svačině nechce jíst, říká, že jen maminka ji smí nakrmit. Učitelka jí řekne, že je pověřena maminkou, kdykoli tam ona nebude, že má Bibi jíst sama za pomoci paní učitelky s ostatními dětmi. Dívka uposlechne a část svačiny sní. Trvá však na tom, že bude mít u sebe stále lahvičku s pitím. Jde s ní i na vycházku. Nedovolí nikomu z dětí jít za ruku s učitelkou, kterou zná z dřívějšíka. Chce, aby se věnovala jen jí. Oběd opět odmítá, ale nechá se přemluvit, aby jídlo s ostatními aspoň ochutnala. Když vidí, že dětem přicházejí rodiče, rozpláče se, že chce taky maminku. Vítá jí s pláčem, že už chce domů.

7. října

Matka čeká před školkou s dítětem ještě před otevřením. Bibi pláče a nechce do školky. Přemlouvá matku, aby tam s ní zůstala. Ta s ní smlouvá, že pro ni dnes přijde babička a půjde s ní do divadélka. Dívka vidí učitelku a pláče. Pak si všimne své známé učitelky a běží k ní. Matce zamává a jde si hrát s dětmi. Několik jich zná již z loňska, tak se s nimi zapojí do hry. Jeví se při hře jako dominantní, ale nakonec od ní děti odejdou a hrají si bez ní. Při společném povídání v kroužku je dívka aktivní, ale hodně vyrušuje a působí sebestředně. Nedává prostor ostatním, tak je učitelkou nenápadně usměrňována. Před svačinou volá dívčina matka, že babička se opozdí, a zda by dívka mohla ve školce spát. Dívka sní oběd, a pak je jí vysvětleno, že babičce ujel vlak a pojedje až dalším, a že by bylo dobré, kdyby si Bibinka ve školce odpočinula s ostatními dětmi. Dívka začne plakat, že chce k mamince, že nechce babičku, ale maminku. Nakonec ji učitelka unavenou pláčem a s lahvičkou pití v ruce uloží na lehátko, ale musí ulehnout na matraci vedle dítěte. Dívka chvíli poplakává a ani při čtené pohádce nechce usnout. Nakonec usíná chvíli před koncem doby určené na odpočinek. Učitelka ji však nechá spát až do příchodu babičky. Bibi se však po probuzení rozpláče a místo babičky chce pouze matku. Uklidní se až v šatně.

14. října

Bibi přivádí otec, opět čtvrt hodiny před zahájením provozu školky. Dívka nepláče, ale ptá se, jestli pro ni přijde maminka. Během volné hry se připojuje k hloučku dětí, ale nakonec si hraje opět sama. Chce, aby jí učitelka četla. Při společné práci je aktivní, ale při zpívání se pere s dětmi o hudební nástroje. Pak se rozpláče a volá, že chce k mamince. Pláče až do svačiny, kterou uraženě odmítá. Nakonec si

vezme kus rohlíku, ale chce na něj stejnou pomazánku, jako má její sousedka u stolu. Dívka se s ní kupodivu rozdělí. Při vycházce Bibi připouští, že za druhou volnou ruku se učitelky chytí jiné dítě. Matka jí však zapoměla říci, že ve školce bude spát. Dívka odmítá ulehnout s ostatními, pláče, že chce maminku. Učitelka je neklidná, protože Bibi budí již pracně uspané děti. Dívka to vycítí a dělá učitelce naschvály. Kope nožkami, mluví nahlas nebo kňourá. Učitelka ji utiňuje a hladí po vlasech tak dlouho, až dívka za dlouhou dobu usne. Po probuzení vidí matku, ale pláče, je rozespalá a matka spěchá s odchodem ze školky.

8. listopadu

Matka s dítětem přichází opět s předstihem do školky, je však upozorněna na pravidla provozu, že nelze dítě přijmout před zahájením provozní doby zařízení. Matka si stěžuje, že na dítě nemá čas a ptá se překvapené učitelky, zda si má pořídit dítě další. Bibi nepláče, je klidná, ale s matkou se dlouze loučí. Když matka odejde, dívka si jde hrát, ale stále vyžaduje spoluúčast učitelky. Ta se jí věnuje až do příchodu dalších dětí. Dívka se snaží hrát si s ostatními dětmi, ale její dominance nefunguje, a tak si jde hrát sama. Při společných činnostech ale spolupracuje, občas i někomu pomáhá, ale sleduje při tom, zda ji vidí některá učitelka. Hodně mluví, stále něco vypráví. Po svačině se ale popere s malým chlapcem o lahvičku na pití, která je stejného vzhledu jako ta její. Začne plakat, přestože učitelka situaci hned řeší. Dívka volá, že chce domů, a že už ve školce nechce být. Pak se uklidní a na procházce stále ujišťuje učitelku, že ve školce spát tentokrát nebude. Po obědě pak trvá na tom, že půjde domů a chce se jít obouvat. Učitelka ji dlouho přesvědčuje, že spinkat ve školce sice dívka musí, ale že maminka přijde brzy. Dítě opět vyrušuje hlasitými projevy spící či usínající děti. Několikrát odchází na WC, vyžaduje různé úsluhy od učitelky a nakonec chce mít učitelku u sebe. Usíná o něco dříve, ale budí se opět až s příchodem matky.

18. prosince

Bibi přichází s matkou, ohlašuje hned ve dveřích, že ve školce nebude jíst ani spát, ale matka ji nechává v omylu a odchází. Dívka chodí stále za učitelkou a chce jí se vším pomáhat. Učitelka jí to dovoluje v rámci možností dítěte. Po příchodu dalších dětí si dívka chce hrát s menším chlapcem. Ten o to nestojí a na její intervence reaguje tím, že ji uhodí stavebnicovou kostkou. Dívka se rozpláče. Učitelka ji uklidní,

pofouká místo úderu a pohladí ji. V kroužku dívka trvá na tom, že bude sedět vedle učitelky a odstrkuje dítě, které na tomto místě již sedělo. Opět vzniká konflikt, učitelka vše uklidní. Na vycházce jde dívka s malým chlapcem za ruku, snaží se ho manipulovat do svých her, ale chlapec o to nestojí, tak ho pustí chce jít za ruku s učitelkou, která už vede jiné děti. Dívka pofňukává až do příchodu do školky. Následně po obědě pláče znova, že nechce ve školce spát. Nic jiného však nezbyvá, ale dívka opět vyžaduje individuální přístup od učitelky. Zlobí tak dlouho, až se učitelka rozhněvá a dítě uloží ke spánku do vedlejší místnosti, kde ho sleduje přes sklo. Dívka chvíli pofňukává, až usne. Probudí se před příchodem matky a pláče, když ji nevidí.

6. ledna 2011

Dívka přichází v klidu, hned se převléká a ukazuje učitelce panenku. Pak zdůrazňuje, že zde nebude spát, jenom obědvat, což matka potvrzuje. Bibi se opět poutá na učitelku, chce s ní být pořád, nechápe, že učitelka má na starosti i jiné děti. Během společné výtvarné práce kreslí barevnými tužkami, ale dlouho u této činnosti nevydrží, nebaví jí to. Jde si hrát s panenkou, se kterou se chlubí dětem. Jedna dívka si ji chce půjčit, ale Bibi ji nepůjčí se slovy, že je jen její. Jiný chlapec Bibi vysvětluje, že to není správné, že on své hračky půjčuje. Venku dívka nařká, že jí je zima, vyjde najevo, že jí matka zapomněla dát spodní kalhotky a tílko. Ve školce jí učitelka najde náhradní oblečení a dítě dostane teplý čaj. Po obědě odchází s matkou a ujištěním, že zítra zase přijde.

1. února

Dívka nejeví známky stresu z pobytu ve školce. Snaží se s dětmi spolupracovat, ale více se váže na učitelky a má tendenci k manipulativnímu chování. Je však učitelkami oblíbená, snaží se jim pomáhat a stále s nimi komunikuje. Při výtvarné výchově nechce používat lepidlo, že by se umazala. Neumí s ním pracovat, učitelka se pokouší ji to naučit. Po obědě odchází s babičkou domů.

Pozorování č.7

Lukáš, 4 roky, matka pracuje jako vědecká pracovnice na zkrácený úvazek, mladší sourozenec, předchozí zkušenost se školkou, má ve školce kamaráda

1. září 2010

Dítě přivádí matka. Spolu s nimi přichází se svojí matkou i jeho kamarád. Lukáš nepláče, jen je zaražený z nového prostředí. Poznává učitelku, která ho kdysi měla na starosti a jde tedy bez obav do herny. Jeho kamarád pláče, ale Lukáš ho vezme za ruku a vede ho k hračkám. Oba si začnou společně hrát. Při společném přivítání Lukáš bez obav mluví a řekne i jméno svého kamaráda, který mluvit nechce. Při svačině jí sám a v klidu, na vycházce jde za ruku s kamarádem, se kterým si povídá. Po obědě přichází matka, kterou radostně vítá a ta se ho hned ptá, co dělali ve školce a jak se mu tam líbilo.

6. září

Lukáš při příchodu pláče, ale matka vysvětluje, že špatně spal a že je unavený. Chlapec je mrzutý a nechce spolupracovat ani s dětmi, ani s učitelkou. Teprve když přijde jeho kamarád, tak se zabere do hry a zklidní se. Při společné hře opět pomáhá kamarádovi, při cvičení je neobratný a upadne. Začne plakat, ale za chvíli sám přestane a jde na svačinu. Je samostatný v hygieně i při jídle, venku jde opět se svým kamarádem. Při obědě požaduje příbor místo lžice. Sám po sobě uklidí nádobí. Matku vítá vesele a ukazuje jí hračky, které má ve školce. Matka zajišťuje pro chlapce od příštího týdne pobyt ve školce i odpoledne.

7. října

Lukáš dochází do školky bez problémů. Hned po příchodu si jde hrát. Jeho kamarád zde tentokrát není, a Lukášek si hraje sám. S jinými dětmi komunikuje, ale příliš nespolupracuje. Při společném vyprávění prokazuje výrazný intelekt, umí se vyjadřovat, popisuje výstižně situace i předměty a jejich použití. Při jídle se sám obslouží a uklidí po sobě nádobí, ale po hře i hračky. Venku se chová spořádaně, jde za ruku s mladším chlapcem, ale příliš s ním nekomunikuje. Po obědě si připraví sám pyžamo a převleče se na spaní. Když mu jiné dítě chce vzít jeho oblíbenou hračku,

rozpláče se. Učitelka mu ji vrátí a chlapec s hračkou v klidu usíná a vzbudí se až při příchodu matky.

14. října

Lukáš přichází s otcem kamarádem. V klidu se sám převleče a rozloučí se s ním. Jde si hrát a při příchodu svého kamaráda si s ním začne povídat. Během společné činnosti soustředěně sedí a na otázky odpovídá vždy jako první. Když ho jedno dítě agresivně napadne, udiveně začne plakat, nijak se nebrání. Učitelka situaci zklidní a chlapce chce uklidnit v náručí, ten se jí však vytrhne a jde si hrát na druhý konec herny. Zbytek dne působí zaraženě. Usíná hned, jak učitelka začne číst pohádku a nevyruší ho ze spaní ani hluk z okolí. Přichází pro něj matka s tím, že půjdou všichni do zoologické zahrady i s jeho kamarádem a mladším bratrem.

8. listopadu

Chlapec je ve školce téměř první. Zdá se, že mu to vyhovuje. Bere si postupně různé hračky, pak se zabere do stavby z lega. Přichází však menší dítě, které mu stavbu zničí. Chlapec se velice rozpláče a není k utišení. Teprve, když se učitelka snaží s uklidňujícími slovy pomoci chlapci stavbu rekonstruovat, Lukáš se uklidní a stavbu z lega opravuje. Při společné práci se Lukáš opět prosazuje nejvíce, pomáhá ostatním při plnění některých úkolů. Na vycházce dostane mu dá učitelka za úkol vést za ruku malé děvčátko. Chlapec zodpovědně svůj úkol plní. Po obědě pro něj přichází matka, chlapec je překvapený, že jde domů. Utíká k matce a nese jí namalované obrázky.

18. prosince

Lukáše přivádí otec. Po rozloučení s ním si chlapec hraje nejdříve sám, pak s dalšími dětmi. Při společné práci je aktivní, je schopen sám povídat o Vánocích, vypráví, jak se těší na společnou večeři s rodiči a bratrem. Pohybovou výchovu trochu ignoruje, ale při ostatních činnostech spolupracuje. Pomáhá při jídle dívence sedící vedel něj. Ve školce spí, usíná sice za dlouhou dobu, ale v klidu leží, dokud neusne.

6. ledna 2011

Chlapec přichází do školky opět s kamarádem. Oba přivádějí matky. Chlapci si společně hrají. Při výtvarné výchově to Lukáše moc nebaví. Práci odbyde, ale

nakonec se nechá učitelkou přemluvit a obrázek dokončí. Je pochválen a chce si ho hned odnést do šatny. Po svačině se ptá, jestli bude ve školce spát, na kladnou odpověď nijak výrazně nereaguje, ale před spaním pláče. Zdá se že má teplotu, učitelka ho uspává, nakonec chlapec usne. Matka při příchodu přiznává, že chlapec byl nachlazený už ráno.

1. února

Chlapec přišel s otcem, je klidný a hned si vybírá hračku, se kterou si hraje až do zahájení společné činnosti. Pak se připojuje do diskuze s učitelkami, vypráví, jak byl s rodiči na horách. Při výtvarné práci se zapojuje a snaží se jí dokončit, i když už ostatní děti jdou ke svačině. Po obědě se domnívá, že půjde domů, ale učitelka mu vysvětluje, že ve školce bude spát. Chlapec si sám přinese věci na spaní a jde se uložit k odpočinku. Matka pro něj přichází, když jsou všechny děti pryč, ale Lukáš si v klidu hraje až do jejího příchodu.

Pozorování – 3. série - od 5. září 2011 do 27. ledna 2012

Prostředím, v němž jsou následující 3 pozorování prováděna je polosoukromá mateřská škola v rámci domu dětí a mládeže.

Maximální počet dětí: 17

Počet pedagogických pracovníků: 2 (vyjímečně 1)

Provozní doba zařízení: 8-13 hodin

Pozorování č. 8

Kateřina, 2 a třičtvrtě roku, dva sourozenci, matka zaměstnaná na zkrácený úvazek.

5. září 2011

Dívka přivedena matkou. Nepláče, ale nijak neraguje. Matka se s ní rozloučí a dítě je učitelkou odvedeno mezi hračky. Začne si hrát, ale po chvíli se pomočí. Učitelka musí holčičku odnést do sprchového kouta a celou umýt a převléci. Holčička nijak nereaguje

na učitelky, ale hraje si s dětmi. Při společné činnosti je přítomná, ale nemluví. Reaguje na děti, na učitelky nikoli. Hygienu i svačinu zvládá s ostatními bez problémů, ale požadavky učitelek jakoby nevnímala. Jen občas na ně zareaguje. Nechá se obléci a venku jde v klidu za ruku s jinou dívkou. Matka pro ni přichází jako poslední a podivuje se tomu, že se dítě pomočilo, i přes shovívavost učitelek a zdůraznění útlého věku dítěte.

12. září

Kačenka přivedena otcem. Jeho přístup je zcela bez emocí a zdá se, že i bez zájmu. Učitelka dítě převléká a to si jde hrát do dětské kuchyňky. Opět se po chvíli pomoci. Učitelka ale zjišťuje, že dívka nemá náhradní oblečení, tak improvizuje z dostupného. Dívka si hraje s dětmi, povídá si s nimi, ale společnou hru i sezení v kroužku příliš nerespektuje. Při svačině se často potřísní, jinak je ale samostatná, vyjma oblékání. Na vycházce jde v klidu za ruku s jiným dítětem. Matka ji po příchodu zdraví chladně a říká jí, že pospíchají. Dítě se však velice loudá.

17. října

Dívku přivádí matka, veze další dítě v kočárku. Říká dívence, ať nezdržuje a rychle se převlékne. Ta se snaží vyhovět, ale nadaří se jí rozvázat boty. Matka po chvíli dítěti pomůže. Holčička si jde hrát s dětmi, na společnou činnost opět reaguje apaticky, učitelkám odpoví na dotazy jen vyjimečně, ale s dětmi komunikuje normálně. Když jí učitelka osloví, upře na ni oči, ale málokdy odpoví. Na hřišti si hraje s dětmi, snaží se o spolupráci s nimi. Při výtvarné výchově odmítá kreslit, nakonec počmáře černou pastelkou papír a odběhne. Učitelka se ptá, co nakreslila, ale dítě neodpoví. Pro dítě přichází otec, shledání bez emocí. Dítě běhá po herně, na otce nereaguje, učitelka musí dívku přivést k otci. Otec dítě popohání, ať se rychle obleče.

28. listopadu

Dívku přivádí otec. Opět na dítě víceméně nereaguje, jen ho předá učitelce. Dítě se opět na stejném místě v herně pomoci. Nechá se bez nejmenší reakce umýt a převléci, a jde si hrát s dětmi. Pobíhá s ostatními po herně a dovádí. Hračky rozhází, ale odmítá je uklidit. Při společné práci v kroužku se dívka krátce zapojí, najde požadovaný obrázek a po pochvalě se usmívá. Před vycházkou se odmítá obléci. Nereaguje na žádný podnět učitelek, chová se jako hadrová panenka, takže ji nelze

obláci. Když se to podaří, dívka odmítá odejít ze školky s ostatními. Stále funguje jako hadrová panenka. Zoufalá učitelka volá matce. Ta si po delší chvíli pro dítě přijde. Chová se konfrontačně vůči dítěti i učitelce. Pak učitelce sděluje, že dítě trpí nejspíš autismem, což učitelka zpochybňuje, ale dohodnou se, že matka s dítětem navštíví psychologa.

17. prosince

Dívku přivádí opět otec. Učitelky trvají na tom, že dítě má hned po příchodu navštívit WC. Dítě se tentokrát nepomočí, ale silně kašle a má rýmu. Přesto běhá s dětmi v herně a radostně s nimi dovádí. Při tom shodí z klavíru připravené pomůcky. Učitelka dívku poprosí, aby jí pomohla pomůcky posbírat, ale dívka odběhne. Učitelka opakuje důrazněji prosbu, ale dítě sklopí oči a nereaguje. Jde si hrát s ostatními. Učitelka se snaží dítěti v klidu vysvětlit požadavky na chování dětí ve školce, ale dívka se rozpláče a už s učitelkami opět nekomunikuje. Při nácviu na besídku však s dětmi zpívá koledy a účastní se společných aktivit. Ven jde bez problémů, na vycházce jde s jinou dívkou za ruku a povídá si s ní.

27. ledna 2012

Dívku přiváží matka se sourozencem na kočárku. Dívka při slézání spadne, ale zapláče jen krátce. Matka si stěžuje, že jí dítě zlobí, že na ně nemá čas, protože má tři děti a ještě musí chodit do práce. Dívka se sama svléká, ale nejde jí to. Matka jí nepomáhá, pouze se s ní rozloučí a odchází. Dítěti pomůže se svlékáním učitelka. Dívka jí odpovídá na dotazy, ale bez výrazné mimiky. Učitelka ji chce obejmout, ale dívka se uhýbá a běží si hrát s dětmi. Během povídání v kroužku odpovídá jednoslovně na dotazy, když je ale vybízena k hovoru, mlčí. Hraje s dětmi společné hry, chvílemi se zdá, že ji hra zaujala. Při svačině zlobí s některými dětmi, ale učitelka to nechává bez povšimnutí. Po svačině děti chvíli odpočívají na koberci, ale Kačenka je ruší. Když je učitelkou uklidňována, opět přestane komunikovat. Venku nechce jít za ruku s problémovou dívkou, nakonec je vedena učitelkou jde za ruku s chlapcem, který se jí ujímá a povídají si spolu. Matka přichází pro dítě na konci provozní doby školky. Dítě jí podává obrázek, matka jí za něj formálně pochválí, a vloží ho do kočárku. Na dotaz ohledně vyšetření psychologem říká, že zatím nemá čas.

Pozorování č.9

Patrik, 3 roky, bez sourozenců, matka zaměstnána na zkrácený úvazek.

5. září 2011

Přiveden oběma rodiči. Dítě se vzpouzí a hystericky pláče a křičí. Rodiče jsou na rozpacích, nedokážou chlapce zvládnout. Učitelka je všechny tři vybízí ke vstupu do herny. Matka dítěti ukazuje hračky, ale to stále křičí a tahá matku pryč. Rodiče dítěti domlouvají, ale nakonec na doporučení učitelek se s chlapcem rozloučí a odcházejí. Ten zběsile utíká ke vchodovým dveřím za rodiči a celá situace se opakuje. Učitelka ho chce vzít do náručí, ale chlapec se vzpouzí a křičí. Poté bere za kliku již zamčených dveří herny a stále pláče a křičí. Učitelka mu domlouvá, že rodiče přijdou brzy, že si jen chvíli s dětmi pohraje. Chlapec nakonec vysílen usedá na lavičku od šatníku u dveří a poplakává tam až do svačiny. Svačinu odmítne, nehne se z místa, nejde ani na WC. Po chvíli klidu se znova rozpláče. Matka po telefonické poradě s učitelkou, která jí zavolala, si pro chlapce přichází předčasně.

12. září

Chlapec přiveden otcem, který se marně snaží dítě dostat do třídy. Po vysilujícím souboji s otcem se učitelka snaží chlapce vzít za ruku a ukázat mu hračky v herně. Chlapec se silně vzpouzí a křičí. Bezradný otec situaci chvíli pozoruje, pak dítěti zamává a odchází. Chlapec chce opět utéci, je zadržen učitelkou a posazen na lavičku u šatníku s tím, že až se mu bude chtít, může klidně přijít mezi děti. Patrik zůstává na lavičce celé dopoledne. Nejprve pláče, pak, když zjistí, že na pláč nikdo již nereaguje, sedí rezignovaně na lavičce. Nesvačí, nebyl ani na WC, jen se nechá učitelkou přesvědčit, že by měl pít, tak si vezme k sobě lahvičku s pitím. Na snahu učitelek o komunikaci nereaguje. Nechce jít na vycházku, ale nakonec se plačící nechá obléci, ale nechce jít za ruku ani s učitelkou. Po příchodu z vycházky si opět sedne na lavičku, odmítá se vysvléci z venkovního oblečení a čeká na matku. Vítá ji radostně.

17. října

Chlapec přichází s otcem, ale situace je stejná jako před měsícem, chlapec pláče a otec si s ním neví rady. Nakonec vše vyřeší učitelka, dítě vlídně vezme a

posadí na lavičku a laskavě ho vybízí k aktivitě, pokud se chlapci bude chtít. Ten opět sedí celé dopoledne na lavičce, už je ale ochoten dojít si na WC, ale pouze, když všechny děti odejdou. Nesvačí, ale pije z lahvičky. Venku jde za ruku s učitelkou, ale nekomunikuje s nikým. Na hřišti sedí na lavičce a sleduje děti, jak si hrají. Po příchodu vidí matku, která už na něj čeká a radostně ji vítá. Matka si stěžuje učitelce, že neví, co má s chlapcem dělat, že si s ním ohledně školky neví rady, že doma chlapec tak plachý není. Pak dodává, že Patrik má doma sklon k dominanci.

28. listopadu

Chlapec přicházející s otcem se opět vzteká, ale pak se zklidní a jde si sám sednout na „svoji“ lavičku, kde pod kabáty vydrží opět většinu dopoledne. Pozoruje hrající si děti, na vyzvání k přisednutí do kroužku vrtí hlavou. Ani nápad učitelky s přistavenou židličkou poblíž dětem se neujme. Chlapec se drží tyče od šatníku až do svačiny. Už je ochoten se nasvačit, ale nikoli mezi dětmi ale sám u přípravného stolku. Učitelky jsou nadšeny, že chlapec aspoň jí, ale nedávají to před ním najevo. Na WC chce Patrik chodit stále sám, doprovázející učitelku také odhání. Na vycházce je z organizačních důvodů nucen jít s jiným dítětem, což pláčem odmítá. Nakonec se podřídí, chvílemi se i směje s ostatními. Přichází pro něj matka, svěruje se učitelce, že je šťastná, že si ve školce s chlapcem dovedou tak dobře poradit.

17. prosince

Chlapec přichází s matkou. Nepláče a nevzteká se. Sedí však stále na lavičce. Během společné práce s dětmi ho učitelka naláká, aby si šel aspoň prohlédnout obrázky, které dětem ukazuje. Chlapec se odpoutá na okamžik od lavičky, podívá se na obrázky, ale pak se zase vrátí zpět. Nakonec se nechá přemluvit a s dětmi chodí při nácvičku koled v kroužku, ale nezpívá. Při svačině sedí u stolečku jako ostatní děti, ale chce sedět sám jen s jedním chlapcem. Učitelka s ním musí hrát hru, zda než k němu přijde, ubyde svačiny z krabičky. Chlapce hra zjevně baví. Venku jde za ruku s jiným chlapcem, ale zlobí, utíká s ním, až chlapec upadne. Když je učitelkou pokárán, rozpláče se. Matku radostně vítá.

27. ledna 2012

Patrik přichází opět s otcem, bez problémů jde do herny a hraje si s dětmi. Když se mu ale něco nelíbí, uráží se. Při společných aktivitách se sice účastní, ale

spíše pasivně. Komunikuje s ostatními, vykazuje velký pokrok v adaptaci. Svačí s ostatními dětmi, stává se neposedným, zjevně ho baví, když jiné dítě dovádí, občas se k němu přidá. Po svačině je ochotný si lehnout s ostatními na koberec a odpočívat, ale pošťuchuje vedle ležící děti. Venku je neposedný, ale pokud ho učitelka upozorní na nevhodné chování, je chvíli zaražený a nekomunikuje. Následně při výtvarné výchově nechce lepit obrázek, ale když ho učitelka přesvědčí, že to dělá pro maminku, tak se pustí do práce. Přicházející rodiče jsou šťastni, když jim učitelka sděluje pokroky. Chlapec matce nadšeně nese obrázek, odmítá ho nechat ve školce na vystavení.

Pozorování č.10

Anička, 3 roky, sourozenec, matka pracuje na zkrácený úvazek, chodila do jeslí

5. září 2011

Dívka přichází s matkou v klidu, ale když vidí ostatní plačící děti, spustí pláč také. Po chvíli přestane a s uplakanýma očima a nejistým výrazem v obličeji se loučí s matkou. Ta jí slibuje, že pro ni brzy přijde a vybízí ji k prohlídce herny s hračkami. Dívka nepřilíš radostně jde do herny, kde se k ní připojí jiné dítě. Začnou si spolu hrát. Při společném seznamování sice dívka odpovídá, ale působí nejistě, bojácně. Je ochotná spolupracovat s ostatními, ale působí opožděně, má pomalejší reakce. Při hygieně i svačině je oproti tomu velice samostatná. Obléká se pomalu a moc se jí to nedaří, ale snaží se být samostatná. Venku na vycházce si hned první den povídá s dětmi. Přichází pro ni matka, vítají se radostně, matka je ráda, že dítě neplakalo.

12. září

Anička přichází s matkou, hned se sama převléká a po rozloučení s ní se začlení mezi děti. I při společné práci je aktivní, je výrazně komunikativní, ale má problémy s formulací odpovědí, dlouho se snaží vyjádřit, co potřebuje říci, ale děti ztrácejí brzy soustředění na to, co říká. Učitelka jí pomáhá lépe formulovat odpovědi a následně ji chválí. Na dívce je vidět radost z pochvaly. Při jídle je samostatná, odmítá pomoc učitelek, stejně jako při oblékání, přestože to jí moc nejde. Venku jde s dívkou, se kterou si rozumí, pak se ale pohádají a Anička s ní nechce jít za ruku. Dívka jí

uhodí a Anička jí to oplatí. Následuje pláč, který musí učitelka zklidnit. Aničku pak vede sama za ruku. Přichází si pro ní matka, Anička již při příchodu ke školce k ní radostně běží.

17. října

Anička hned po příchodu běží ke kuchyňce a hraje si s hračkami. Poškorpí se s jinou dívkou a vytahá ji za vlasy. Učitelka se hněvá a Aničku posadí ke stolku s pastelkami. Anička se chová asi hodinu uraženě, poté se spontánně zapojí do společné činnosti. Méně šikovnému chlapci pomáhá, když mu padají části stavebnice. Při společné činnosti s vyprávěním dětí opět dlouze promlouvá, ale odvrací se od tématu a nakonec je učitelkou předáno slovo jinému dítěti. Ani však tvrději pokračuje v řeči, až ji jedna dívka okřikne. Anička se ohrazuje, nakonec se vše uklidní. Venku na hřišti si dívka hraje sama i s dětmi, komunikuje s nimi, spolupracuje. Matka pro ni přichází pozdě, dívka rozhází mezi tím hračky, ale odmítá je uklidit. Matka se na ní zlobí, ale nakonec s dítětem odejde a úklid zbyde na učitelku.

28. listopadu

Dívka se bez problémů začlenila do kolektivu. Ráda ráno kreslí, má spoustu obrázků. Pak si jde hrát s dětmi. Jedna dívka ji však agresivně uhodí. Anička pláče a pak se zuřivě do dívky pustí. Učitelka je musí od sebe odtrhnout. Anička má po souboji škrábanec na ruce a pláče. Učitelka ji ošetří a vysvětluje dětem, že takto se konflikty neřeší. Povídají si v kroužku na téma konfliktů, Anička ještě chvíli poplává, ale pak se uklidní. Venku chce jít za ruku s učitelkou, celou cestu jí vypráví. Matka po příchodu vyslechne důvod škrábance na dceřině ruce a říká učitelce, že dívka je zvyklá se prát, že to nic není.

17. prosince

Dívka přichází do školky s matkou a přináší si sáček s čokoládovými bonbóny. Než učitelka stačí dítěti bonbony odložit na vhodnější chvíli, jiná dívka jí sáček vytrhne z ruky a začne bonbony jíst. Anička za ní běží a pláče. Opět se dívky poperou. Učitelka bonbony dočasně zabaví a obě dívky vyloučí na chvíli ze společné hry. Anička pláče, ale nakonec si se soupeřkou podají ruce a vše se uklidní. Dívka aktivně spolupracuje při nácvičku na besídku, zpívá písničky, i když si nepamatuje text,

ale snaží se odezírat od ostatních. Venku jde spořádaně s jinou dívkou, cestou si povídají.

27. ledna 2012

Anička se plně začlenila do kolektivu. Sice si stále nepamatuje jména všech dětí, ale hraje si s nimi. Zapojuje se se západem do společných her, pouze jí nezajímají stolní hry, které děti s oblibou hrají s učitelkami. Po svačině odpočívá s ostatními při čtené nabo vyprávěné pohádce, na vycházku se obléká téměř sama bez pomoci dospělého. S dětmi i učitelkami vychází dobře. Venku vesele poskakuje. Přichází pro ni babička. Dítě se těší, že půjde s babičkou na oběd do restaurace.

Pozorování č.11

Barbora, 3 roky, bez sourozenců, matka pracuje na zkrácený úvazek, později MD

5. září 2011

Dívku přivádí matka, dívka se vzteká a křičí, že do školky nechce. Matka se s ní chvíli potýká, pak se dítě zklidní. Učitelka ho zve dál, a Baruška jde mezi děti do herny. Bere si hračky a pak běhá po třídě. Nereaguje ale na žádné pokyny učitelky. Při společném představování v kroužku vydrží jen pár minut sedět, pak odbíhá. Učitelka to toleruje. Při hygieně před svačinou učitelka zjistí, že má Bára problémy s hygienickými návyky, tak jí vše vysvětlí. Při svačině Bára požaduje cizí svačinu, nakonec dívku přemluví, aby jí dala ochutnat. Při odpočinku po svačině Bára nevydrží ležet. Pak si sice lehne, ale má stále ruce v kalhotkách. Učitelka se snaží dívku zaujmout dotazy, ale dívka odpovídá nesoustředěně. Neumí se sama obléci, učitelka jí musí celou obléknout. Venku dívka zakopne a upadne, načež začne hlasitě plakat a křičet. Učitelka zkontroluje, zda se dítěti nic nestalo a uklidňuje ji. Nakonec ji vezme za ruku a jde s ní po celou dobu vycházky. Pro dívku si přichází matka, ptá se na dítě, zda nezlobilo. Učitelka přepisuje chování dítěte nové situaci s nástupem do školky a na Barboru si nestěžuje.

12. září

Barunku přivádí otec, musí ji sám převléci, dívka vůbec nespolupracuje. Vběhne do třídy a porazí malé dítě stojící v prostřed herny. Dítě pláče, dívka ho utěšuje, ale když ji dítě odstrčí, prudce ho uhodí. Učitelka musí situaci řešit, ale Bára se rozpláče a křičí, že chce maminku. Dlouho trvá, než se uklidní. Při společné práci sice komunikuje, ale v kroužku nevydrží sedět, stále pobíhá okolo. Učitelka se ji marně snaží usměrnit. Nakonec si dívka místo sedu lehne a opět dává ruce do kalhotek. Učitelka se snaží ji zapojit do hry s dětmi, dívka neochotně vstane, ale nakonec si sedne do kouta herny na polštáře. Při jídle se potřísní, umazané ruce otře učitelce do oděvu. Ta se rozzlobí a vysvětluje nevhodnost takového chování. Nato dívka při neopatrné manipulaci u stolu vylije pití. Volá učitelku, aby to šla uklidit. Ta jí přináší hadřík a nabádá ji, aby jí s úklidem pomohla. Dívka se zatváří nasupeně, dá ruce v bok a odchází. Učitelka ji volá zpět, ale když na dívku zvýší hlas, dívka se rozpláče a volá, že chce k mamince. Když se uklidní, jdou si děti odpočinout. Hrají si stolní hry na koberci, některé si prohlížejí knížky. Bára si přinese hromadu knížek, ale žádnou neprohlíží. Když je vyzvána učitelkou, že knížky společně uklidí, reaguje jako rozlitého pití. Venku je chvílemi odbíhá od ostatních, učitelky ji musí hlídat. Přichází pro ni otec. Dívka mu ztropí scénu, pláče a utíká mu do herny. Pak ji otec půl hodiny obléká k odchodu domů.

17. října

Dívku přivádí matka, dívka se zjevně bezdůvodně vzteká. Pak si jde hrát. S dětmi spolupracuje, ale vykazuje výraznou dominanci. Děti si s ní odmítají hrát. Dívka se urazí a usedá na polštáře. Odmítá společnou činnost v kroužku, pak se ale připojuje k hovoru. Přisedá k ostatním dětem a chvíli spolupracuje. Poté se od sedících dětí zvedne a jde si hrát. Učitelka se marně snaží ji přivolat zpět do kroužku. Při svačině bere Bára ostatním jídlo, posléze je aspoň přemlouvá, aby si je s ní vyměnily. Učitelka se snaží jí domluvit, ale dítě se zklidní jen na chvíli. Při dopočinu po svačině dívka opět vyrušuje nebo leží s ručkami zabořenými do kalhotek. Učitelka se snaží uputat dívčinu pozornost, ta ale začne běhat po herně. Cestou na hřiště utrhne Bára z okenního truhlíku přízemního bytu rostlinu. Učitelka se rozhněvá a dítě lehce pleskne přes ruku. Dívka začne velice hlasitě křičet, až upoutá pozornost okolí. Učitelka ji celou cestu na hřiště vysvětluje důvod své reakce, a proč se dívka takto nesmí chovat. Dívka jen opakuje, že chce maminku. Na hřišti si hraje s ostatními, ale

bere jim hračky, takže je opět napomínána. Učitelka si ji bere na lavičku a povídá si s ní. Dítě ale zjevně neposlouchá. Když pro dívku přijde matka, učitelka si stěžuje na dívčino chování. Matka je nešťastná, tvrdí, že doma je dívka hodná.

28. listopadu

Báru přivádí opět matka. Dítě se s ní rychle loučí a jde si malovat. Vymalovává omalovánky, ale opět bere dětem pastelky z ruky. Učitelka ji opět usměrňuje. Při společném sezení a povídání se Bára zprvu účastní, ale pak ji to přestane bavit a skáče na trampolíně. Je opět poučena, že v danou chvíli to není dovoleno, ale dívka pouze přejde k jiné hračce a ruší ostatní. Učitelka ji chce vzít na klín, ale i tam vydrží Bára jen pár minut. Po svačině rozhází všechno oblečení po herně a nechce se oblékat ven. Učitelka se na ní zlobí, domlouvá jí. Dívka se začne vztekat. Učitelka ji nechá být, ale dívka se vzteká stále víc. Nakonec se ale nechá učitelkou obléci a jde v klidu ven. Přichází pro ni matka a dívka nechce domů. Matka ji prosí, že potřebují odejít, ale dívka nereaguje. Učitelka ji bere za ruku a s domluvou odvádí k matce. Dítě začne hystericky křičet a když se do situace vloží matka, vzteká se ještě více.

Učitelka říká matce, že pokud se dítě bude takto chovat stále, nebude moci chodit do předškolního zařízení pro nezralost k takové docházce.

17. prosince

Ráno Báru přivede otec, dlouze ji převléká bez spoluúčasti dítěte. Mluví k ní laskavě, ale dívka ho neposlouchá. Když otec odejde, Bára vezme další dívce sáček s bonbony a se slovy „já to chci taky mít“ s ním odběhne. Dívka pláče, učitelka musí Báře bonbony vzít. Ta se začne vztekat. Učitelka jí vysvětluje, že toto se nedělá, ale dívka stále křičí. Ostatní děti překvapeně přihlížejí. Učitelka nakonec Báru posadí do kouta, aby se uklidnila. Dítě se zklidní až po delší době. S nikým nemluví, v kroužku s dětmi odmítá sedět. Sedí uraženě se založenýma rukama, i když děti nacvičují koledy. Učitelka se snaží ji zlákat ke společnému zpívání, dívka se neochotně přidá, ale nikdo s dětmi jí nechce dát ruku. Dívka si to vynucuje, ale nakonec ji vezmou mezi sebe učitelky. Před vycházkou se snaží částečně obléci. Učitelka ji pochválí. Dívka, se kterou se chce na vycházce vést za ruku ji odmítá, nakonec ji vede učitelka.

27. ledna 2012

Po několika dalších incidentech Bára již do školky nedochází. Po domluvě s rodiči byla z docházky vyřazena.

Pozorování č. 12

Julie, 4 a půl roku, sourozenec, matka v domácnosti

5. září 2011

Dívku přivádí matka. Dívka již školku zná, chodila sem již loni. Bez problémů se rozloučí s matkou a jde si hrát. Přichází její kamarádka, dívky si hned hrají na obchod. Ve skupině patří mezi výrazně aktivní, komunikuje bez logopedických vad a formuluje věty přesně a srozumitelně. Jeví se jako kolektivní a mírně dominantní dítě. Při hygieně a jídle je samostatná, stejně jako při oblékání. Venku se vede za ruku se svojí kamarádkou, je veselá a vypráví si s ní. Matce ještě před jejím příchodem rychle kreslí obrázek.

12. září

Dívka přichází s otcem, dlouze se s ním loučí, ale převléká se sama. Hned si jde kreslit. Při společné práci v kroužku se prosazuje, ale pomáhá i ostatním. Po svačině odpočívá s ostatními s knížkami nebo hraje s kamarády stolní hry. Na vycházce si povídá s učitelkou a kamarádkou. Po návratu opět kreslí obrázky a čeká na matku. Ta přichází později i s druhým dítětem v kočárku. Prosí učitelku, aby dívka mohla ve školce sníst donesené jídlo, neboť pak jdou na plavání.

17. října

Dívku přivádí matka, Julie si jde hned hrát. Při společném povídání a hrách odmítá spolupracovat s problémovým dítětem, ale učitelka ji přesvědčí, aby s problémovou dívkou komunikovala a pracovala. Na hřišti dívka nechce pustit ostatní na houpačku, ale nakonec si nechá učitelkou domluvit. Jinak je bezkonfliktní. Po příchodu si jde hrát a v klidu čeká na matku.

28. listopadu

Dívka přichází s otcem. Ukazuje mu své obrázky, které jsou v herně vystavené na nástěnce. Po jeho odchodu si jde kreslit, poté skáče na tampolíně. Nechce tam pustit jinou dívku, nakonec do ní strčí. Učitelka se zlobí a Julie se urazí odmítá se dívce omluvit. Jsou jí připomenuta školková pravidla. Po chvíli se Julie uklidní a pak kooperuje s dětmi při společné práci. Když děti hrají obratnostní hru ve formě závodu, projevuje se v Julii výrazná soutěživost, když nevyhraje, začne plakat a přestává spolupracovat při hře. Působí uraženě po zbytek dopoledne. Přesto je klidná při svačině i odpočinku po ní. Venku nechce jít za ruku s dívkou, která o to stojí, vybírá si jinou, která jde již s někým jiným. Učitelka včas předejde konfliktu a vezme Julii za ruku sama. Pro Julii přichází ote ale ta je mrzutá, že nepřišla maminka, jak slíbila.

17. prosince

Julie přichází s matkou v dobré náladě. Povídá si s učitelkou, matka se věnuje mladšímu dítěti. Když odejde, Julie si hraje s kamarádkou. Společně odhánějí dívku, která jim kazí hru. Při společném nácviu písni a tanečků se Julie výrazně projevuje, umí všechny koledy. Při společném povídání v kroužku vypráví učitelce své zážitky z návštěvy u babičky. Dobře se vyjadřuje, neruší, dává prostor i ostatním. Venku nezlobí, jde za ruku s kamarádkou a povídají si. Po vycházce se vrhá s nadšením do výtvarné práce, kterou nestačila dokončit předchozí den. Přicházející matku nechá dlouho čekat, protože chce obrázek dokončit.

27. ledna 2012

Julie se jeví jako bezproblémové dítě, trochu náladové a nadměru soutěživé. V kolektivu dětí je oblíbená a mírně dominantní. Nosí si do školky panenku, kterou dostala k Vánocům, ostatním dívkám ji však nechce půjčit. Učitelka učí ostatní to respektovat, ale radí dívce, aby si panenku nechávala raději doma. Při práci v kroužku i při výtvarné výchově je dívka činorodá a vynalézavá. Při různých hrách se snaží být vždy nejlepší. Je však schopna se s ostatními domluvit a většinou je nekonfliktní.

Příloha 2

Rozhovor č. 1

Tazatelka: V kolika letech nastupovaly vaše děti do školky?

Respondentka: No tomu staršímu byly sotva tři roky.

Tazatelka: Jak probíhaly první dny ve školce?

Respondentka: Jo tak to nevím, vodila ho tam babička, ale zvykal si dlouho.

Tazatelka: Jak dlouho? Týdny? měsíce?

Respondentka: No dlouho, spíš měsíce.

Tazatelka: Plakal, nelíbilo se mu ve školce?

Respondentka: To ne, spíš měl strach, aby nebyl napomínaný, bál se, že může dělat jen to, co mu dovolí. Čekal, až ho učitelka vyzve, aby si vzal hračku. Doma se pak musel vyběhat. Běhal tak dlouho, až se vyběhal. A to byl klidné dítě.

Tazatelka: Chodil mladší syn se svým starším bratrem do školky současně?

Respondentka: Ne, on šel ten starší akorát do školy, když ten mladší nastupoval. Ale on už znal spoutu dětí, byli skamarádění už z dřívějšíka. Ale starší sourozenec dělá strašně moc. Já chodila s bráchou do školky už od dvou a díky němu jsem se tam nebála.

Tazatelka: Chodily vaše děti do školky na celý den?

Respondentka: Ne chodily od osmi do oběda, posléze po obědě. Babička byla doma a chodila s nimi někdy před obědem domů. Spaly tam jen vyjímečně. Ideální je chodit jen na dopoledne, nemuset čekat na maminku do čtyř hodin, to jim neprospívá. Jít si pohrát s dětmi, to jim matka těžko dá, na dopoledne je to lepší než babička.

Tazatelka: Jak vidíte s odstupem pobyt vašich dětí ve školce?

Respondentka: Já to hodnotím kladně, ale chválá babičce, že tam nemuseli kluci být nikdy moc dlouho. Naučili se být mezi dětmi a učitelky byly hodné. Já jezdila domů až večer, tak na ně nebyl čas.

Rozhovor č. 2

Tazatelka: V kolika letech nastupovaly vaše děti do školky?

Respondentka: No, Tomáš musel chodit dokonce do jeslí, bylo mu dva a půl roku.

Děti jsou od sebe tři roky, potřebovala jsem to kvůli mateřské. Jinak bych je tam nedávala. Bylo to šílené. Dělala jsem na 8 hodin.

Tazatelka: Jak probíhala adaptace na školku?

Respondentka: Já nevím, syna tam vodil manžel. Když jsem ho vyzvedala, byl tam jako jeden z posledních. Bylo mi ho líto, ale nedalo se nic dělat. Pak jsem ho nechala půl roku doma, když jsem byla na mateřské s dcerou. To bylo mnohem lepší.

Tazatelka: Chodil rád do školky?

Respondentka: Jo, to jo, ale až tak v pěti letech, To se do školky těšil. Chodili pak spolu se sestrou, ta šla do školky ve třech letech.

Tazatelka: Jak to děti zvládaly?

Respondentka: Vcelku dobře. Musely. Nejhorší bylo to vstávání, všechno honem honem. Někdy se jim pak ale ze školky ani nechtělo. Učitelky měli oba rádi. Ale zkraje, takové mrně tam strčit. Já vždycky radši rychle utekla.

Tazatelka: Jakou důležitost přikládáte povaze dítěte?

Respondentka: Povaha hraje určité velkou roli. Kluk byl takový klidnější, holka by to zvládala hůř, kdyby tam byla bez bráchy. Někdy se jim do školky nechtělo, hlavně to oblékání a podobně. Jindy dobré.

Rozhovor č. 3

Tazatelka: V kolika letech nastupovaly vaše děti do školky?

Respondentka: No když jsem musela po druhé mateřské do práce. Alča byla starší, šla do školky až skoro v šesti letech. Já bych je do školky nedávala, sama mám na školku špatné vzpomínky.

Tazatelka: Jaké?

Respondentka : Chodila jsem tam od tří let. Strašně mi vadil ten pach dezinfekce.

Dodnes se mi dělá nevolno, když si na to vzpomenu. Já pociťovala hroznou odtáženost od rodiny, chtěla jsem být doma s mámou. Proto jsem dala Alču do školky, až když jsem musela do práce. Ona tu společnost dětí už potřebovala.

Tazatelka: A mladší dcera šla do školky v kolika letech?

Respondentka: No té byly tři roky. Byla maličká, ve školce jí říkali Bobši. Ale bylo to hodně o učitelkách, já je znala, k dětem se hezky chovaly. Ale když jsem tu malou nechávala ve školce, tak ona hrozně řvala. Učitelka mi jí rvala z ruky, ona pak stála u okna a koukala jak odcházím. Já nemohla ani dojít na autobus, jak mi bylo. Zvykla si tam až asi za půl roku.

Tazatelka: Jakou důležitost přikládáte povaze dítěte?

Respondentka : No ta mladší byla víc opečovávaná, ale byla i ráznější, aktivnější. Alča by to v těch třech letech nezvládla.

Tazatelka: Jak vidíte s odstupem pobyt vašich dětí ve školce?

Respondentka : Když byly holky malé, tak jsem s nimi byla ráda doma. Měla jsem pocit, že s nimi mám být. Nejsem žádný kariérista, byly mě prvořadě. Ale jeden plat nestačil, tak jsem musela do práce. Chodily všechny. Holky chodily sice do stejné školky, ale každá do jiné třídy, něco se tam určitě naučily, ale doma byly spokojenější. Vystačily si spolu samy.

Použitá literatura

- Bowlby, J. *Odloučení*, Praha, 2012, Portál, ISBN 978-80-262-0076-5
- Brisch, K. H. *Poruchy vztahové vazby - Od teorie k terapii*, 2011, Praha, Portál, ISBN 978- 80-7367- 870-8
- Dunovský, J., et al. *Sociální pediatrie*, 1. vyd. 1999, Praha, Grada Publishing, ISBN 80-7169-254-9
- Ennenová, E. *Ženy ve středověku*, Praha, 2001, Argo, ISBN 8072033697
- Erickson, E. H. *Osm věků člověka*, Praha, 1996, Propsy
- Goody, J. *Proměny rodiny v evropské historii*, 2006, Praha, NLN - Nakladatelství Lidové noviny, ISBN 80-7106-396-7
- Hašková, H.; Saxonberg S.; Mudrák J. *Péče o nejmenší- Boření mýtů*, 2013, Praha, SLON, ISBN 978-80-7419-114-5
- Höhne, S., Kuchařová, V., Svobodová, K., Šťastná, A., Žáčková L. *Rodina a zaměstnání*, 2010, Praha, VÚPSV, v.v.i. ISBN 978-80-7416-059-2
- Lenderová, M.; Rýdl K. *Radostné dětství?*, 2006, Praha, Paseka, ISBN 80-7185-647-9
- Matějček, Z. *Co děti nejvíc potřebují*, 1994, Praha, Portál, 80-7178-006-5
- Matějček, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*, 2013, Praha, Portál, ISBN 978-80-262-0519-7
- Matějček, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*, 1992, Praha, SPN 80-04-25236-2
- Matějková, B.; Paloncyová, J. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II*, 2004
- Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, 1997, Praha, SLON, ISBN 80-85850-24-9
- Možný, I. *Rodina a společnost*, 2006, Praha, SLON, ISBN 978-80-86429-87-8
- Možný, I. *Sociologie rodiny*, 2002, Praha, SLON, ISBN 80-864429-05-9
- Mühlan, C.; Mühlan, E. *Co chceš, mami? - podněty po výchovu dětí předškolního až předpubertálního věku*, 1996, Advent-Orion, ISBN 9788071721567
- Národní zpráva o rodině*, 2004, Praha, Ministerstvo práce a sociálních věcí
- Paloncyová, J. *Rodinné chování mladé generace*, 2002, Praha, VÚPSV,

- Prekopová, J.; Schweizerová, Ch. *Děti jsou hosté, kteří hledají cestu*, 1993, Praha, Portál, ISBN 80-85282-77-1
- Singly, de F. *Sociologie současné rodiny*, 1999, Praha, Portál, ISBN 80-7178-249-1
- Sobotková, I. *Sociologie rodiny*, 2001, Praha, Portál, ISBN 80-7178-559-8
- Vágnerová, M. *Vývojová psychologie*, 2005, Praha, Karolinum, ISBN 80- 24609-56-8

Internetové zdroje

VÚPSV –Výzkumný ústav práce a sociálních věcí[online], *Jesle* , 2012, vid. 12.11.2013, dostupné z WWW:
http://www.vupsv.cz/index.php?p=cze_2a&site=default

Integrovaný portál MPSV, *Rodičovský příspěvek*, [online] Poslední aktualizace: 1. 12. 2012, vid.12.11.2013, dostupné z WWW:
http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/rodicovsky_prisp